

socialno delo

S

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

letnik 50 – februar 2011 – št. 1

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik
Bogdan Lešnik

Uredniški odbor
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Pomočnik uredništva
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Uredniški svet
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavav Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Tisk
Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 75,00
za fizične osebe € 36,22 (študentje € 31,69)

Oblikovanje
Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začenši s februarjem.

Navodila, kako pripraviti in predložiti prispevek
za objavo, in s tem povezane informacije so na
spletnih straneh časopisa
(www.fsd.uni-lj.si/sd – Pisanje za SD).

Miro Samardžija

ETNIČNE MANJŠINE V PRIMEŽU AVTOHTONOSTI, IDENTITETE IN INTEGRACIJE

UVOD

Vprašanja sobivanja človeških različnosti se v sodobni Evropi in svetu osredotočajo ne samo na postmoderno razpršene individualnosti, pač pa še vedno tudi na skupinsko zajete identitete, katerih močan skupni označevalec je tudi etnična pripadnost. Naj so takšne skupnostne identitete rezultat zamišljanja ali kakšnih globljih arhetipsko vpisanih teženj, jih ljudje, ki se čutijo njihovi člani, pogosto jemljejo tako zelo resno, da so v njihovem imenu še vedno pripravljene nečlanom prizadejati vsakršna grozodejstva že samo zato, ker niso del njihovega telesa.

Kadarkoli se postavi vprašanje prepoznavanja in priznanja vsaj nekaterih pravic večjim skupinam ljudi, kakršne so etnične manjšine ali narodi, se lahko takoj postavi vprašanje meja, do katerih bi takšne pravice smele iti, ne da bi ogrozile vseh že pridobljenih pravic in svoboščin posameznika.¹ Ljudje imamo vsaj nekaj identitet, ki so predvsem rezultat družbene konstrukcije realnosti in delovanja različnih ideoloških diskurzivnih praks, hkrati pa so prav etnične identitete izjemno trdožive

in odporne proti številnim zunanjim pritiskom, zlasti takrat, kadar se jih želi vsaj nevtralizirati, če že ne dokončno asimilirati in odpraviti.

Model nacionalne države še vedno temelji tudi na takšnih skupnostnih identitetah nekega naroda ali nacije. Še več, državljane in državljanke, pripadnike in pripadnice večinske etnične skupine, bivajoče znotraj državnih meja, se spodbuja k aktivnemu prepoznavanju in prakticiranju lastne večinske »kulture«, številni prebivalci s svojimi različnimi etničnimi identitetami pa so potisnjeni na obrobje kulturnega in političnega življenja.

Zdi se, da bo – tudi zaradi vse glasnejših zahtev predstavnikov nekaterih »novih manjšin«² v RS – v prihodnje najverjetneje nastal korpus »politik prepoznanj« (etnokulturnih) različnosti, bivajočih v okvirih države. Težavneje bo iskanje čim ustrežnejšega ravnovesja med pravicami posameznika in pravicami skupnosti nad tem posameznikom, če bo takšen posameznik sploh imel možnost kakšnega temeljitejšega premisleka o svojih ciljnih in ravnanjih.

ETNIČNE MANJŠINE, OD SPLOŠNEGA H KONKRETNEMU

Določenim skupinam ljudi, danes bi jih poimenovali etnične manjšine, so bile v zgodovini, odvisno predvsem od ravnanj večinskih skupnosti, v katerih so živele, včasih sicer

¹ Skupnosti, ki jih sodobno družboslovje poimenuje z izrazi, kakršni so »narod«, »etniža«, »nacija«, nikakor niso nekakšne objektivne naravne danosti, pač pa, nasprotno, skupnosti, ki »obstajajo« zgolj znotraj značilno človeško urejenih družbenih procesov, predvsem (ideoloških) procesov izumljanja, zamišljanja in utrjevanja njihovih dozdevno objektivnih značilnosti. S tem nikakor ne namigujemo na njihovo odvečnost, pač pa si zgolj prizadevamo opozoriti, da zagovor pravic takšnih skupnosti ne more izhajati iz večnih sil narave, pač pa kvečjemu iz načel enakosti in pravičnosti, ki še zdaleč niso objektivne in enkrat za vselej sprejete danosti.

² V mislih imamo zlasti etnokulturne skupnosti, ki se v zadnjih petih desetletjih v RS oblikujejo iz pripadnic in pripadnikov narodov in narodnosti s področja nekdanje skupne socialistične države.

priznane, večkrat pa tudi nasilno odtegnjene nekatere temeljne pravice, denimo pravica do svobodnega izražanja veroizpovedi. Razprava o mednarodni zaščiti pravic manjšin in prvotnih ljudstev ter o njihovi samoodločbi se pojavi z nasprotovanjem konceptu suverenosti držav (Meijknecht 2001: 13), kot ga je denimo leta 1857 opredelil John Stuart Mill:

Predpostaviti, da se lahko isti mednarodni običaji in pravila mednarodne morale vzpostavijo med [...] civiliziranimi narod in barbari, je zelo huda napaka. Pravila običajne mednarodne morale namigujejo na vzajemnost, te pa barbari niso zmožni. (*Op. cit.*: 14.)

V preteklih stoletjih so se sporazumi sklepali med (večinoma evropskimi) kolonizatorji in predstavniki ljudstev, ki so jih prišli iz Evrope tako ali drugače okupirali. Ti sporazumi sicer praviloma niso trajali prav dolgo in vendarle so nekatere med njimi pozneje znova uveljavili, kot se je to zgodilo s sporazumom *Waitangi*, podpisanim med maorskimi poglavarji in britanskimi zavojevalci na Novi Zelandiji leta 1840 (Kymlicka 1995: 116). Usode številnih (etničnih) manjšin pa se pravzaprav začnejo reševati šele s pojavom nacionalnih držav.

Potreba po prepoznanju in vsaj formalno-pravnem priznanju nekaterih meddržavno dogovorjenih in usklajenih minimalnih standardov temeljnih pravic manjšinskim skupnostim na mednarodni oziroma, ker so države mednarodnopravni subjekti, meddržavni ravni pa pravzaprav ne seže dlje kot v čas Lige narodov, torej v obdobje po prvi svetovni vojni. Takrat je bilo na mirovni konferenci zapisano varstvo manjšin, temelječe na mednarodnem pravu, vendar pa to »ni postalo univerzalno načelo mednarodnega prava« (Komac 2002: 56), saj je temeljilo na regionalnem načelu, po katerem so bile k zaščiti manjšin zavezane predvsem nove države srednje in vzhodne Evrope. Toda izkušnja poveljnega urejanja sveta, zlasti po izkušnjah nacionalsocializma in fašizma, je pokazala, da dotedanja naddržavna zaščita etničnih manjšin nikakor ni zadostovala za preprečitev pogromov in iztrebljanj milijonskih etničnih skupnosti (Arendt 2003).

Po drugi svetovni vojni se varovanje splošnih človekovih in v tem okviru tudi nanje nekako vezanih manjšinskih pravic oddaljuje od partikularizma, v smeri univerzalizma. To naj bi zavezovalo vse države članice Združenih narodov (v nadaljevanju ZN). Tako je resolucija Generalne skupščine ZN, *Fate of Minorities*, iz leta 1949, prvi »dokument na univerzalni ravni po drugi svetovni vojni, ki se nanaša na problematiko narodnih manjšin,« (Komac 2002: 93) in šele leta 1992 je bila sprejeta tudi Deklaracija ZN o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin (*op. cit.*: 237). Nekateri raziskovalci pri tem še vedno ločujejo manjšine, nastale večinoma v povojnem oblikovanju nacionalnih držav, od »prvotnih« ljudstev, čeprav je definiranje obeh vrst, s katerim bi bila zadovoljna vsaj večina držav, skrajno nevhvaležno početje.

Precejšnje težave nastajajo tudi pri iskanju vsaj načelnega dogovora o definiciji različnih manjšin, zlasti etničnih, tako da sicer sprejete in podpisane resolucije ne onemogočajo posameznim državam podpisnicam, da še naprej precej arbitrarno in pogosto zelo samovoljno odločajo o tem, komu podeliti »status« etnične manjšine in komu ne. Ves povojni čas se začasne in zasilne definicije omenjenih manjšin gibljejo predvsem v okvirjih številčnosti. To naj bi bila danes že dodobra presežena kategorija. Kot merilo, ki naj bi jim ustrezale etnične manjšine, sta največkrat omenjena nedominanten družbenopolitičen položaj in etno-kulturna »drugačnost«. Strnjenost pripadnikov manjšin zaradi izrazite gibljivosti ljudi v pozni moderni pa vsaj v novejših resolucijah ni več navedena kot nujni pogoj za priznanje statusa narodne manjšine.

Po letu 1945 se je po svetu vendarle začelo utrjevati prepričanje, da bodo v politikah in ravnanjih držav do različnih, zlasti etničnih ali narodnih manjšin potrebne spremembe. Od različnih (ne zgolj etničnih) manjšin se je do pred kratkim pričakovala kvečjemu »asimilacija« v večinske družbe³, v zadnjih desetletjih

³ V »zahodnem« svetu je model bil večinoma odrasel bel heteroseksualni moški. Karkoli že je od tega modela odstopalo, torej zlasti ženskost, temnopoltost, istospolnost, otroškost, si je v prihajajočih stoletjih šele moralo izbojevati svoj prostor med načeloma enakosti ter enakopravnosti.

pa različne doslej odrinjene skupine zahtevajo, da se njihova drugačna skupinska identiteta prepozna in da se jim tudi na ustavni ravni prizna (vsaj) nekatere skupinske pravice.

Čeprav so tudi številni liberalni misleci po drugi svetovni vojni nasprotovali priznanju posebnih kolektivnih pravic različnim etničnim manjšinam, je kmalu postalo jasno, da bo zgolj vztrajanje pri individualiziranih kategorijah človeških pravic težko še prepričljivo odrekalo pravice manjšin. Tradicionalni standardi človekovih pravic namreč niso mogli razrešiti nekaterih najpomembnejših vprašanj, povezanih s kulturnimi manjšinami, kakršna so denimo vprašanja o statusu uradnega jezika na določenem ozemlju ali o pogojih za pridobivanje državljanstva, zato je po mnenju nekaterih tradicionalne človekove pravice treba dopolniti s teorijo pravic manjšin. Pravica do svobode govora namreč še

ne pove, katera je najustreznejša jezikovna politika; volilna pravica ne opredeli, kako naj bodo začrtane politične meje. (Kymlicka 1995: 5.)

Model državljanstva je pravzaprav v vseh liberalno demokratičnih ureditvah, poleg nekaterih skupnih pravic, ki pripadajo vsakemu državljanu, ponujal tudi okvir, v katerem naj bi se vsem državljanom »privzgojil« občutek skupne pripadnosti vzpostavljajoči se skupni nacionalni identiteti z namenom čim uspešnejše družbene integracije.⁴ Toda, različne skupine, ki se oblikujejo glede na etnično, spolno, versko ali kakšno drugo skupinsko identiteto, opozarjajo, da jim zaščita temeljnih človekovih pravic in pravic, povezanih s statusom državljana, še vedno ne zagotavlja dejanske enakopravnosti in ne preprečuje pogosto izrazite zapostavljenosti njihovih pripadnikov. Zato se zdijo zahteve po nadgrajevanju ali do-

polnitvi koncepta »klasičnega« državljanstva z modelom »diferenciranega« državljanstva, ki bi pripadnikom nekaterih skupin priznaval določene pravice, ki jih do zdaj praviloma ni, precej prepričljive.⁵

Zahteve pripadnikov etničnih manjšin v grobem zadevajo tri sklope pravic: jezikovne, ozemeljsko samoupravne in (javno) institucionalne. V prvem se zahteve gibljejo predvsem med dvema možnostma: šibkejšo, ki bi zagotovila, tudi od vseh davkoplačevalcev, podpiranje poučevanja jezika manjšine v šolah, in močnejšo, s katero bi jezik manjšine postal eden od uradnih jezikov vsaj na določenem območju države, kjer živi znatnejše število njenih članov. Drugi sklop obsega predvsem zahteve po ozemeljski samoupravi; postopna »federalizacija« države bi lahko povzročila, kot v primeru SFRJ, osamosvojitve ene ali morda vseh federalnih enot. V zadnjem sklopu gredo zahteve v smeri ustanavljanja javnih institucij, v katerih bi imele manjšine ključen jezikovni in politični vpliv.

NARODNE MANJŠINE V REPUBLIKI SLOVENIJI

Odnos do narodnih manjšin v Sloveniji, tako v okvirih nekdanjih skupnih držav⁶ kot tudi v letih po razglasitvi državne neodvisnosti, se je pravzaprav vzpostavil ob prepoznanju in priznanju dveh »narodnostnih« skupnosti, italijanske in madžarske, ter romske, ki v Ustavi RS sploh ni opredeljena s pridevnikom »narodnostna«.

Od konca druge svetovne vojne se delež »Neslovencev«, najpogosteje ekonomskih migrantov, v Sloveniji vztrajno povečuje. Leta 1953 se je v popisu prebivalstva 97 odstotkov anketiranih izjasnilo za Slovence, leta 2002 pa le še 83 odstotkov (Komac,

⁴ Tako v Republiki Sloveniji »pravica do izobraževanja« ne pomeni, da se ta lahko uresničuje v kateremkoli jeziku, pač pa zagotavlja izobraževanje v jezikih večine in dveh »avtohtonih« manjšin, na vnaprej določenih območjih, v nekaterih posameznih primerih, kakršen je »mednarodna matura«, pa tudi v angleščini. V določenih osnovnih šolah je omogočena tudi navzočnost svetovalca, ki nekatere učne vsebine podaja v romskem jeziku.

⁵ Denimo izenačitev statusa »zakonske zveze« istospolnih parov s statusom različnospolnih, uvajanje novih »uradnih« jezikov, zahteve po politični samoupravi, ozemeljski avtonomiji, ipd.

⁶ Država SHS, Kraljevina Jugoslavija, SFRJ.

Medvešek 2004: 89–91). V ustavnih spremembah in preambulah se za madžarsko in italijansko etnično skupnost po letu 1947 uporabljata izraza narodna manjšina in narodnost. V povojnem procesu dvostranskega meddržavnega sporazumevanja pa pridobita tudi status klasičnih narodnih manjšin ali narodnih skupnosti. Drugim etničnim skupnostim v ustavnih spremembah po osamosvojitvi niso zagotovljene sorodne manjšinske pravice, čeprav je 75. člen ustave že iz leta 1963 takratni Socialistični Republiki Sloveniji recimo naložil, da

pripadnikom drugih narodov Jugoslavije, ki živijo na območju SR Slovenije, zagotavlja SR SLO ob pogojih, ki jih določa zakon, pravico do izobraževanja v njihovem jeziku. (*Op. cit.*: 208.)

AVTOHTONOST KOT USTAVNA KATEGORIJA

V Ustavnih amandmajih k Ustavi Socialistične Republike Slovenije iz septembra 1989 je zapisano, da je italijanski in madžarski narodnosti kot

avtohtonima narodnostma zajamčena pravica, da svobodno uporabljata svoj jezik, izražata in razvijata svojo nacionalno kulturo ter v ta namen ustanovljata organizacije, uporabljata svoje narodnostne simbole ter uresničujeta druge, z ustavo določene pravice. (*op. cit.*: 212).

Tega leta se pojem »avtohtonost« pravič pojavi v Ustavi Republike Slovenije. Posebnost te novosti je, da gre pravzaprav za ključen pojem pri ugotavljanju tega, katera narodna skupnost je upravičena do nekaterih posebnih skupnostnih pravic. V tem primeru sta v Republiki Sloveniji (v nadaljevanju RS) to madžarska in italijanska narodna skupnost, čeprav nikjer pravzaprav ni zapisane nikakršne pravno vzdržne definicije pojma avtohtonosti, pri tem pa tudi ni povsem jasno, kako se je ta pojem sploh znašel v ustavi.

Miran Komac (*ibid.*) tako ugotavlja, da je bil pojem avtohtonosti verjetno

vpeljan kot posebna varovalka v luči zamejevanja števila populacij, ki jih velja uvrščati med narodno manjšinsko skupnost.

To lahko pomeni, da se je pripadnikom narodov ali narodnosti ugasle SFRJ, takrat živečih na ozemlju RS, že vnaprej poskusilo odreči možnost pridobitve statusa narodne skupnosti v pravnem redu RS. Ustavno sodišče RS (v nadaljevanju USRS) se denimo pri določanju občin, v katerih naj bi romska skupnost živela avtohtono, torej ni moglo sklicevati na neko objektivno nedoločljivo definicijo ali vsebino pojma avtohtonost, pač pa se je opiralo predvsem na nekatere študije, ki so v zvezi z avtohtonostjo navajale tradicionalno in večgeneracijsko navzočnost (Romov) na določenih območjih države. V odločbi iz leta 1998 se je tako ugotovilo, da je narodna manjšina skupnost, ki naj bi bila *od nekdaj* naseljena na nekem območju in hkrati ločena od svojega naroda.⁷

Skratka, za USRS je bila avtohtonost romske skupnosti na določenih območjih RS bolj ali manj »nesporno ugotovljena« (Odločba Ustavnega sodišča 1998). V RS poleg pripadnikov večinskega slovenskega naroda in dveh »avtohtonih« narodnih skupnosti, italijanske in madžarske, torej živi tudi romska skupnost, katere avtohtonost sicer ni eksplicitno zapisana v Ustavi Republike Slovenije, se ji pa v Zakonu o lokalni samoupravi (2007) priznava »avtohtonost« v nekaterih slovenskih občinah.

Poleg teh etničnih skupnosti pa v RS živijo tudi ljudje, večinoma celo njeni državljani, ki se prepoznavajo, etnično opredeljujejo drugače kot večinska etnična skupina. Do zdaj so od RS zahtevali predvsem pomoč pri vpeljevanju fakultativnega pouka maternega jezika, pri vstopanju v medijski prostor in razvijanju kulturnih društev. V zadnjih letih pa so, kot denimo v javni pobudi iz leta 2003, vse glasnejše tudi njihove zahteve po spremembi

⁷ Romi naj bi bili v ugotovitvah omenjene odločbe v vseh evropskih državah v resnici navzoči že vsaj od 14. stoletja. To verjetno zelo dobro ustreza merilu »od nekdaj«, toda kljub temu Romi v USRS še vedno niso zapisani kot »narodna« skupnost, ampak zgolj kot skupnost, kot da pri Romih ne bi šlo za etnično kategorijo.

Ustave Republike Slovenije. V tem letu jih je sprožila Koordinacijska skupina zvez kulturnih društev narodov nekdanje Jugoslavije, živečih v Sloveniji. Po njenem mnenju naj bi bili tudi

Albanci, Bošnjaki, Črnogorci, Hrvati, Makedonci in Srbi v Republiki Sloveniji nominalno uvrščeni v besedilo Ustave Republike Slovenije in ustavno opredeljeni kot narodne skupnosti/narodne manjšine v Republiki Sloveniji. (Komac, Medvešek 2004: 192.)

Zahteve utemeljujejo tako z znatnostjo števila pripadnikov in s tradicionalnostjo bivanja na ozemlju Slovenije kakor tudi z zgoščenostjo, predvsem v večjih industrijskih središčih. V državi, v kateri živijo, bi radi ohranili svojo narodnostno identiteto, saj se ne želijo preprosto asimilirati v kulturo dominantne skupnosti.⁸

Pojem avtohtonosti je, vsaj v znanstveni javnosti, večinoma že presežen. Namesto tega naj bi raje uporabljali pojem tradicionalnost. Merilo tradicionalnosti naj bi zahtevalo bivanje v trajanju vsaj dveh generacij oziroma od 40 do 50 let. Okvirno, toda ne odločilno, naj bi bila pomembna tudi številčnost pripadnikov določene manjšine, strnjjenost bivanja pa naj ne bi bila več odločilna, saj je večina pripadnikov omenjenih skupin prišla v RS z valom ekonomskih migracij, predvsem od 60. let 20. stoletja. Val se je od takrat dobro razpršil po vsem ozemlju RS. Številčnejšim ustavno nepriznanim manjšinam (v nadaljevanju UNM) – gre za Bošnjake, Hrvate im Srbe – pripada med 30.000 in 50.000 članov, manjšim (Albanci, Črnogorci, Makedonci) nekaj tisoč, najmanjšim (Judje, Nemci) verjetno nekaj sto. Tako določenemu merilu »tradicionalnosti« bi v RS poleg vseh omenjenih narodnih skupnosti torej zadostili vsaj še dve, judovska in nemška. Kakšne spremembe bi lahko v odnosu do pripadnikov UNM povzročilo takšno »priznanje«, je mogoče sklepati že iz vsebine 64. člena Ustave Republike Slovenije, ki pripadnikom priznanih »avtohtonih« manjšin zagotavlja pravico, da

svobodno uporabljajo svoje narodne simbole in za ohranjanje svoje narodne identitete ustanovljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva.

Zakon jim zagotavlja tudi »pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja [...]«, pri tem pa »država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic«.⁹

Hkrati je obema narodnima skupnostma v RS zagotovljena neposredna zastopanost v organih lokalne samouprave in državnem zboru. Umestitev UNM v ustavo resda ne bi že nujno zagotovila obsega enakih pravic, kakršne so priznane »avtohtonima« manjšinama, vendar bi bilo odtegnitev vsaj teh, ki bi zagotavljale določene pravice v zvezi z javno rabo jezika in dejavnostmi na področju kulture, medijev, izobraževanja (to naj bi seveda gmotno in moralno podpirala tudi država), precej težko utemeljevati.

Zdi se, denimo, precej nepravilno, da bi pripadniki UNM zgolj sami prispevali potrebna sredstva za tiste dejavnosti, ki bi jim zagotavljale ohranitev lastnega jezika in kulture, za katere pa ni posebej treba plačevati pripadnikom večinskih skupnosti. Navsezadnje so oboji tudi davkoplačevalci v RS, s tem pa pripadniki UNM pravzaprav prispevajo del svojih dohodkov za ohranjanje dominantnega jezika in »kulture«. To ne bi bilo sporno, če bi tudi del sredstev, ki ga plačuje večina, lahko bil namenjen ohranjanju sorodnih manjšinskih pravic. Jezik in »kultura« manjšine sta namreč, tako kot jezik in »kultura« večine, nekaj, česar verjetno ni mogoče razumeti kot »prostovoljno« izbiro, kakršna je na primer včlanitev v planinsko društvo.

Trenutno ima nekaj tisoč prebivalcev, pripadnikov avtohtonih manjšin v RS, možnost uporabljati svoj jezik v nekaterih javnih ustanovah. To je povsem legitimno, vendar pa vsaj desetkrat večja skupina drugih državljanov, pripadnikov UNM, te možnosti na istem

⁸ Podobne zahteve so v zadnjem času izrazili vsaj še predstavniki nemško govorečih državljanov, živečih v RS.

⁹ Ustava Republike Slovenije, Ljubljana 2003, str. 57.

območju države pravzaprav nima. Je govornje slovenščine, italijanščine ali madžarščine samo po sebi vredno več kakor recimo govornje hrvaščine? Zdi se, da bi bil, upošteva je manjšinske prakse v RS, odgovor lahko pritrdilen. To bi pomenilo, da RS pravzaprav razvršča »intrinzične zasluge različnih razumevanj dobrega življenja« (Kymlicka 2005: 482), takšno politiko RS pa bi lahko razumeli tudi kot »perfekcionistično«, saj spodbuja samo tiste načine življenja, ki ustrezajo zlasti njeni narodotvorni politiki, ki zaradi specifičnih zgodovinskih okoliščin tolerira tudi obstoj dveh avtohtonih etničnih skupnosti.

Vztrajanje države Slovenije pri avtohtonosti kot pravzaprav odločujočem, toda hkrati nikjer objektivno zavezujoče definiranem pojmu, je potemtakem neprimerno, saj dovoljuje državi oziroma vsakokrat na novo izvoljenim političnim elitam, da arbitrarno urejajo vprašanja, ki se v temelju dotikajo kakovosti življenja vsaj ene desetine njenih državljanek in državljanov. Ti v priznanju svoje drugačne narodne identitete in pravic, ki bi po njihovem mnenju iz takšnega dejanja RS moralo slediti, vidijo zelo pomemben premik v smeri boljšega sobivanja z drugimi prebivalci. Spodbujanja priznanja manjšinskih pravic verjetno ni mogoče zagovarjati, kot da bi to bila sama po sebi dobra stvar, s tem bi namreč »kršili« vsaj nevtralnost države v zvezi z razvrščanjem dobrega življenja¹⁰. Lahko pa bi ga najbrž s takšnim, ki bi večkulturnost tudi v pomenu skupinskih pravic spodbujal že zato, ker bi nekemu posamezniku bila s tem legitimno omogočena večja možnost izbire med različnimi življenjskimi cilji. To pa pomeni zgolj to, da se tudi tem prebivalcem omogoči, da svoje razumevanje dobrega življenja usklajujejo tako, kot ga sme urejati etnično dominantna skupina prebivalstva, narod.

Proces integracije pripadnikov »neavtohtonih« in etnično ali kulturno različnih prebivalcev, kolikor se vztraja pri ideji avtohtonosti, se potemtakem lahko razume predvsem kot

¹⁰ Pravni red sodobne (nacionalne) države s konceptualizacijo pravic in svoboščin večinoma temelji na nevmešavanju države v to, kar naj bi bila za prebivalce osnova dobrega življenja. Od tod svoboda veroizpovedi, vesti ipd.

način tihe asimilacije, s čimer se želi nekatere razlike kvečjemu odpraviti, recimo v korist dominantne kulture oziroma tistega, kar naj bi ta vsebovala. S tem pa se tudi nasprotuje nekaterim načelom, vsebovanim v že podpisanih konvencijah, ki poskušajo malce pravičnejše urejati ta vprašanja. Slovenija je podpisnica Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin (1995), v kateri v 1. členu piše:

Varstvo narodnih manjšin ter pravic in svoboščin pripadnikov teh manjšin je sestavni del mednarodnega varstva človekovih pravic in kot tako spada v okvir mednarodnega sodelovanja.¹¹ (Komac 2002: 264.)

V RS se zaradi tega, ker v njej še vedno ni zaznati resnejših političnih premikov v smeri temeljitejšega priznavanja nekaterih etničnih skupnosti, določila konvencije razumejo izrazito enostransko.

Vztrajanje pri avtohtonosti tudi omogoča USRS, da pri svojih odločitvah, kot denimo v primeru ugotavljanja (ne)avtohtonosti romske skupnosti, upravičuje določitev območij, na katerih naj bi živela »avtohtona« romska skupnost, zlasti s sklicevanjem na raziskave nekaterih izbranih institucij, ki se ukvarjajo tudi z vprašanji narodnih manjšin. Toda, čemu bi bila (morda strokovno povsem korektna¹²) raziskava katerekoli institucije bolj vredna upoštevanja od katere druge, ki bi se prav tako ukvarjala s podobnimi manjšinskimi vprašanji, a bi morda (zopet lahko povsem strokovno korektno) zagovarjala nasprotno ugotovitve? Pravzaprav

¹¹ Ta resda ne določa podrobneje pojma »narodna manjšina«, to pa je zadostovalo, da je RS ob deponiranju ratifikacijskih listin zapisala: »Glede na to, da okvirna konvencija za zaščito manjšin ne vsebuje definicije pojma narodna manjšina in je zato vsaki članici podpisnici prepuščeno, da določi skupine, ki jih bo obravnavala kot narodne manjšine, vlada Republike Slovenije v skladu z ustavo in notranjo zakonodajo izjavlja, da sta to avtohtoni italijanska in madžarska narodna manjšina. V skladu z ustavo in notranjo zakonodajo Republike Slovenije se bodo določila okvirne konvencije nanašala tudi na pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Republiki Sloveniji.« (Polzer *et al.* 2002: 16.)

¹² O strokovni in znanstveni korektnosti katerekoli študije, ki bi »dokazovala« dozdevno avtohtonost neke etnije na nekem območju, na tem mestu zelo dvomimo.

nekatera že omenjena mnenja raziskovalcev Inštituta za narodnostna vprašanja omogočajo razmišljanje tudi v smeri nedopustnosti ravnanj RS, ki do zdaj ni bila pripravljena niti na pogovor o možnosti pridobitve posebnega statusa UNM ter nekaterih pravic, ki bi iz tega izhajale. RS se ni odločila za natančnejšo opredelitev pojmov »avtohtonosti« in »narodne manjšine« in vse dotlej bo nemara desetina prebivalstva vsaj za nekatere pravice, ki se večini zdijo samoumevne, izrazito prikrajšana.

Zdi se, da je zaradi omenjenih arbitrarnosti, ki so mogoče prav zaradi odsotnosti natančnejše določitve pojma avtohtonosti, povsem možno, vsaj načeloma, spodbijati tudi že priznane avtohtonosti, kajti odsotnost natančnejše opredeljenega označenca takšno spodbijanje ne onemogoča. Zaradi »praznega« označevalca bi lahko spodbijali status narodne skupnosti, ki ga zdaj omogoča pojem avtohtonosti v URS.

Pri določitvi vsaj približne vsebine pojmov avtohton, avtohtono ali avtohtonost bi si morda lahko pomagali s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika. Z njim bi njihov pomen lahko strnili v stavek: »[...] ki je po izvoru od tam, kjer živi«. Upošteva je takšno definicijo avtohtonosti bi bil na določenem ozemlju avtohton pravzaprav lahko vsak, ki izvira od tu, kjer živi, ki se je rodil tu, kjer živi. Potemtakem vsi, rojeni na tem ozemlju. Toda, izvor bi lahko razumeli tudi časovno širše. Morda bi to pomenilo, da bi vsaj nekateri pripadniki UNM morali biti rojeni v RS že pred 50 ali 100 let. To bi bilo sicer spet arbitrarno, vendar bi tako vsaj dobili oprijemljiv okvir, znotraj katerega pa bi RS brez večjih pravnih in zgodovinskih zadreg lahko priznala status »avtohtone skupnosti« vsaj še (celotni) romski, hrvaški, srbski, nemški in vsaj še judovski narodni skupnosti na svojem ozemlju.

ETNIČNA IDENTITETA

Identitete, zlasti etnične, so vztrajne. To pomeni, da se kljub opazni poznomoderni individualizaciji¹³ življenjskih potekov vendarle

dokaj uspešno reproducirajo predvsem zaradi vzpostavljanja in obnavljanja tega, za kar se že vnaprej (predvsem ideološko) predpostavlja, da zajema (nacionalno) identiteto. Posameznik lahko tudi čisto zavestno in racionalno »izbere« določeno, zlasti skupinsko identiteto, kakršna je etnična, saj mu takšna izbira lahko prihrani veliko težav ali ga obvaruje še česa hujšega.

Zdi pa se, da je pri izbiri denimo etnične ali nacionalne identitete sama »izbira« pogosto premalo, da bi bil posameznik, ki jo je izbral, takoj tudi deležen vseh pozitivnih prednosti tovrstne izbire ali vsaj obvarovan pred negativnimi zaradi ne-izbire. Kajti, nikakor ne velja nujno, da bo neka skupnost, zlasti etnična, medse kot popolnoma enakopravnega člana sprejela nekoga, ki po utrjenem tradicionalnem mnenju večine, ki jo sestavlja, vanjo ne sodi. Večina tistih, ki se danes opredeljuje za etničnega Slovenca ali Slovenko v RS, bi verjetno imela precej pomislekov do »sprejetja« nekoga, ki bi se hkrati opredelil za muslimana in etničnega Slovenca.¹⁴

Dokler lahko posameznik s tovrstnimi, morda tudi povsem racionalno premišljenimi izbirami – ne glede na mnenje večine – povsem enakovredno in enakopravno deluje v družbi, v kateri živi, takšne identitetne zanke niso zelo pomembne. Toda, težko si je predstavljati, da takšni posamezniki ali skupine, ki tako premišljeno delujejo v polju identitetnih izbir, ne bi imeli kakršnihkoli težav, kar zadeva enakost (izbire, uveljavljanje pravic) in enakopravnost, kadar tako delujejo v okolju, kjer je večinsko mnenje takšnim izbiram nenaklonjeno ali celo izrazito nasprotujoče.

Oblikovanje nacionalne identitete se dogaja v času in na določenem prostoru. V prostoru RS je dokaj utrjeno prepričanje, da so ključne sestavine slovenske identitete (knjižni) jezik in ustrezne ustanove. Tu je imel eno ključnih vlog protestantizem na Slovenskem s Primožem Trubarjem kot njegovim najpomembnejšim posameznikom in nosilcem (Kerševan 2006:

¹³ Zlasti prispevki avtorjev preteklih treh desetletij, kot so Anthony Giddens, Ulrich Beck in Zygmunt Bauman.

¹⁴ Podobno, morda še teže, bi za popolnoma enakovrednega preostalim članom etnične skupnosti obveljal musliman, ki bi se hkrati etnično opredelil denimo za Irca ali Poljaka.

7). Država RS kot eden od virov identitetnega zamišljanja pomeni za oblikovanje identitete njenega etnično dominantnega prebivalstva precejšnja novost, čeprav bi se verjetno dalo pritrčiti mnenjem, da je še pred samo osamosvojitvijo Slovenija že kot Socialistična republika v tedanji SFRJ imela nekatere attribute državnosti in potemtakem tudi attribute, ki so lahko pomembno vplivali na konstitucijo nacionalne, ne zgolj narodne identitete.

Čeprav so (kolektivne) identitete zgolj procesualne, relacijske entitete, nenehno v gibanju, o njih pogosto govorimo, kot da zares obstajajo. To ni popolnoma neupravičeno, saj ljudje v vsakdanjem življenju pogosto delujejo tudi v skladu s prepričanji, ki obstoj identitet zagovarjajo, zlasti s poudarjanjem nekaterih identitetnih značilnosti. Pri nacionalni identiteti se tako pogosto predpostavljata vsaj (nacionalni) jezik in (nacionalna) kultura ob predpostavki, da hkrati nekje, nemara v najbližji soseščini, obstajajo drugačni jeziki, kultura ipd.

Nemara vsak diskurz o nacionalni identiteti, ki si prizadeva določiti nekatere razlikovalne značilnosti, skuša poiskati in utrjevati prav tiste značilnosti, ki naj bi najbolj poudarile posebnosti in s tem tudi prepoznavnost svoje (dozvedno trdne in enotne) identitete. Identitetne politike se v sodobnosti zaradi tektonskih premikov, ki naj bi jih pozna moderna omogočala in celo zahtevala v polju medčloveških odnosov, zdijo vsaj anahronistične. Toda, podoben vtis si je mogoče ustvariti tudi ob zatiskanju oči pred vztrajnostjo etničnih mnogoterosti sodobnega sveta.

Vprašljivo je, koliko so bile kadarkoli v človeški zgodovini tradicije res nepremakljive. Je možno etnični identiteti ubežati z uveljavljanjem neidentitetnih politik? Zdi se, da pobeg iz primeža neke identitete sicer je možen. Imigranti lahko sčasoma opustijo svojo »izvorno« etnično identiteto, vendar pa pobeg iz okovov etnične identitete v smislu vzpostavitve nekakšne (Agambenove) *singularnosti* ali brezidentitetnega množstva, *multitude* (Negrija in Hardta) v luči vztrajnosti etnične identitete ne zveni prepričljivo.

Toda, čeprav bi komu uspelo pokazati, da je nujno treba premostiti identitetne politike, ni prav jasno, kakšen osebni projekt bi lahko »dialektično« presegel etnično zamišljene kolektivne identitete.

Poleg tega identificiranje ni enoznačno in nemara bi spodjedeno etnično identiteto lahko zamenjala kakšna druga, ki bi bila lahko prav tako ali še bolj protislovna. Skupaj z Bourdieujem (2003) tako lahko še vedno ugotavljamo, da je identitetnih virov, ki oblikujejo *habitus*, več: to so zlasti različni »kapitali« (ekonomski, socialni, kulturni, politični), predvsem pa družbeni razred, kakorkoli že se v dobi pozne moderne zdi obstoj družbenih razredov morda presežen.

Pri tem lahko zgolj navržemo nekatere težave, ki se na primer pojavljajo pri razumevanju tako samoumevnih identitet, kakršna je denimo spolna, pri kateri

[...] mnogotere in soobstoječe identifikacije v družbeno spolnih konfiguracijah proizvajajo konflikte, konvergence in inovativne neskladnosti, ki spodbijajo nespremenljivost moške in ženske namestitve glede na očetovski zakon. (Butler 2001: 77.)

Identiteta je silovito in nerazrešljivo dvo-umna kategorija, toda čeprav morda obstaja zgolj kot nenehen proces razlikovanja in identificiranja, realnost njenega učinkovanja ni vprašljiva.

INTEGRACIJA

Raba pojma »integracija« lahko v splošnem predpostavlja čimprejšnjo (tudi prisilno) asimilacijo v pomenu čim hitrejšega in temeljitega vstopa in prevzema sprejemne (resda zgodovinsko spremenljive) socio-kulturne paradigme, karkoli se sem že zgodovinsko uvršča, lahko pa predpostavlja tudi prakse, ki aktivno spodbujajo (multikulturalistični) zagovor diferenciranega državljanstva. Proces integracije svežih priseljencev, v katerem bi se prilagajala tudi večinska družba skupaj z njimi, ne poteka simetrično, kajti že v osnovi so začetne pozicije, zlasti pozicije moči, na obeh straneh enačbe precej različne (Bešter 2007: 108).

Zdi se, da proces integracije vendarle največkrat predpostavlja več(deset)leten proces, v katerem naj bi »priseljenci« postali enakopravni člani (sprejemne) družbe, s prevzetimi in ponotranjenimi normami sprejemne societalne kulture, torej največkrat kar kulture (nacionalne) večine, tudi če se na začetku morda dopušča skrb za ohranjanje »kulturne« ali etnične drugačnosti. RS se je z resolucijo iz leta 1999 odločila za takšen model integracije, ki naj bi priselencem omogočil

enakopravno vključitev v slovensko družbo ob hkratnem ohranjanju njihove kulturne identitete. (*Op. cit.*: 119.)

»Nove« manjšine so morda ekonomsko razmeroma enakopravno vključene v primerjavi z večinskim prebivalstvom, pretirano pa bi bilo že trditi, da so vključene tudi »kulturno« v pomenu enakopravnjšega ohranjanja svoje »kulturne« identitete.

Ideja integracije je vendarle lahko zelo problematična. Z namenom integracije »priseljencev« ali potomcev nedavnih imigrantskih populacij se v sprejemnih državah namreč pogosto definira proces, s katerim naj bi si državne institucije in različne državne in lokalne politike prizadevale »priseljenske« populacije vključiti v dominantno kulturo določene nacionalne države. Pri tem pa se pravzaprav odmisli, da so bile imigrantske populacije že vsaj od trenutka njihovega prihoda v sprejemno državo pravzaprav sestavni del družbenih ureditev te države.

Milijoni ekonomskih migrantov, ki so zapolnjevali praznine na trgu dela, so se že takoj po prihodu vključili v produkcijske procese države in tako neposredno začeli sodelovati pri vzdrževanju njene blaginje. S tako udejanjeno integracijo se torej pogosto statusno izriva del konstitutivnega prebivalstva države. Predstava o integraciji pa nima zgolj

svojega subjekta (»imigrante«), pač pa tudi svoj objekt, namreč družbeno obliko, v katero naj bi se ti »pomešali«. (Miles 1993: 175.)

Takšna integracija od imigrantskih populacij zahteva pripadanje določeni predpisani

(nacionalni) kulturi in je precej odvisna od tega, kako tovrstne procese ureja posamezna država. Integracija, kot jo pogosto vpeljujejo najodgovornejši v ciljnih državah, se izvaja oziroma naj bi se izvajala pod pogoji, ki jih ne bo mogoče nikdar izpolniti, zato se »uspešna« integracija lahko izmika v nedoločljivo prihodnost (*op. cit.*: 177). Subjekt integracije je torej določljiv. Objekt, družbena oblika, v katero naj bi se »prišleki« integrirali, pa je lahko precej mistificirana. Še več, če naj bi se imigranti integrirali v družbo, »morajo biti najprej zunaj nje« (*op. cit.*: 179), tam pa po vsej verjetnosti tudi ostajajo.¹⁵

Toda tudi prebivalci, ki že od rojstva ali vsaj nekaj desetletij živijo v državi, lahko sodijo med priseljence. Izraz priseljenec se v tem primeru lahko uporablja, da se (vsaj nekaterim) zahtevam ali pričakovanjem teh populacij jemlje potrebna legitimnost, kajti priseljenci naj bi se predvsem prilagajali, ne pa postavljali kulturnih ali celo političnih zahtev. Nevzdržno je že s stališča enakosti prebivalce, ki morda že več desetletij živijo v neki državi, označevati z izrazom priseljenci. Tudi »priseljenci« so, tako kot »avtohtonci«, glede na izobrazbo, znanje in pričakovanja, dokaj raznovrstna skupina ljudi. So sicer lahko stalni prebivalci, vendar imajo še vedno omejeno pravico do politične udeležbe in omejeno pravico bivanja ter gibanja znotraj Evrope (*op. cit.*: 196).

Ob umikanju do še pred kratkim trdnih vezi družine, sorodstva, tradicij se torej zdi, da to še ne pomeni večje svobode ali vsaj večje avtonomije posameznika. Medtem ko se nekateri posamezniki počasi izvijajo iz objema dokaj trdoživih tradicionalnih institucij družine ali

¹⁵ Romska populacija v Evropi pravzaprav ni več izključena v smislu »tavanja« po polju družbenega vakuuma, zunaj družbe. Nasprotno, zdi se, da so Romi v resnici še preveč integrirani v polje družbenega, zlasti na področju nezaposlenosti in sistema socialnih pomoči, pa vendar ostajajo izrazito »neintegrirani, v položaju večnih priseljencev, brez pravih možnosti političnega delovanja. To jih tudi 65 let po koncu druge svetovne vojne še vedno uvršča večinoma med »odvečne« ljudi, ki zgolj živijo, kot aristotelovske predpolitične živali. Kadar pa so ljudje na takšen način odvečni, lahko tudi fizično izginejo, ne da bi jih kdo pretirano pogrešal.

etnijske, marsikje večino deprivilegirane prebivalstva medse še vedno vpenjajo (tudi nove) skupinske prakse in rituali. Toda, prav na dno so pahnjeni tisti, ki so

brez pravice, da bi zahtevali identiteto, drugačno od predpisanih in vsiljenih klasifikacij. (Bauman 2008: 40.)

Bauman govori o identiteti podrazreda, denimo v primeru beguncev brez države, in vedno bolj se zdi, da ljudje s čolnov, ki množično umirajo pred morskimi vrati Evropske unije, torej tudi RS, vse bolj nastopajo v vlogi tistega drugega (še kako opotekaje se) vzpostavljaljoči »evropski« identiteti (*ibid.*).

Vprašljiva je tudi prihodnost same nacionalne države kot do zdaj nemara najpomembnejšega okvirja za izražanje političnega delovanja in identitetnega zamišljanja. Politično delovanje namreč postaja izrazito močno tudi, kadar cilja prek meja nacionalne države. Toda, kakšen je status človekovih pravic prihajajočih migrantov na eni in denimo Romov, državljanov, članov evropskih narodov na drugi strani? Tu naj bi institucionalne okvirje načrtalo tudi vzpostavljaljoče se polje enotnejše »evropske identitete«, ki pa je, zlasti če sledimo teoretiku nacionalizma, Anthonyju Smithu (1995: 139), bolj ali manj

brez skupnih spominov in pomenov, brez skupnih simbolov in mitov, brez svetišč, ceremonij in spomenikov, razen trpkih pomnikov nedavnega holokavsta in vojn ...

Čeprav se zdi, da je za zadovoljivo obravnavanje zahtev etničnih skupin potrebna nadgraditev individualnih pravic s kolektivnimi, velja, da že »ustrezno razumljena teorija pravic nikakor ni slepa za kulturne razlike« (Habermas 1998: 207), kajti identiteta se vpisuje v proces socializacije. Politike priznavanja so torej tudi po njegovem mnenju ključne, saj

pravilno razumevanje teorije pravic zahteva takšne politike priznavanja, ki varujejo posameznikovo integriteto v življenjskih okoliščinah, v katerih se oblikuje njegova identiteta. (*Ibid.*)

Individualno zastavljene temeljne človekove pravice potemtakem nikakor ne izključujejo

kolektivnih, saj je vsakdo poleg tega, da je enkratno individuom, vedno že tudi individualnost, vpeta v razmerja z drugimi.

SKLEP

Skupna politična kultura nacionalnih držav večinoma nikakor ni slepa (»nevtralna«) za različna razumevanja dobrega (življenja). Nasprotno. Konceptije dobrega življenja so v nacionalnih državah največkrat zgrajene v okvirjih societalnih kultur (Kymlicka 2005), ki predpostavljajo vsaj skupen jezik in delovanje institucij v tem jeziku. Ta pa je največkrat kar jezik večinske, ne nevtralnopolitične, pač pa angažirane etnične kolektivitete, torej večinskega naroda. Je preživetje (etnične) manjšine nekaj, za kar si država lahko upravičeno prizadeva? Upravičenje ni nič manj prepričljivo od upravičenja, ki zagovarja preživetje »societalne« (pravzaprav narodove) kulture. Toda, kot velja zanjo, velja nemara tudi za manjšino, ki

ne bo mogla preživeti, če so ji zagotovljene samo pravice do izobraževanja, kulture in uporabe svojega jezika. (Rizman 1995: 117.)

So manjšine lahko tudi nosilke (svojih) kolektivnih pravic? Načeloma da, podpora tovrstnim pravicam pa je v nacionalnih državah za zdaj precej šibka. Posamezniki, pripadniki etničnih manjšin, so večinoma nosilci (posamičnih) pravic, ne pa pravic lastne etnične kolektivitete. Zahteve novih manjšin v RS po prepoznanju in priznanju imajo natanko toliko legitimnosti, kot je imajo istovrstne zahteve večin, ki se zdijo samoumevne. Dokler bo obstajal model nacionalne države, bodo zahteve etničnih manjšin na terenu njihove suverenosti v zvezi z ohranjanjem svojih »kulturnih« posebnosti povsem legitime, njihovo neupoštevanje pa v nasprotju z načelom enakosti. Dokler bo veljalo načelo enakosti in enakopravnosti, bodo zahteve drugih manjšin po priznanju in enakovrednem obravnavanju načeloma povsem enakovredne tistim, ki jih zase zahtevajo vse manjšine in večine, vsaj dokler njihove zahteve ne bodo trčile ob meje načel enakosti in enakopravnosti, ki veljajo zlasti za posameznika.

VIRI

- ARENDE, H. (2003), *Izvori totalitarizma*, Ljubljana: Študentska založba.
- BAUMAN, Z. (2008), *Identiteta: Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba/*cf.
- BEŠTER, R. (2007), »Integracija in model integracijske politike«, v: Komac, M. (ur.) *Priseljenci*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- BOURDIEU, P. (2003), *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London, New York: Routledge.
- BUTLER, J. (2001), *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Ljubljana: Založba ŠKUC.
- HABERMAS, J. (1998), *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory*, Cambridge: MIT Press.
- KERŠEVAN, M. (2006), Slovenci in protestantizem danes, V: Kerševan, M. (ur) *Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa*. Ljubljana: ZIFF Univerze v Ljubljani (14–57).
- KOMAC, M. (2002), *Varstvo manjšin: Uvodna pojasnila & dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- KOMAC, M., MEDVEŠEK, M. (2004), *Percepcije slovenske integracijske politike: Zaključno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- KYMLICKA, W. (1995), *Multicultural citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
- (2005), *Sodobna politična filozofija: Uvod*. Ljubljana: Krtina.
- MEIJKNECHT, A. (2001), *Towards International Personality: The Position of Minorities and Indigenous Peoples in International Law*. Antwerpen: Intersentia.
- MILES, R. (1993), *Racism after »race relations«*. London: Routledge.
- Odločba Ustavnega sodišča RS (1998), *Ur. l. št.* 416/98.
- Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (1995). Dostopno na: <http://www.ssorg.eu/Dokumenti/157%20Okvirna%20konvencija%20za%20varstvo%20narodnih%20manjsin.pdf> (19. 2. 2011).
- POLZER, M., KALČINA, L., ŽAGAR, M. (2002), *Slovenija & Evropski standardi varstva narodnih manjšin*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK, Inštitut za narodnostna vprašanja, Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo.
- RIZMAN, R. (1995), Nacionalna država, nacionalne manjšine in združena Evropa. V: Štrajn, D. (ur.), *Meje demokracije*. Ljubljana: Liberalna akademija.
- SMITH, D. A., (1995), *Nations and nationalism in a global era*. Cambridge: Polity.
- Zakon o lokalni samoupravi (2007). Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200794&stevilka=4692> (14. 2. 2011).

Nina Mešl, Tadeja Kodele

SOUSTVARJANJE PODPORE IN POMOČI UČENCEM Z UČNIMI TEŽAVAMI V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI

POGLED UČITELJIC

UVOD

Šola je prostor, v katerem lahko učenec razvije sposobnosti, znanje in spretnosti za večjo odpornost. To je pomemben varovalni dejavnik pred socialno izključenostjo. Vemo, da prav šolski neuspeh pomeni največje tveganje za človekovo življenje. Magajna (2008: 15–19) opozarja, da je problem učnih težav in šolske neuspešnosti kompleksen in trdovraten¹. Navaja rezultate raziskav, ki kažejo, da ima šolska neuspešnost tudi v Sloveniji skrb zbujačoče razsežnosti. Šolski neuspeh je dejavnik tveganja za celostni osebnostni razvoj, poveča pa tudi sprejemljivost za druge škodljive in ogrožajoče vplive.

Tudi M. Tomori (2002: 16–17) opozarja, da šolska neuspešnost pomeni tveganje za celoten osebnostni razvoj. Otrok, ki v šoli ni uspešen, se pogosto doživlja kot nesposobnega, odrinjenega, manjvrednega ali celo v celoti slabega, to pa lahko povzroči različne poskuse reševanja samospoštovanja in neustreznega zagotavljanja svojega mesta med drugimi. Nasprotno pa lahko učna uspešnost deluje varovalno in otroka ščiti pred poglobljanjem čustvenih in vedenjskih težav, tudi ko so pri otroku navzoči drugi ogrožajoči dejavniki (npr. revščina) (Magajna *et al.* 2008).

Tudi tuji avtorji predstavljajo rezultate raziskav, ki so preučevale povezanost šolskega uspeha s poznejšimi življenjskimi izkušnjami ljudi. J. Gross (2008: 23), ki piše o pomenu zgodnje pomoči pri opismenjevanju in računanju, navaja, da je imelo težave, povezane z branjem in pisanjem oziroma težave pri računanju od 50 do 76 odstotkov otrok, ki so bili izključeni iz šolskega sistema; te težave je imelo tudi 50 do 60 odstotkov ljudi na prestopanju zaporne kazni.

Dryfoos (v Boyd-Franklin, Hafer Bry 2000: 121) celo meni, da je šolska uspešnost največji napovedovalec otrokove prihodnosti. Opiše rezultate projekta, v katerem nihče od mladostnikov, ki so bili štiri mesece vključeni v svetovanje, ni povečal uživanja drog ali jih začel uživati, čeprav je bilo delo usmerjeno v šolsko delo in ne v uporabo drog. Šola je za otroka nekaj podobnega kot delovno mesto za odraslega: če se naučijo spoprijemati z izzivi v šoli, bodo zmogli tudi pozneje v službi. Prav tako je učenčeva vednost, da zmore delati dobro v šoli, nekakšen odbojnik, zaščita pred vplivi stresa zunaj šole.

V projektu, ki ga predstavlja v prispevku, smo dobili jasna sporočila učencev, da želijo znati in razumeti. Učenci so ubesedili svoja pričakovanja kot:

Več se bom naučila in bom bolj zadovoljna. (Učenka v četrtem razredu.)

Pridobiti si čim več znanja, imeti ocene nad tri. Če bi bila pet, bi bilo super. Da bom lažje sledil snovi. (Učenec v petem razredu.)

¹ Avtorica opozarja tudi na širino koncepta »šolskega neuspeha«, saj ima lahko za posameznike različen pomen (lahko npr. pomeni neuspeh učenca, da bi napredoval v višji razred, ali zapuščenje šole brez kompetenc, ki jih zahteva trg dela, lahko pa označuje tudi neuspeh šolskega sistema, da bi poskrbel za ustrezne službe in dejavnosti, ki vodijo do učenja ipd.). O tem pišejo tudi drugi avtorji (cf. Tomori 2008, Čeplak Mencin 2008).

Želja po znanju in šolskem uspehu ter podatki raziskav o vplivih šolskega uspeha na življenje ljudi so pomembno sporočilo za odrasle, ki smo odgovorni, da vsakemu otroku omogočimo izkušnjo, da zmore, da je lahko v šoli uspešen, odgovorni smo, da mu omogočimo, da se bo naučil in da bo razumel.

Pri zagotavljanju izkušnje šolskega uspeha ima ključno vlogo učitelj. Učiteljeva vloga je zelo kompleksna.

Doddington in Hilton (2007: 110), ki predstavita v otroka usmerjeno izobraževanje, poudarita, da je gotovo jasno, da učitelj ne more biti le opazovalec. Nasprotno, učitelj naj bi bil »občutljiv in podporni posrednik«, predan in z razumevanjem o tem, kako oblikovati načela in vrednote v svojih lastnih, specifičnih poučevalnih in učnih kontekstih za čim večjo blaginjo vsakega otroka. Učitelj mora imeti osebna strokovna znanja, da bi uporabil možno vsebino učnega načrta, da bi ponudil vir in okvir za izkušnje učenja. Učitelji ne potrebujejo le znanja o predmetu, temveč morajo imeti bogato, izkustveno in kulturno življenje, iz katerega lahko črpajo, da bi izrazili svoje vrednote in ustvarjalnost, poudarita avtorja (*op. cit.*) in navedeta primer Portugalske, saj imajo učitelji tam tudi zaradi tega prost vstop v vse galerije in muzeje. Meniva, da v opisani kompleksnosti učiteljeve vloge manjka še pomemben poudarek: učitelj potrebuje tudi pomembna znanja o vzpostavljanju odnosa z učenci, v katerem lahko vsakemu otroku zagotovi izkušnjo šolske uspešnosti. Odnos učenca in učitelja v najinem razumevanju dobro opredeli G. Čačinovič Vogrinčič (2008: 19), saj pravi, da sta učenec in učitelj v delovnem odnosu soustvarjanja učenja – učenec je strokovnjak za svoje življenje, strokovnjak na podlagi osebnih izkušenj, učitelj pa njegov spoštljiv in odgovorni zaveznik.

Dodaten izziv za učiteljevo delo so učenci z učnimi težavami. Rezultati raziskovalnega projekta »Učenci z učnimi težavami v osnovni šoli: Razvoj celovitega sistema učinkovite pomoči« (Čačinovič Vogrinčič, Bregar Golobič 2008: 190–191) so pokazali, da se strokovni delavci na področju dela z učenci

z učnimi težavami srečujejo z več ovirami. Najpogosteje omenjene so: premalo sodelovanja, premalo strokovne podpore zunanjih ustanov, lastna nezadostna usposobljenost za ponujanje pomoči.

Prav razumevanje ključne in kompleksne učiteljeve vloge ter opredeljene težave, ki jih lahko imajo pri delu z učenci z učnimi težavami, so naju spodbudile k raziskovanju perspektive učiteljev o konceptu dela, ki ga uvajamo v šolski prostor, da bi ga preizkusili in razvijali z vsemi udeleženi v projektu. Udeleženi v izvirnem delovnem projektu pomoči so vselej: otrok z učnimi težavami, starši, šolska svetovalna služba in seveda učiteljice. V prispevku so predstavljeni vmesni rezultati projekta »Strokovne podlage za nadaljnji razvoj in uresničevanje koncepta dela »učne težave v osnovni šoli,«² in sicer z vidika učiteljic.

Še en nov projekt?

Vstop novih projektov v šolski prostor ni nekaj redkega, realnost je prav nasprotna. Prav učitelji imajo številne izkušnje z uvajanjem različnih idej v šolo, s preizkušanjem konceptov, z izvajanjem dejavnosti, ki jih predvidijo načrtovalci projekta, z evalviranjem dela ipd. Zaradi tega je lahko uvedba novega projekta v šolo preprostejša, velikokrat pa je prav zato tudi zahtevnejša. Gotovo je potrebno, če želimo zares sodelovati z učitelji, s projektom ponuditi nekaj, kar bo za šolo, učence, učiteljevo delo pomenilo pomoč in podporo. Pomembno opozorilo Boyd-Franklin in Hafer Bry (2000: 36) je, da si moramo, ko začenjamo sodelovati s šolo, zapomniti, da bodo ne glede na plemenitost motivov starši in učitelji sodelovali le, če bodo imeli občutek, da njihov trud olajša delo in ga ne oteži. Predvsem učitelji imajo veliko izkušenj s projekti, ki od njih zahtevajo veliko dodatnega dela, zagotovijo pa malo učinka zanje ali za učence. Zato morajo razviti spretnost za preživetje, da se izognejo

² Projekt, okviru katerega je nastal ta prispevek, financirata Evropski socialni sklad in Ministrstvo RS za šolstvo in šport.

tovrstnemu nenačrtovanemu dodatnemu delu. Pričakujemo lahko, da so učitelji na začetku projekta skeptični in se izogibajo ponudbi za sodelovanje, če nekaj zaznajo kot »dober namen, a nekoristen napor« (*op. cit.*).

In prav učitelje je treba nagovoriti, če želimo z njimi preizkušati in razvijati koncepte podpore in pomoči učencem v šoli. Soustvarjanje učenja in pomoči v delovnem odnosu (Čačinovič Vogrinčič 2008) za otroke z učnimi težavami je nov koncept, ki pomeni upanje za vsakega učenca, da bi lahko v mreži pomembnih odnosov raziskal in dobil podporo za svoj izvirni projekt učenja. V prispevku raziskujeva, koliko je koncept, ki ga razvijamo v projektu, uporaben in kako se po mnenju učiteljev uporablja v praksi.

OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA

Ob začetkih sodelovanja z osnovnimi šolami v okviru projekta »Strokovne podlage za nadaljnji razvoj in uresničevanje koncepta dela, učne težave v osnovni šoli«³ so se raziskovalke srečale s številnimi temami: kako predstaviti koncept dela vsem skupinam sodelavcev, da bi ga ti lahko začeli uporabljati v praksi, kako začeti preizkušati koncept, sodelovati s šolami ipd. Po letu in pol akcijsko-raziskovalnega dela, ko smo nekje na sredini prehojene poti, smo že soustvarili odgovore na nekatera začetna vprašanja, nekaj se jih z delom odpira na novo, nekatera ostajajo odprta.

Z vmesno raziskavo, katere rezultate predstavljava v nadaljevanju, sva želeli analizirati dosednji proces dela v projektu z zornega kota učiteljic. Zanimalo naju je predvsem, kako so učiteljice razmišljale o (ne)možnosti uporabe predstavljenega modela delovnega odnosa soustvarjanja učenja pri pomoči učencem z učnimi težavami pred začetkom sodelovanja v projektu in kako so v sedmih mesecih sodelovanja v projektu uporabljale predstavljeni koncept pri svojem delu. Namen analize je bil pridobiti podatke za nadaljnje akcijsko raziskovanje v smislu usmeritev za raziskovalno skupino: kako nadaljevati delo na šolah, v katerih točkah

poglobiti raziskovanje, na kaj usmeriti dodatno pozornost pri nadaljnjem procesu akcijsko-raziskovalnega dela.

METODA

Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna. Podatke smo pridobili s pomočjo akcijskega raziskovanja (Mesec 2006) in jih analizirali po metodi kvalitativne analize (Mesec 1998). Za namen tega članka predstavljava del vmesnih rezultatov projekta, ki še ni končan. Rezultati se nanašajo na skupino učiteljic, ki so sodelovale v projektu in smo jih pridobili v obdobju od aprila 2009 do marca 2010.

Populacija in vzorčenje

V vzorec projekta je bilo zajetih devet osnovnih šol po Sloveniji. K sodelovanju smo povabili vse slovenske osnovne šole. Tiste, ki so se odzvale povabilu, smo najprej razdelili glede na regijsko pripadnost³, saj smo želeli, da se iz vsake regije vključi ena šola, razen iz ljubljanske regije dve šoli. Šole smo iz posameznih regij izbrali ob upoštevanju dveh meril: prvič, predhodno sodelovanje v projektih »Ugotavljanje stanja na področju dela z učenci z učnimi težavami v osnovni šoli« in »Učenci z učnimi težavami v osnovni šoli: razvoj celovitega sistema učinkovite pomoči«, in drugič, da so se šole udeležile strokovne konference »Delovni odnos soustvarjanja v šoli« novembra in decembra 2008 v Kongresnem centru Brdo. Med šolami, ki so izpolnile obe merili, smo devet šol izbrali na podlagi žreba.

Na vsaki izmed šol potekata dva izvirna delovna projekta pomoči (IDPP). Posamezen IDPP sestavljajo učenec z učnimi težavami, starši (eden ali oba), učiteljice (učiteljice, pri katerih ima učenec učne težave, razrednik, učiteljice za individualno učno pomoč; število sodelujočih učiteljic je odvisno od potreb

³ Regije: Ljubljana z okolico, Gorenjska, Prekmurje, Dolenjska, Obalno-kraška, Goriška, Savinjska, Štajerska.

posameznega učenca) in svetovalna delavka (ena ali dve).

V analizi, ki jo predstavlja, so populacija učiteljice, vključene v projekt (gl. preglednico 1).

Zbiranje podatkov

Akcijsko raziskovanje je bilo izvedeno tako, da smo ob vsakem obisku šole izvedli supervizijsko srečanje⁴ s strokovnimi delavci in nato dve srečanja v okviru IDPP z dvema učencema z učnimi težavami. Vsa srečanja smo raziskovalke zapisovale s pomočjo vnaprej pripravljenih obrazcev.

Na prvem srečanju IDPP smo s pomočjo obrazca »Obr 0. OSNOVNE INFORMACIJE OB ZAČETKU_pričakovanja« raziskale pričakovanja vseh udeleženi (učencev, staršev, učiteljic in svetovalnih delavk) glede sodelovanja v IDPP. S tem smo želele ugotoviti, kaj posamezni udeleženci pričakujejo od našega projekta, kakšni so njihovi osebni cilji in cilji, povezani z učencem, ki je vključen v projekt, in kakšne so njihove dosedanje dobre izkušnje pri pomoči tem učencem. Na tretjem supervizijskem srečanju pa smo s šolskimi strokovnimi delavci, sodelujočimi v projektu (učiteljicami in svetovalnimi delavkami), naredile kratko vmesno evalvacijo (obrazec ObrA3.1. UDELEŽBA V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI_strokovna delavka_vmesna ocena), s katero smo želele ugotoviti njihovo zadovoljstvo s potekom dosedanjega dela v projektu, njihove težave in želje.

Po drugem in tretjem srečanju smo raziskovalke izpolnile tudi obrazec »ObrB1. SUPERVIZIJA_raziskovalke_spremljanje sre-

čanja«. Opisale smo delo na supervizijskem srečanju (udejanjanje dogovorov, udejanjanje koncepta delovnega odnosa v razredu, viri moči, dejavniki tveganja, koncept delovnega odnosa ipd.).

V prispevku predstavlja rezultate navedenih obrazcev. Analizirali sva izjave, ki se nanašajo na učiteljice. Izjave učiteljic, ki smo jih pridobili z raziskovanjem začetnih pričakovanj in vmesne evalvacije (izvedli smo skupinske intervjuje po posameznih šolah z vnaprej pripravljenimi vprašanji), predstavlja s šiframi šol in zaporedno številko učiteljice (npr. šola ena – učiteljica ena: 1.1). Zapise raziskovalk s supervizijskih srečanj sva označili s črko S in zaporedno številko šole.

Analiza podatkov

Zbrano gradivo sva analizirali po metodi kvalitativne analize (Mesec 1998). V analizi je zajetih pet osnovnih šol, za katere je bilo v času, ko sva opravili analizo, zapisano gradivo. V teh šolah so naju v IDPP zanimale sodelujoče učiteljice. Iz vseh petih šol sva izbrali zapise, ki se nanašajo na izjave in delo učiteljic, in jih uredili po rubrikah obrazcev. Gradivo sva razčlenili na smiselne enote kodiranja (ponekod je bil to stavek, ponekod odstavek). Vsaki izbrani enoti sva pripisali pojem (neposredno poimenovanje – Mesec 1998: 107) glede na vsebino; pri izboru pojmov sva izhajali iz dveh virov – teoretskih izhodišč in zdravorazumskih pojmov.

Ko sva izjavam pripisali vsebinske pojme, sva združili izjave v skupine po skupnih kodah. Množico dobljenih pojmov sva povezali v nadrejene kategorije. Po združitvi delov besedila po kodah in kategorijah sva izbrali relevantne pojme in kategorije glede na opredeljeni problem in namen raziskave ter jih definirali. Tako sva iz množice podatkov dobivali vedno bolj pregledno gradivo in z definiranjem sestavljali besednjak pojmov nastajajoče poskusne teorije.

V spodnji preglednici 1 predstavlja število učiteljic po posameznih šolah, ki so bile vključene v predstavljeno analizo.

⁴ Pri vodenju supervizijskih srečanj, ki so bila namenjena podpori učiteljic pri uporabi koncepta soustvarjanja podpore in pomoči učencem z učnimi težavami in refleksiji dela, so raziskovalke izhajale iz koncepta delovnega odnosa (npr. instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev, osebno vodenje, perspektiva moči, etika udeleženosti (v Čačinovič Vogrinčič 2008) in iz elementov V rešitev usmerjene kratke družinske terapije (Jong, Kim Berg 2002).

Preglednica 1: Nazivi šol, vključenih v analizo in število sodelujočih učiteljic.

NAZIV ŠOLE	ŠTEVILO UČITELJEV
OŠ Cirila Kosmača Piran	2
OŠ Globoko	2
OŠ Polje	1
OŠ Polzela	5
OŠ Puconci	5
Skupaj	15

POMOČ IN PODPORA UČENCEM Z UČNIMI TEŽAVAMI V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI – REZULTATI

V predstavitvi rezultatov združujeva dele poskusnih teorij, oblikovanih na podlagi analize pričakovani učiteljev in vmesne evalvacije ter analize zapisov supervizijskih srečanj. Ugotovitve predstavlja po vsebinskih sklopih, ki sprva osvetljujejo bolj splošne teme, povezane s projektom in z načinom dela, potem pa osvetliva ključne konceptualne teme projekta.

Izkušnje in ocene uporabnosti predlaganega modela

Aprila 2009 smo raziskovalke, preden smo začele z akcijskim raziskovanjem na devetih osnovnih šolah, na posvetu na Fakulteti za socialno delo prihodnjim sodelavcem s šol predstavile idejo projekta in koncept dela, ki ga želimo preizkusiti v šolski praksi. Po predstavitvi smo z vsemi udeleženi v fokusnih skupinah⁵ raziskovale prve vtise o modelu.

Že takrat so učiteljice model ocenile kot dober. Njihovi prvi vtisi so bili, da je model super in krasen, celo idealen, saj omogoča sodelovanje vseh udeleženi – otroka, učiteljev in staršev. Model so želele preizkusiti v praksi,

⁵ Čeprav se rezultati z analize fokusnih skupin nanašajo na poskusno teorijo, ki ni primarno zajeta v najini raziskavi, jih na tem mestu (le uvodoma) predstavlja, saj se nama zdijo pomembni za razumevanje konteksta prvih vtisov o (ne)uporabnosti modela.

ker so v njem videle priložnost, da z njim vsak udeleženi nekaj pridobi, predvsem pa, da lahko s takim načinom dela omogočimo večjo (šolsko) uspešnost otroka. Všeč jim je bilo, ker je poudarek na delu v prihodnosti, na rešitvah, na delu s perspektive moči, na soustvarjanju podpore in pomoči učencu, tako da vsak udeleženi prispeva svoj delež. Po njihovem mnenju bi bilo najbolje, če bi zajel vse otroke, ne le učence z učnimi težavami.

Po drugi strani pa so učiteljice menile, da je tak način dela težko doseči oziroma da je teorijo težko prenesti v prakso. Prvo oviro so videle v tem, da je realnost v razredu drugačna in da je sam model težko prenesti v razred kot celoto. Naštele so še druge ovire, ki lahko ovirajo tako sodelovanje: slaba razredna klima, zavračanje drugačnosti, nesramno in škodoželjno ravnanje, prevelike razlike med otroki, nezaupanje staršev, ki prav tako nočejo sprejeti drugačnosti, drugačne zahteve in oblike pomoči posameznim otrokom in zavračanje tudi zunaj šole, nezanimanje otrok za šolsko delo. Pravijo, da je priprava okolja, ki omogoča sodelovanje, nujna, a je nujna in možna na razredni stopnji, klimo za sodelovanje je treba ustvariti čim prej, na predmetni stopnji je prepozno in skoraj nemogoče. Menile so, da je učiteljica pri delu v razredu preobremenjena in bi za prenos modela soustvarjanja na raven razreda potrebovala še dodatne pomočnike. Veliko oviro so videle tudi v nepripravljenosti staršev za sodelovanje s šolo pri načrtovanju podpore in pomoči otroku. Po njihovem mnenju model nujno potrebuje boljše sodelovanje staršev.

Podobno navdušenje nad modelom in hkrati poudarjanje sistemskih ovir se je pokazalo tudi pozneje v analizi uporabljanja modela skozi oči učiteljic.

Učiteljicam se zdi koncept dela uporaben za delo v šoli.

Izpostavili sta tudi, da vidita tak način dela kot zelo dober in da ga poskušata tudi počasi že vpeljevati v svoje delo (S3).

Idejo vidijo kot dobro, a hkrati izrazijo tudi pomisleke: kot temeljne ovire modela omenjajo časovne in organizacijske ovire.

Prva se je v pogovor vključila svetovalna delavka, ki je vodja IDPP za Andraža,⁶ in začela opisovati težave v smislu: Najprej bi želela reči, saj ta vaš projekt je dober, to je super ideja, samo vi morate vedeti, da mi imamo na šoli ogromno otrok z UT, potem še z odločbami in še nadarjene ipd. Takole delat je nemogoče, že sama organizacija skupnega srečanja, tu so še boleznj ipd. V tem so jo podprle tudi učiteljice. (S4)

Čas za srečanje, izvajanje individualnih ur pomoči, preobremenjenost z drugim delom ipd. (S3)

Pravijo, da so v šolah že tako preobremenjeni z delom z različnimi skupinami učencev (npr. učenci, ki imajo odločbe, nadarjeni učenci ipd.) in si ne znajo predstavljati, da bi se lahko v obliki izvirnega delovnega projekta pomoči sestajali za vsakega učenca, ki bi to potreboval.

Ko je na superviziji prevladala klima preobremenjenosti, se je težko delalo.

Ko sva povabili v pogovor učiteljice, je skupina, ki sodeluje pri IDPP za Andraža, izpostavila predvsem organizacijske težave, npr. čas za srečanje, izvajanje individualnih ur pomoči, preobremenjenost z drugim delom ipd. (S4)

V takih trenutkih so morale raziskovalke v pogovoru z učiteljicami znova osmisliti sodelovanje, ustvariti kontekst, ki je omogočal, da so učiteljice videle projekt kot nekaj, kar jim lahko ponudi pomoč in podporo pri njihovem delu, ne pa zgolj dodatna obremenitev zanje⁷.

V vmesni evalvaciji so učiteljice ocenile model kot dober in koristen, sodelovanje v projektu pa kot uspešno. Z delom v IDPP oziroma z modelom so bili zadovoljne, ker: je učenec napredoval, ker je vključen tudi učenec, ker ponuja priložnost za osebno učenje, ker omogoča dogovarjanje z vsemi udeleženi, ker model dela ponuja

priložnost za pogled staršev na težave učenca z drugega zornega kota, zaradi osredotočenosti pogovora na posamezne učence in njihove konkretne težave, ker spodbuja sodelovanje vseh udeleženi, ker model dela ponuja priložnost za boljše spoznavanje z učencem.

Zelo dobro je bilo, da smo sodelovali, saj smo se vmes večkrat dobili, bilo je večje sodelovanje med učencem in mano. Zaradi tega projekta sem učenca bolj spoznal kot bi ga drugače. (5.4)

Med težavami, s katerimi, se učiteljice srečujejo pri delu, pa so spet navedli: časovne ovire, ki se nanašajo tako na pomanjkanje časa za tak način dela znotraj obstoječega šolskega sistema.

Veliko gre časa tudi vmes. Človek bi rabil dodatne ure, da bi se temu res lahko posvečal. Čas je res problem. Potrebovali bi dodaten čas za to delo. (3.1)

Navedli so težavno časovno usklajevanje vseh udeleženci IDPP.

[...] čeprav je pri meni tako, da sem bila pripravljena bolj sodelovati, vendar so se velikokrat pojavile težave zaradi časovnega usklajevanja s starši. (1.1)

Navedli so težave z zapisovanjem dela.

Kar se tiče razlike v oceni do 10⁸, tudi mene muči to beleženje. (3.1)

Navedli pa so tudi težave s tem, da delo v projektu ni ustrezno vrednoteno v okviru delovnih obveznosti učiteljic.

Midve sva danes reciva tule od 16–20 ure, pa ne bova mogle tega nikjer prikazati. Medtem ko so govorilne ure čisto prekratke. (3.1)

⁶ Imena otrok so spremenjena.

⁷ O tem pišeta npr. tudi Boyd-Franklin in Hafer Bry (2000).

⁸ Ocene se nanašajo na lestvico od 1 do 10, ki smo jo raziskovalke uporabile pri vmesni evalvaciji. Učiteljice so odgovarjale na vprašanje: »Kako ocenjujete dosedanje sodelovanje v IDPP? Recimo na lestvici od 1 do 10, kjer 1 pomeni, da ste zelo nezadovoljni s sodelovanjem, da sodelovanje ni niti malo izpolnilo vaših pričakovanj, 10 pa pomeni, da ste popolnoma zadovoljni, da so vaša pričakovanja izpolnjena – kje ste sedaj?«

O načinu dela

Pred začetkom uporabe modela v praksi so imele učiteljice različne predstave, kaj pomeni delo v IDPP. Po eni strani so pričakovale, da jim bo sodelovanje v IDPP omogočalo pridobitev lastnih izkušenj pri delu z učencem in da bodo dobile podporo in pomoč.

Na ta način lahko jaz bolj povem svoje izkušnje v skupini. (4.2)

Da bom, ko bom pri delu z Damirjem naletela na težave, lahko vas poprosila za pomoč in svetovanje. (3.1).

Po drugi strani pa so si sodelovanje predstavljale kot delo, ki je osredotočeno na posameznega učenca in na njegove konkretne težave.

Konkretno delo z Andražem. (4.3)

In kot pogovor, v katerem bodo lahko z vsemi udeleženi raziskali poti za dosego zelenih izidov.

Tu vidim iskati rešitev, da bi prišli do želenega cilja. (5.2)

V vmesni evalvaciji so poudarile, da se je odločilna sprememba pokazala v njihovem načinu dela z učencem z učnimi težavami. Opazile so, da bolj poudarjajo pomoč učencu tudi med poukom.

Meni je pomagalo v tem smislu, da sem dala večji poudarek na učni pomoči med poukom. (1.1)

Opazile so, da se znajo pridružiti učencu.

Bolj sem se približala učenki. Tudi pri dopolnilnem pouku imam priložnost, da jo vprašam, če česa ne razume, čeprav sedaj tudi sama kar med poukom že veliko sprašuje. Več je komunikacije, tudi te, očesne, če ne drugega, med samim poukom, prej nisem bila tako pozorna. (1.2)

In opazile so, da poudarjajo dogovarjanje z učencem in ne ukazovanje.

Prevladuje dogovor in ne ukazovanje. (2.2)

Opazile so tudi, da je več sodelovanja z udeleženci, s katerimi načrtujejo skupne želenne izide.

Iskanje skupnih rešitev, da ne bi prihajalo do situacij, ki so moteče za pouk. (2.1)

Meni je fino, da smo vsi prisotni in da skupaj načrtujemo. (3.1)

Analiza zapisov supervizijskih srečanj je pokazala, da so učiteljice poskušale udejanjati koncept dela, ki ga razvijamo v projektu (npr. vmesni sestanek IDPP⁹, definiranje majhnih korakov), vendar pa je zaznati tudi precej starih vzorcev ravnanja (npr. dogovarjanje brez učenca, dogovarjanje za učenca, čeprav je učenec navzoč).

Ko pa ima učenec dogovor, pa zmanjka. Vse obljubi, kar naredi včasih, včasih ne. Nima volje še zlasti pri pouku. Želi si veliko spodbude. Raziskovalka: Razmišljala sem o tem, kako se sklene dogovor z njim. Koliko sklenemo dogovor z njim ali za njega. (S5)

Poudarek na težavah, nemoči učenca, delo zunaj okvira »tukaj in zdaj«.

Na srečanju IDPP so prišli do dogovora, da se Tanja (zaradi težav, ki jih ima pri angleščini v šoli – op. a.) vpiše na tečaj ANJ, ki ga je v preteklosti že obiskovala. (S1)

Tako vmesna srečanja raziskovalke opredelijo kot možen vir moči v projektu, hkrati pa lahko predstavljajo tveganje (delo brez učenca, osredotočenost na težave).

Morebitni dejavnik tveganja se je nakazal tudi iz zapisov – premalo upoštevanje oz. izhajanje iz perspektive moči. (S5)

Sklepanje dogovorov za otroka – ne z otrokom. (S5)

Ob ponovnem skupnem srečanju – ob načinu dela raziskovalk, ki uporabljajo temeljne koncepte projekta, npr. perspektiva moči (Saleebey 1997), etika udeležnosti (Hoffman

⁹ V projektu smo raziskovalke predvidele pet skupnih srečanj na šoli in tudi vmesna srečanja IDPP brez raziskovalk. Med prvim in drugim skupnim srečanjem so se na vseh petih šolah, ki so vključene v analizo, člani IDPP sestali sami, med drugim in tretjim srečanjem pa so vmesno srečanje izvedli le na eni šoli. Učiteljice to pojasnjujejo s časovnimi in organizacijskimi ovirami.

1994) – učiteljice znova prevzamejo predstavitvene koncepte, nove vzorce in tudi same opazijo razliko med svojim načinom dela in delom raziskovalk.

Raziskovalki opomniva, da je sicer to lahko ena od možnosti, vendar je potrebno raziskati, kaj delajo na tečaju, in če je Tanji to sploh v pomoč pri ANJ; pogledati je namreč potrebno, kaj lahko naredimo tukaj in zdaj. (S1)

Ob koncu supervizije je raziskovalka skupaj z udeleženkama podelila še opažanja iz prejšnjih srečanj IDPP, in sicer, da se govori o otroku, ne pa z otrokom. Obe udeleženci sta se s tem strinjali in tudi sami povedali, da sta to razliko med »njima in nama« že sami zaznali. (S3)

Vsekakor so vmesna srečanja pomembna v procesu učenja in usposabljanja za delo po konceptu delovnega odnosa in to, da so učiteljice hitro zapadle v stare vzorce dela, ni nič neobičajnega. Tu se potrjuje pomen razumevanja in upoštevanja sinergetskega oblikovanja in spreminjanja vzorcev sistemov (Šugman Bohinc 2010). Ko je skupno delo energiziralo sistem, je spodbudilo preizkušanje novih vzorcev, nato pa je energija popustila in sta bili potrebni ponovno spodbujanje okoliščin za razvoj in utrjevanje uspešnejših vzorcev delovanja udeležencev izvirnega delovnega projekta pomoči. Ob tem se nam je še dodatno potrdila ugotovitev, do katere smo raziskovalke prišle kmalu po začetku akcijskega raziskovanja, namreč, da moramo v prihodnje, če želimo model dela prenesti v šolski prostor, zagotoviti učiteljicam usposabljanje za uporabo konceptov soustvarjanja učenja in jim nato zagotavljati podporo pri uporabi teh konceptov.

Sodelovanje v izvirnem delovnem projektu pomoči

Pred začetkom dela so učiteljice kot temeljno pričakovanje izrazile, da jim bo model dela (delo v IDPP) omogočil boljše sodelovanje z vsemi udeleženiimi.

Da bi vsi dobro sodelovali s starši in med sabo. (5.3)

Da skupaj pogledamo, kaj deluje in da skupaj pogledamo, kaj bi še. (3.1)

Pričakovali so tudi, da jim bo omogočil boljše sodelovanje, predvsem z učencem.

Upam in želim si, da bi boljše sodelovala in naredila načrt, da skupaj premostiva kakšno oviro. (2.2)

Zanimivo je, da so učiteljice ponekod v praksi že po prvem skupnem srečanju ravnale drugače, kot so poudarile v začetnih pričakovanjih, in učenca niso vključile v vmesno srečanje IDPP. To se je zgodilo na eni šoli že ob drugem supervizijskem srečanju, ko so učiteljice in svetovalne delavke izrazile mnenje, da je bolje, da učenec ne bi bil udeležen na srečanju IDPP (na njihovem vmesnem srečanju ga tudi ni bilo). To so utemeljevale z argumenti, da je učencu navzočnost mučna in da ne zmore ničesar povedati. Na superviziji sta raziskovalki poudarili pomen učenčeve udeležbe in začeli razpravljati o tem, zakaj je pomembno, da je učenec zraven, kako je lahko udeležen, čeprav ne govori, kakšno sporočilo prejme s tem, da je na srečanju, kako ga lahko povabimo ipd.

V skupini je bil sprejet dogovor, da bo učenec udeležen na srečanjih, a sta raziskovalki pogovor o tem znova začeli na prihodnjem supervizijskem srečanju, saj sta iz zapisov razredničarke videli, da skupina še vedno ni enotnega mnenja glede smiselnosti učenčevega sodelovanja v projektu. Učiteljice so ponovno izrazile dvom o primernosti učenčeve navzočnosti na IDPP in to utemeljevale s tem, da otrok lažje govori z enim samim človekom kot v skupini, da je odvisno tudi od otrokovih značajskih lastnosti (nekateri otroci so bolj odprti in lažje spregovorijo v skupini) ipd. Za naš projekt zelo pomemben argument je bilo mnenje učiteljice, da tako ali tako vsi učenci z učnimi težavami ne govorijo. To je raziskovalka potem lahko uporabila kot temeljni protiargument, kot temeljno izhodišče našega projekta: kako narediti prostor, da bodo učenci imeli možnost govoriti.

Učiteljica: To je značilno za vse otroke, ki imajo učne težave. Ne pridejo s svojimi

idejami. Ker so navajeni. R: No, to pa ste zdaj res zadeli. Navajeni so. Ne morem pa se strinjati z vami, da je to značilno za vse otroke. Vidimo iz obiskov drugih šol, da otrok lahko poda svoje mnenje. Zato se mi zdi pomembna ta »kako«. Angleži temu (navajenosti ne dajati predlogov, sam kaj narediti) rečejo – priučena nemoč. Kako bi naredili premik od tega? (S4)

V vmesni evalvaciji so učiteljice sodelovanje ocenile z vidika različnih udeležencev. Sodelovanje staršev so večinoma ocenile kot dobro kljub temu, da so bili nekateri starši na začetku nekoliko v dvomih glede samega projekta.

Mama od Teje je zelo zadovoljna, sodeluje, se trudi in ve, da to učenki koristi, z navdušenjem gleda na stvar. (1.2)

Odkar smo začeli delat na tak način, je mama tudi začela bolj redno prihajati na govorilne ure (lani je bolj ko ne samo oče prihajal, pa tudi recimo zadnjič, ko Damirja ni bilo na IDPP, se je čutila dolžno, da nam pride to povedat. (3.1)

Po mnenju učiteljic se starši počutijo tudi veliko bolj sprejete.

Kar se pa Damirja tiče, mislim, da se mama čuti tudi zelo sprejeta. (3.1)

Še pomembneje pa se jim zdi, da so tudi oni spoznali pomen tega, da v načrtovanje učne pomoči vključimo tudi učenca samega.

Predvsem pa se mi zdi prav, da je Anžetova mama spoznala to možnost tukaj, da je Anžeta treba vključiti. (3.1)

Le na eni šoli v okviru enega IDPP učiteljica ocenjuje sodelovanje staršev kot slabo, ker se mama na vabila za srečanje večkrat ni odzvala, kar povezuje z njenim na splošno slabim sodelovanjem s šolo.

Šibka točka je tu sodelovanje staršev. Vendar pri njih tudi sodelovanja pri drugih rednih stvareh ni (npr. GU, roditeljski sestanki). (1.1)

Tudi sodelovanje učencev vidijo kot dobro.

Tudi Teja zelo aktivno sodeluje. Je pridna, sama ima tudi zelo veliko idej. (1.2)

[...] in Andraž pri projektu dobro sodeluje. (4.4)

Le v enem primeru je sodelovanje učencev nekoliko slabše.

Tanja pa je na našem prvem srečanju kar sodelovala, samo potem je vse skupaj nekako popustilo. (1.1)

Glede lastne vloge znotraj IDPP so učiteljice menile, da so bile slišane in da so lahko vedno izrazile svoje mnenje. Tudi z delom raziskovalk so bile zadovoljne in doslej niso omenile težav in predlogov za nadaljnje sodelovanje.

S tem nimam nobenih težav, menim, da lahko vedno povem svoje mnenje, predloge, težave. (3.1)

Prav ocena glede dobrega sodelovanja vseh udeleženi v IDPP na način, da nam je raziskovalkam uspelo narediti prostor za posameznikov glas in mnenje učiteljic, da so bile slišane, je pomembno sporočilo za naš projekt. Ocenjujemo, da smo prav z uporabo koncepta delovnega odnosa (Ččinovič Vogrinčič 2008), v katerem smo nenehno poskušale odpirati prostor za dialog, za skupno raziskovanje in soustvarjanje zelenih izidov – znotraj dela na instrumentalni definiciji problema (Lüssi 1990), vselej s perspektive moči (Saleeby 1997), kjer smo raziskovale vire in moči vsakega posameznika, ko smo raziskovalke sodelujoče k delu vedno znova povabile kot sodelavce, kot eksperte iz izkušenj – uspele uresničiti naš temeljni cilj soustvarjanja podpore in pomoči z vsemi udeleženi.

Glas učenca

Glas učenca je ena izmed temeljnih tem v projektu; želele smo zagotoviti prostor za otrokov glas, da bi bil vsak učenec z učnimi težavami slišan in upoštevan. Ko smo zagotovili učenčevo udeležbo na srečanjih IDPP, se je pojavila nova pomembna tema: kako narediti prostor za njegov glas, kako se premakniti od situacij, ko govorimo učencu, k pogovoru z njim.

R: Kako pa zgleda ta vajin pogovor? Bi nam ga lahko opisali? U: Na primer zvezek –sva ga pregledala, ker je veliko manjkal, a sem ga morala veliko spraševati. R: Ali on pove ali samo sprejema vaše predloge? U: Bolj sprejema. Bolj ga je potrebno voditi. Da pa bi karkoli, pa ni. (S5)

Učiteljice so tudi poročale, da opazijo razliko med načinom pogovarjanja raziskovalk z učencem in njihovim načinom.

Ob koncu supervizije je raziskovalka skupaj z udeleženkami podelila še opažanja iz prejšnjih srečanj IDPP, in sicer, da se govori o otroku, ne pa z otrokom. Obe udeleženci sta se s tem strinjali in tudi sami povedali, da sta to razliko med »njima in nama« že sami zaznali. (S3)

Druga pomembna tema je bila, kako učencem, ki težko ubesedijo svoje želje, mnenje ipd., zagotoviti prostor, da se bo slišal njihov glas. To temo načinja tudi Carole Gammer (2009), ki piše o družinski terapiji, a je vprašanje vsekakor pomembno tudi za delo v šoli, znotraj našega projekta – povsod, kjer sodelujemo z otroki. Avtorica pravi, da obstaja vedno večje zavedanje na polju družinske terapije, da moramo dati otroku v družini več prostora. Vendar kako? Ena izmed dilem, ki jo srečujejo, je, da družinska terapija poteka kot pogovor, udeleženci uporabljajo jezik. Mi govorimo, družinski člani govorijo. Vendar so otroci lahko omejeni v svojih govornih zmožnostih. Kako lahko zaobidemo to oviro?

S to »oviro« smo se srečali tudi na nekaterih šolah, kjer izvajamo projekt. Raziskovalke so po drugem srečanju na šolah pripravile dodatno gradivo, ki naj bi bilo učencem v pomoč pri sodelovanju v IDPP – poimenovala so ga gradivo za glas otroka in ga predstavile učiteljem na tretjem supervizijskem srečanju in z njimi raziskovale, kaj menijo o uporabnosti gradiva, ki naj bi ga uporabili na srečanju IDPP ipd. Učiteljice so izrazile navdušenje nad pripomočki in predlagale, kaj naj bi uporabili pri delu z učencem – glede na njegove težave.

Še posebej pri Janezu, ker se njegove težave trenutno zelo povezujejo med različnimi

predmeti, kot so ANJ, SJK, DRU, NIT (zapisovanje, razumevanje besed itd.), in bi po njenem mnenju lahko na ta način lažje ubesedil, kje bi on sam začel delati. (S2)

Učenčev napredek

Učiteljice so ob začetku projekta pričakovale napredek na učnem področju.

Da čim več osvoji od tega, na čem bova delala. (4.5)

Pričakovali so večjo samostojnost učencev.

Da bi si Aleš sam znal organizirati svoje delo. Želim si predvsem, da bi Aleš bil čim bolj samostojen in da bi si vedel organizirati stvari, ki jih rabi za pouk. (5.2)

Pričakovali so, da se bodo učenci bolje počutili v šoli in jih bodo vrstniki bolje sprejeli.

[...] da bo zadovoljen in srečen. [...] in se bo dobro počutil. (4.3)

Učiteljice so pri vseh učencih, ki sodelujejo v projektu, opazile napredek. To je bilo njihovo merilo za oceno zadovoljstva z delom v IDPP.

Ta projekt in naše delo znotraj IDPP lahko samo pohvalim, saj se pri učenki vidi neko izboljšanje. (1.2)

Od kolegov slišim, da je vedenje otroka drugačno, da sta se otroka zelo spremenila, v dobrem seveda. (3.1)

Zakaj sem dal 9, prav zaradi tega projekta ima boljše ocene. (5.4)

Napredek so opazile na več področjih. Izpostavile so na primer: boljše sodelovanje, trud in večja dejavnost učencev.

Učiteljica je svetovalni delavki tudi poročala, da je Teja pri pouku veliko bolj aktivna, da bolj sodeluje, da veliko bolj razume določene besede. (1.2)

Damir je zelo motiviran za delo, bistveno je napredoval v sodelovanju. (3.1)

Opazni so bili uspešnost pri pouku in lepe ocene.

Učiteljica poroča, da je pri NIT in DRU naloge uspešno opravil, da je pokazal veliko znanja in da je bil zadovoljen tako z ocenami kot z izdelki, ki jih je pri teh dveh predmetih dobil. (S2)

Tudi pisanje domačih nalog se je izboljšalo.

Razredničarka je povedala: »Poboljšal se je pri delanju domačih nalog, dela jih vestno. Naredil je tudi plakat, vendar z njim ni zadovoljen.« (S5)

Kljub opaženemu napredku so učiteljice glede napredovanja učencev izrazile tudi nezadovoljstvo, saj je po mnenju nekaterih napredek prepočasen.

Za ustno oceno se dolgo pripravlja, to me zelo moti. Ko tretjič odgovarja, izluščiva za tri. (5.1)

Ali pa so bila njihova pričakovanja višja od dejanskega napredka.

Ne uspeva mi to, kar sem jaz pričakovala, da bova z Alešem uresničila. (5.2)

Za projekt je podatek, da učenci napredujejo, odlični. Boyd-Franklin in Hafer Bry (2000: 136) opozarjata, da moramo pri interpretaciji rezultatov dela vedeti, da uspeh v projektih z otroki, ki so v šolskem prostoru najbolj ranljivi, pogosto pomeni že, če ocene ostanejo enake ali celo če se le malo poslabšajo. To pa zato, ker se ocene pri teh otrocih, ki ne prejemajo pomoči, iz leta v leto zelo nižajo.

SKLEP: ODLIČNA IDEJA, AMPAK ...?

Rezultati analize dosedanjega dela v projektu »Strokovne podlage za nadaljnji razvoj in uresničevanje koncepta dela ,učne težave v osnovni šoli‘« potrjujejo, da koncept delovnega odnosa soustvarjanja podpore in pomoči učencem z učnimi težavami ni le dobra ideja, temveč gre za koncept, ki je uporaben v vsakdanji šolski praksi. Učiteljice, vključene v projekt, so začele sodelovati z učenci in tudi drugimi udeleženci IDPP tako, da soustvarjajo pomoč in podporo ter da se dogovarjajo o novih, možnih korakih v smeri rešitev.

Učiteljice opažajo spremembe pri svojem delu in napredek pri učencih. Kot temeljno spremembo poudarjajo, da se znajo zdaj bolj pridružiti učencu, nekateri pa opažajo spremembo v tem, da bolj upoštevajo otrokov glas, to pa pripomore tudi k večji vključenosti učenca v proces učenja.

Pomemben je opažen napredek pri vseh učencih, ki sodelujejo v projektu. Učiteljice so opazile napredek tako na učnem kot osebno-nostnem področju učencev.

Rezultati sprožajo hkrati pomembne teme, ki jih je treba v nadaljevanju dela še bolj raziskati in zanje soustvariti nove možne rešitve. Gotovo ne moremo spregledati sistemskih ovir, na katere opozarjajo učiteljice: kako zagotoviti način dela, ki ga razvijamo v okviru IDPP učencem z učnimi težavami, čim več učencem v obstoječem šolskem sistemu, kako rešiti vprašanja, povezana s časovnimi in organizacijskimi ovirami.

Pogosta tema v pogovorih z učiteljicami je tudi, kako zares omogočiti podporo in pomoč učiteljicam, da bodo zmogle prevzeti nove koncepte dela, da jih bo začelo uporabljati čim več učiteljic, da bo kontekst šole podpiral utrjevanje novih vzorcev, tako da bodo učiteljice in učenci zares sogovorniki in soustvarjalci učenja.

Ob pomoči in podpori učencu z učnimi težavami v okviru IDPP se pojavlja še druga pomembna tema: koliko in kako je možno koncept delovnega odnosa soustvarjanja učenja uporabiti v razredu z vsemi učenci. Tema, ki potrebuje poglobljeno raziskovanje in soustvarjanje odgovorov skupaj z učiteljicami in učenci. Tema, s katero se ukvarjamo tudi v okviru projekta, a je v prispevku nisva podrobneje odpirali, saj sva se v analizi osredotočili na delo v IDPP.

Zelo pomembno sporočilo ob vmesni evalvaciji projekta – za nadaljevanje dela v projektu in za uresničevanje modela v širši šolski kontekst – so ugotovitve učiteljic, da učenci, vključeni v projekt, želijo biti uspešni, da sodelujejo, kadar znajo.

Ko ve, da bo znal, gre v to, da prebere. Ima no-tranjo refleksijo. Kadar je prepričan v sebe. (4.3)

Situacije odpora se, kakor odrasli pogosto interpretiramo vedenje učencev, ki ni v skladu z našimi pričakovanji, zgodijo ob neznanju, nerazumevanju.

[...] ampak pri Tanji se včasih pojavi tudi problem, da zelo hitro pride do odpora, če česa ne zna. (1.1)

Še enkrat poudarjava, da to razumeva kot zelo jasno formulirano odgovornost odraslih, da učencem omogočimo šolski uspeh.

Izkušnja sodelovanja v projektu in vmesna evalvacija dela sta nama potrdili začetna pričakovanja, da je mogoče soustvariti dobre izide in učencem omogočiti, da so v šoli uspešni. Vendar se šolski uspeh ne zgodi sam po sebi, četudi si udeleženi tega želimo. Potrebno je skupno delo, kjer vsak, ki je strokovnjak na podlagi osebnih izkušenj, prispeva svoj pomemben delež k dogovorjenim, želenim izidom, kjer vedno znova preverimo, kje smo, kam želimo priti, in soustvarjamo možnosti, da bomo lahko začeli hoditi v zeleno smer. Treba je varovati prostor za dialog, ki poteka s perspektive moči (Saleeby 1997) in izhaja iz etike udeležnosti (Hoffman 1994).

Zaradi izkušnje sodelovanja sva spoznali, na kaj moramo biti pozorni, ko stopamo v šolski prostor: postmoderni in socialno konstruktivistični koncepti, ki se lahko raziskovalkam zdijo tako samoumevni, za šolske strokovne delavce pomenijo novo paradigmo in tujost konceptov je lahko ovira za sodelovanje. Zelo blizu nama je izkušnja S. London in I. Rodriguez-Jazcilevich (2007), ki opisujeta, kako lahko ustvarimo »učecho se skupnost« v šolskem kontekstu, ko na začetku sodelovanja izhajamo iz različnih razumevanj, znanj. Pravita (*ibid.*: 244), da raznovrstnost glasov zagotavlja bogastvo perspektiv in realnosti.

Tako kot avtorici smo tudi raziskovalke v projektu, ko smo stopale v šolski prostor, spoznale, da smo le obiskovalke, povabljenе gostje in da moramo biti odprte za učenje in ceniti vsak glas in vsako mnenje. Spoznale smo, da moramo upočasniti delo in začeti postavljati vprašanja, poslušati in preoblikovati vsebine in procese glede na potrebe in sloge vsakega udeleženeega. Meniva, da je to tudi ključna usmeritev za nadaljnje delo v projektu.

VIRI

- BOYD-FRANKLIN, N., HAFFER BRY, B. (2000), *Reaching Out in Family Therapy: Home-based, school, and community interventions*. New York: The Guilford Press.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (2008), *Soustvarjanje v šoli: Učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G., GOLOBIČ BREGAR, K. (2008), *Ovire in težave pri delu z učenci z učnimi težavami*. V: Magajna L. et al., *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo (189–206).
- ČEPLAK MENCIN, M. (2008), *Socialno v/izključevanje mladih kot posledica šolskega (ne)uspeha*. V: Bergant, K, Musek Lešnik, K. (ur.), *Šolska neuspešnost med otroki in mladostniki*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti (19–21).
- DODDINGTON, C., HILTON, M. (2007), *Child-Centred Education: Reviving the Creative Tradition*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapur: Sage Publications.
- GAMMER, C. (2009), *The child's voice in family therapy: A systemic perspective*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- GROSS, J. (ur.) (2008), *Getting in early: Primary schools and early intervention*. London: The Smith Institute and the Centre for Social Justice.
- HOFFMAN, L. (1994), *A Reflexive Stance for Family Therapy*. V: McNamee, S., Gergen, K. J. (ur.), *Therapy as Social Construction*. London: Sage (7–24).
- JONG, P., KIM BERG, DE I. (2002), *Interviewing for Solutions* (2. izd.). Pacific Grove, ZDA: Brooks/Cole.
- LÜSSI, P. (1991), *Systemische Sozialarbeit*. Bern: Haupt.
- LONDON, S., RODRIGUEZ-JAZCILEVICH, I. (2007), *The Development of a Collaborative Learning and Therapy Community in an Educational Setting: From Alienation to Invitation*. V: Anderson, H., Gehart, D. (ur.), *Collaborative Therapy. Relationships and Conversations that make a Difference*. New York, London: Routledge (235–245).
- MAGAJNA, L. (2008), *Pomembnost, kompleksnost, posledice šolske neuspešnosti*. V: Magajna, L. et al., *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo (15–22).

- MAGAJNA, L., PEČJAK, S., PEKLAJ, C., ČAČINOVIČ
VOGRINČIČ, G., BREGAR GOLOBIČ, K., KAVKLER, M.,
TANCIG, S. (2008), *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- MESEC, B. (1998), *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: VŠSD.
- MESEC, B. (2006), Action Research. V: Flaker, V., Schmid, T. (ur.), *Von der Idee zur Forschungsarbeit; Forschen in Sozialarbeit und Socialwissenschaft*. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau Verlag (191–222).
- SALEEBEY, D. (ur.) (1997), *The Strength Perspective in Social Work Practice*. New York: Longman.
- ŠUGMAN BOHINC, L. (2010), Sinergetsko razumevanje delovnega odnosa soustvarjanja v šoli. V: Leskošek, V., Petrovič Jesenovec, B. (ur.), *Od revščine in socialne izključenosti k enakosti, socialni pravičnosti in solidarnosti: zbornik povzetkov /4. kongres socialnega dela/*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- TOMORI, M. (2008), Šolska neuspešnost kot dejavnik tveganja za celostni osebnostni razvoj. V: Bergant, K., Musek Lešnik, K. (ur.), *Šolska neuspešnost med otroki in mladostniki*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti (16–18).

Klavdija Kustec

UMETNOSTNA IZRAZNA SREDSTVA V SOCIALNEM DELU

UVOD

Človek deluje kot celota. Fizičnega telesa ne moremo ločiti od duševnosti in duhovnosti. Za socialnega delavca je zato odločilno vprašanje, kako se sporazumeti s sogovornikom kot celoto.

Pristop čim bolj raznovrstnega odzivanja socialne delavke na raznovrstnost uporabnikov zahteva veliko samostojnost strokovnjaka, saj se mora znajti in odgovoriti tukaj in zdaj, v vsakokrat novi, neponovljivi in nepredvidljivi socialni interakciji. Eden izmed raznovrstnih pristopov odzivanja je tudi uporaba umetnostnih izraznih sredstev¹ pri delu z ljudmi, vendar pa zahteva velik obseg spretnosti (kompetenc) socialnega delavca, kajti ne smemo pozabiti:

Ko socialno delo ponuja ljudem pomoč, bi se morali poklicni delavci najprej učiti tistih načinov pomoči, ki se že spontano dogajajo med ljudmi, ki jih želijo podpirati. (Stritih 1995: 19.)

Mehanskost življenja nam namreč onemogoča inovativnost, spontanost in ustvarjalnost. V spontanosti ljudi sta Moreno in Moreno (2000) videla življenjsko energijo, ki je ni mogoče zamrzniti in prekiniti, saj brez nje ustvarjalnost sploh ne bi mogla zaživeti in delovati. Da bi ljudje znova lahko bolj polno zaživeli in pretrgali neučinkovite vzorce vedenja,

pa menim, da moramo našo energijo usmeriti nazaj k izvorom ustvarjalnosti.

Prav ta raznovrstnost in širina omogočata njeno uporabo v različnih konceptih socialnega dela, pri različnih ciljnih skupinah, saj lahko umetnostna izrazna sredstva uporabimo kot dopolnilno orodje pri svojem delu. Vendar se tu po navadi pojavi dilema, saj prevladuje mnenje, da mora biti socialna delavka, ki uporablja umetnostna izrazna sredstva, umetniško nadarjena, strokovnjakinja na določenem umetniškem področju. Menim, da je bolj kot umetniška nadarjenost pomembno razumevanje procesa, ki se dogaja med ustvarjalno dejavnostjo.

V tem procesu pridejo na dan številne teme, ki so zelo povezane s socialnim delom, na primer: komunikacija, doživljanje, izražanje čustev, skupinska dinamika, reflektiranje, stiske ipd. Torej izgovor socialnih delavk, da umetnostnih izraznih sredstev ne morejo uporabljati zaradi umetniške nenadarjenosti, ni upravičen, saj so umetnostna izrazna sredstva orodja, ki se jih lahko naučimo uporabljati z namenom, da posameznikom ponudimo čim več možnosti na njihovi poti do večje samostojnosti in pri spoprijemanju s stiskami.

Delo z umetniškimi izraznimi sredstvi preseže cenzuro logičnega uma in omogoči spontan izraz. »Zdi se, kot bi stopila v drug svet in spregovorila v drugem jeziku,« mi je povedala Jana², ki je pred leti zbolela za Parkinsonovo boleznijo.

¹ V nadaljevanju bom uporabljala izraz »umetnostna izrazna sredstva«, ki ga navaja Breda Kroflič (1992). Pravi, da so to izrazna sredstva za izražanje sogovornikovih osebnih občutkov, čustev in misli drugim. Menim, da je to dovolj širok pojem glede na področje, ki ga želim predstaviti.

² Zaradi varstva podatkov je ime izmišljeno.

Prav tako pa lahko delo z umetniškimi izraznimi sredstvi vodi v spoznanje, da je sogovornik sam snovalec svojega življenja, saj lahko izkušnje ob ustvarjanju prenese na druga življenjska področja. Uspeh, ki ga občuti ob ustvarjanju in primernem priznanju od zunaj krepi sogovornikovo zaupanje v svoje sposobnosti.

Ustvarjalno delo se pozna tudi v želji/volji samostojno rešiti probleme. Kajti sila, ki žene človeka v življenju, je zavest, da je nekdo, ki dejavno posega v svet. Vsakdo ve, kako se počuti, ko usmeri svojo energijo v rešitev določenega problema in ga uspešno razreši. Vsak uspeh človeka znova potrdi, ga navda z zaupanjem vase in mu omogoča, da se dejavno spoprijema z nalogami. Občutek, da je lahko ustvarjalen in da lahko spreminja stvari, da človeku zagon in svobodo.

V prispevku ne govorim o terapiji oz. terapiji z umetnostjo, ampak o uporabi umetniških izraznih sredstev pri psiho(bio)socialni podpori in pomoči³ kot načinu iskanja rešitev na malce drugačen način. Umetniška izrazna sredstva vidim namreč kot medij oz. dopolnilo klasičnemu načinu dela (pogovoru), ki nam je lahko v pomoč pri iskanju notranjih virov moči, ko posameznik ne ve, kako naprej, še zlasti kadar ima težave z besednim in čustvenim izražanjem. Hkrati izmenično uporabljам izraza socialna delavka in socialni delavec, a imam vedno v mislih ob spola.

Mnenja o strokovni usposobljenosti za izvajanje umetnostnih izraznih dejavnosti so različna. Pri delu z umetnostnimi izraznimi sredstvi se mi zdijo pomembni tako ustvarjalnost, inovativnost in iznajdljivost ter osebna motiviranost in izkušnost socialnega delavca kot tudi strokovna znanja o socialnem delu in posameznih umetniških izraznih sredstvih. Prav pri delu z umetnostnimi izraznimi sredstvi imamo socialni delavci veliko možnosti in svobode, da povezujemo svoja praktična in strokovna znanja v učinkovito celoto. Glede na to, da se moramo raznovrstnim posameznikom znati

približati na raznovrstne načine, menim, da delo z umetnostnimi izraznimi sredstvi zahteva strokovno predznanje. Med drugim bi morali kot strokovnjaki vedeti ne samo, kako ustvariti stik s posameznikom, kako razviti kontekst zaupanja, v katerem se človek lahko čustveno »odpre«, ampak tudi, kako nadaljevati proces dela v smeri dogovorjenih želenih ciljev ob upoštevanju, kako pomembno je čustveno odprtemu posamezniku omogočiti zapustiti kontekst dela v stanju ponovne čustvene stabilnosti.

UMETNOSTNA IZRAZNA SREDSTVA

Večino umetnostnih izraznih sredstev so začeli zelo intenzivno uporabljati v terapevtske namene na začetku 20. stoletja. Najdaljšo zgodovino oziroma tradicijo imajo gledališče (drama), likovnost in ustvarjalno pisanje, najkrajšo pa fotografija in video. Najbolj odmevna avtorja oziroma začetnika uporabe velike večine umetnostnih izraznih sredstev v terapevtske namene sta bila Sigmund Freud in Carl G. Jung. Večinoma sta jih uporabljala v psihoterapiji. Menila sta, da so posamezna umetnostna izrazna sredstva že sama po sebi terapevtska (zdravilna). Zato sta jih začela uporabljati v terapiji, kajti v medicini so se vse bolj zavedali, da zdravila ne morejo pozdraviti vseh bolezni. Od tod izvira še zmeraj zelo ukoreninjena uporaba umetnostnih izraznih sredstev v (psiho)terapevtske namene.

Samo pojmovanje posameznih terapij je povezano s posameznim umetnostnim izraznim sredstvom, ki je uporabljeno v terapevtske namene (npr. ples-gib – plesno-gibalna terapija, glasba – glasbena terapija, fotografija – foto terapija). Vsaka od umetnostnih terapij ima samosvojo razvojno zgodovino, metode, tehnike, svoje izrazoslovje in umetnostno izrazno sredstvo.

Najbolj se je uporaba umetnostnih izraznih sredstev v terapevtske namene razširila v Severni Ameriki. To je tudi posledica tega, ker sta se v Evropi začeli obe svetovni vojni, zato je veliko zagovornikov posameznih terapij – zlasti v času druge svetovne vojne – emigriralo v Severno Ameriko. Tam so omenjene pristope teoretsko in praktično razvijali, preizkušali in uporabljali

³ Ta izraz se vse bolj uporablja. Vpeljevati ga je začel Hilarion G. Petzold, saj, kot sem povedala uvodoma, človeka ne moremo upoštevati drugače kot celoto.

v terapevtske namene. Šele po drugi svetovni vojni so se njihove izkušnje in spoznanja začela širiti v evropski prostor (Združeno kraljestvo, Nizozemska, Nemčija, Skandinavija ...).

Razmeroma nove terapevtske dejavnosti so se v zadnji tretjini 20. stoletja postopoma razvile iz občasne uporabe umetnosti v psihoterapiji, npr. najdaljšo tradicijo ima likovna terapija, najkrajšo plesna; dramska ustvarjalna terapija se je ločila od psihodrame, v njenem okviru se je razvila igralna terapija (*play therapy*); glasbena je prešla od poslušanja v aktivno glasbeno ustvarjanje. Uporaba umetnostnih izraznih sredstev se je začela s polja psihiatrije in psihoterapije vse bolj širiti na druga poklicna področja dela z ljudmi, in to ne samo z namenom terapevtskega zdravljenja (terapije), ampak v izkustvene namene, npr. za povečanje kakovosti življenja, sproščanje, umirjanje, izboljšanje učenja, lažje komuniciranje, širše in bogatejše izražanje in doživljanje. Razvila se je vrsta novih terapevtskih oblik in izobraževalnih mest.

Glede na geografsko-kulturno-sociološke razlike se je interpretacija posameznih umetnostnih izraznih sredstev nekoliko spremenila, zato prihaja do številnih razlik tudi v poimenovanju. Večina umetnostnih izraznih sredstev pomeni komuniciranje s pomočjo simbolov. Večinoma gre za neverbalno komunikacijo, ki lahko zelo uspešno dopolnjuje verbalno in s tem povečuje posameznikove možnosti in zmožnosti samoizražanja, samospoznavanja, psihofizične sposobnosti in spretnosti, socializacije, koncentracije, skratka, aktiviranja notranjih virov moči (nezavednega). To pa je v socialnem delu zelo pomembno, saj izhajamo s stališča, da naj postane udeleženec v problemu udeležen pri reševanju problema.

Socialno-medicinski model

Od kar se je začela uveljavljati umetnostna terapija oz. uporaba umetnostnih izraznih sredstev, so se v svetu razvile različne smeri, pristopi, ki si bolj ali manj uspešno utirajo pot v teorijo in prakso. Na eni strani opažam t. i. medicinski model/pristop in na drugi strani socialnega. Kakor pravi Vogelnik (1996: 16):

»Namen in poudarek se je prenesel s pojma ‚zdravljenje‘ na pojem ‚rast‘, ‚razvoj‘ in ‚kvaliteta življenja‘; iz ‚terapije‘ na ‚pomoč‘.«

Medicinski model

Velja, da je medicinska diagnoza uporaben pripomoček na različnih človekovih področjih. Tako se je začelo razvrščanje in preštevanje prebivalstva glede na vrsto diagnoze. Tak način obravnave pa ljudi potisne v situacijo, v kateri so odvisni od sodb in strokovnih ocen zdravnikov, psihologov itd., ki odredajo posege v njihovo življenje. Za medicinski pristop je značilno tudi to, da se osredotoči na pomanjkljivosti posameznika in izključenost iz družbe pripisuje njemu samemu. Da bi posameznik lahko živel kakovostno življenje v skupnosti, se mora tej prilagoditi, npr. z rehabilitacijo. Medicinski pristop raziskuje, kaj je s človekom narobe oziroma v čem odstopa od norme. Duševne motnje obravnava npr. tako, da jih poskuša znanstveno utemeljiti, diagnosticirati in zdraviti. Ta pristop prezre darove, spretnosti in sposobnosti ljudi ter njihov prispevek skupnosti. Značilen je odnos pacient-terapevt oziroma bolnik-zdravnik, pri tem pa zdravnik oz. terapevt vse ve, ima moč (karizma guruja), določi vrsto in potek terapije.

Socialni model

Socialni model umešča težave, vzroke, npr. za družbeno izključenost, v način organiziranosti družbe. Opozarja na ovire, s katerimi se pri uveljavljanju temeljnih človekovih, državljanskih in socialnih pravic spoprijemajo posamezniki in skupine ljudi, ki odstopajo od družbenih idealov. Osredotoča se na prepoznavanje, širjenje možnosti, da posameznik dejavno predela npr. svojo bolečino in jo spreminja z novo, drugačno izkušnjo, na krepitev sposobnosti, spretnosti, darov skupaj z uporabnikom (poudarja partnerski delovni odnos). Zdravnik oz. terapevt se skupaj s posameznikom dogovori o vrsti terapije, o poteku terapije. Vzpostavi se enakovreden odnos, temelječ na odgovornosti. Pristopi dela so bolj fleksibilni. Odnos do človeka je sočuten,

razumevajoč in spodbuden. Upoštevana sta njegova individualnost in njegov posebni življenjski kontekst, ki skupaj z drugimi dejavniki vpliva na njegovo zdravje in bolezen. Terapevt oz. socialni delavec je občutljiv za socialna dogajanja in za človekovo odvisnost od vrednot, sociokulturnih zapovedi in pričakovanj ter za pomen posameznikovega mesta v paru, družini, skupini in skupnosti.

SOCIALNO DELO NA PRELOMU DVEH PARADIGEM

Socialno delo se vse bolj vzpostavlja v kontekstu paradigmatičnih sprememb, ki jih v terapiji vidi O'Hanlon (v Čačinovič Vogrinčič *et al.* 2005: 4). Njegove misli lahko veljajo za razvoj konceptov pomoči v socialnem delu:

Prvi val v psihoterapiji je temeljil na patologiji. Drugi val je bil usmerjen v problem in v reševanje problema. Tretji val se je usmeril v rešitve in v iskanje rešitev. Četrty val prihaja, vendar nihče še nima imena zanj.

Za četrti val pa večina postmodernih strokovnjakov na področju pomoči uporablja oznake kot so: perspektiva moči, etika udeležnosti, epistemologija kibernetike II. reda, soustvarjanje, soavtorstvo, partnerstvo.

Moderna (objektivistična) paradigma

V socialnem delu še vedno prevladujejo vzročno-posledični načini mišljenja, katerih značilnost je statična, eksaktna, trda logika mišljenja. Pri preučevanju življenjskega razvoja uporabnika se uporablja analitični postopek oziroma razčlenitev življenjske situacije posameznika. Osnovna naloga »socialne anamneze« je prikazati podatke, do katerih smo prišli na podlagi analize in jih razložili v logičnem redu. Da bi razumeli uporabnikov problem, moramo poznati vrsto psiholoških, ekonomskih in socialnih dejstev o njem. Temeljno izhodišče tega postopka so logična celota, logično zaporedje, miselna pot in vzročnost (Stritih 1996: 386).

Gre za moderni, znanstveno razumski pogled na svet, v skladu s katerim lahko socialna delavka odkrije resnico s sistematičnim, discipliniranim, objektivnim preučevanjem uporabnikovih npr. problemov, težav, vedenja, rešitev. Socialni delavec ima moč, je lastnik znanja, strokovnjak za rešitev uporabnikovih težav. Pri tem uporablja svojo teorijo pomoči in v skladu z njo določi postopke za reševanje uporabnikovih težav, stisk.

Prehod od moderne (objektivistične) k postmoderni (konstruktivistični) paradigmi

Socialni delavci so vse bolj začeli dvomiti, da je njihov pogled na svet edini pravi in objektivni. Zgodil se je premik od objektivističnega pogleda na svet h konstruktivističnemu. Trampuž in Breclj-Kobe (2004: 78) pišeta:

Miselnost znanstvenega pozitivizma je slonela na prepričanju, da obstaja objektivna realnost, ki jo je mogoče opazovati in z opazovanjem dognati resnico, ki ni omadeževana z iracionalnim subjektivizmom opazovalca. Postmodernizem vnaša dvom v prepričanje, da je mogoče racionalno in objektivno spoznati vsesplošno veljavne resnice.

V socialnem delu se dogaja premik od reševanja problemov k ustvarjanju rešitev, od govora o problemu k dialogu z uporabnikom, od objektivističnega opazovanja k pridruževanju in podpori.

Postmoderna (konstruktivistična) paradigma

Postmoderna (konstruktivistična) paradigma govori o participatorskem opisovanju sveta. Tako vključuje opazovalca (socialnega delavca) v sistem, ki ga opazuje (v uporabnikov sistem). Socialni delavec ni več nepristranski opazovalec tam nekje zunaj. Govorimo o etiki udeležnosti. Postmoderno stališče in etika udeležnosti poudarjata vzajemno povezanost in vplivanje vseh akterjev v interakciji, tako socialnih delavcev kot uporabnikov.

Predmet socialnega dela je reševanje kompleksnih socialnih problemov. Ključni pojmi so pomoč, iskanje novih rešitev v socialnodolovnem odnosu, s katerim se lahko mobilizira moč, ki jo ima družina ali posameznik. V temelju gre vedno za projekt sodelovanja, ki se ustvari na temelju sporazumevanja, dogovarjanja in skupnega iskanja rešitev, »da bi udeleženci v problemu postali udeleženci pri rešitvi« (Čačinovič Vogrinčič 2002: 91).

Socialna delavka je hkrati pozorna na uporabnikove specifične konkretne izkušnje (tudi tiste, ki jih je imela že s posameznimi izraznimi sredstvi), spretnosti, sposobnosti, prepričanja, poglede na svet, motivacijo, sociale mreže itd., kajti vse to je potencialni vir, ki ga socialni delavec lahko uporabi za uresničevanje zelenih razpletov. Socialni delavec se pridružuje uporabnikovemu osebemu jeziku (ne/verbalnemu) oziroma njegovemu besednjaku posameznih pomenov (njegovi resničnosti); pri tem so mu umetnostna izrazna sredstva lahko v pomoč oziroma, kakor pravi Lea Šugman Bohinc (2000: 195):

Ne raziskujemo le klientovih virov (po)moči, ki si jih prizadevamo podpreti in okrepiti ter aktivirati za učinkovitejšo izrabo. Proučujemo tudi klientove *neučinkovite, paradoksalne vzorce* reševanja problema, da bi jih konstruktivno preusmerili s postopki *preokvirjanja* (Watzlawick, Weakland in Fisch 1974), kot je uporaba paradoksa (na primer predpisovanje simptoma), prestrukturiranje problema in rešitve v prostoru in času, pripovedovanje zgodb, pravljic, metafor, analogij, šal itn., raziskovanje izjem ...

RAZISKAVE

Uporaba umetnostne terapije z različnimi metodami oziroma umetnostnimi izraznimi sredstvi postaja vse širša in se seli iz zdravstvenih ustanov v šole, domove za starejše, zapore ipd. Umetnostno terapijo uporabljajo za najrazličnejše namene. Terapevtski pristopi in tudi terapevtska izhodišča so različni. Na eni strani umetnostno terapijo uporabljajo v psihiatričnih bolnišnicah, kjer je način dela zelo strukturiran, analitičen in diagnostičen.

Po drugi strani pa je lahko namen umetnostne terapije povečanje kakovosti življenja posameznikov. V tem primeru so terapevtski pristopi veliko ohlapnejši in manj strukturirani.

Uspeh umetnostno-terapevtskih oblik je odvisen zlasti od znanstvenih raziskav, te pa so zelo pomanjkljive. Razlog za to je težko dojemljiv celostni pristop umetnostnih terapij, ki se nanaša na človeka kot celoto (telo-duh-duša). Znanost za zdaj ne more opazovati in preiskovati telesa, duha in duše kot celote, zato učinke umetnostnih terapij lahko znanstveno razložimo samo pogojno. Hkrati pa je treba upoštevati še postmodernistični koncept pojmovanje človeka, ki pravi, da ni ene same univerzalne resničnosti, ki bi jo lahko objektivno opazovali z vseh strani.

Številni strokovnjaki pa soglašajo, da je treba izvesti znanstvene raziskave o učinkih in uporabi umetnostnih izraznih sredstev pri različni populaciji ljudi, ob tem pa se sprašujejo, katere oziroma kakšne vrste naj bodo te raziskave in kakšen naj bi bil njihov namen. Številne raziskave zunaj medicinskega področja šele potekajo, zlasti na področju vzgoje in izobraževanja, skoraj nobenih raziskav pa ni na področju socialnega dela. Mogoče tudi zato ne, ker v socialnem delu ne govorimo o terapiji (v smislu psihoterapije), ampak o tem, da imajo lahko umetnostna izrazna sredstva tudi terapevtski učinek.

Nekako do devetdesetih letih 20. stoletja so prevladovali, zlasti na področju psihoterapevtskih raziskav, študije primera in opisi metod dela s posameznimi umetnostnimi izraznimi sredstvi.

Načrtovanja o raziskovanju so se s številnimi razpravami o učinkovitosti umetnostnih izraznih sredstev povečale. Raziskovalna vprašanja so vse bolj diferencirajo, zlasti glede učinkovitosti različnih postopkov, povezanih z določeno ciljno populacijo, glede učinkovitosti posamezne metode ipd.

Cynthia Berrol (2000) opozarja na problem raziskovanja na področju umetnostno-terapevtskega fenomena. Tako vidi kot enega izmed problemov v raziskovanju tega področja nasprotje med umetnostjo in znanostjo. Ponuja

dve paradigmatiski metodi raziskovanja: kvantitativno eksperimentalno obliko s statističnim postopkom ocenjevanja oziroma obdelave podatkov in kvalitativno, interpretativno, vsebinsko orientirano raziskovalno zasnovo preučevanja pomanjkljivosti prej in potem. Ob tem poudarja, da sta za raziskovanje pomembni obe.

KOMPETENCE SOCIALNE DELAVKE

Strinjam se z Leo Šugman Bohinc (1994: 317–323), da so potrebni znanja, sposobnosti in lastnosti za izvajanje socialnega dela z umetnostnimi izraznimi sredstvi (tudi znanja sodobnih psihoterapevtskih smeri in organizacijskih sposobnosti).

Tako na podlagi ugotovitev različnih avtorjev (Flaker 2003, Zaviršek *et al.* 2002, Milošević Arnold 2007, Šugman Bohinc 1994) ugotavljam, da so kompetence socialne delavke zelo različne in raznovrstne: so spretnosti pogovarjanja, poslušanja, sočutja, spoštovanja, pristnosti, povzemanja, konfrontiranja, informiranja. To so tudi psihoterapevtske spretnosti, spretnosti ocenjevanja, dela v skupini in skupinskega dela, interaktivnega dela, kulturnega dela, načrtovanja, izvajanja načrtov, upravljanja s tveganjem, odpravljanja in zmanjševanja škode, povečanja moči uporabnika, organiziranja storitev. To so spretnosti dokumentiranja, organiziranja, pisanja, poročanja, znanstvenega evalvacijskega in osebnega praktičnega raziskovanja prakse, vodenja, pridobivanja sredstev (za delovanje organizacij, za posamezne projekte in za posamezne uporabnike), poučevanja in obnavljanja ter promocije svojega dela, opozarjanja na krivice uporabnikov ipd.

V kontekstu socialne krepitve uporabnika, tudi s pomočjo umetnostnih izraznih dejavnosti, pa Noack (v Schwarz 2004: 12–13) navaja pet aksiomov socialne krepitve, ki jih uvršča med kompetence socialne delavke: zaupanje v sposobnosti vsakega uporabnika, da se samoaktualizira (samouresniči); kako uporabnik sprejema sebe in spoštovanje njegovih nekonvencionalnih (nevsakdanjih) življenjskih načrtov (zamisli); spoštovanje posameznikovih individualnih, avtopoetskih (samooblikovanih, samoustvarjenih)

poti in njegovih ciljev; odpoved ekspertovim predsodkom in rešitvam problema; usmerjenost na posameznikovo življenjsko prihodnost.

SKLEP

Na začetku je bil pogled na človeka celosten. S pojavom medicine in predvsem naravoslovnih znanosti pa je umetnost v evropski ali zahodni kulturi postala vse bolj ločena od znanosti. Znanost smo začeli vse bolj umeščati v polje racionalnega, razumskega, umetnost pa v prostor čustvenega. V 20. stoletju pa so se pogledi na človekovo ustvarjalnost in umetnost in z njo povezane dejavnosti začeli počasi spreminjati. Tancig in Vogelnik (1998: 8) pišeta:

Danes pojmujejo ustvarjalnost kot človekovo splošno, prirojeno in neločljivo lastnost in potrebo; ni le značilnost nekaterih ljudi, družbenih razredov ali zgodovinskih obdobj.

V postmodernih pristopih pomoči je pogled v socialnem delu pomembno dopolnila in celostno zaokrožila vključitev opazovalca – socialnega delavca – v opazovani in obravnavani sistem pomoči, ki hkrati spodbuja kritičnost socialnega delavca do lastnih prepričanj kot tudi do strokovnih in sociokulturnih dogem, ki omejujejo njegovo radovednost in odprtost do novih mnenj in idej. Gre za premik od položaja vednosti (ekspertnosti) in pomoči socialnega delavca, njegovega enostranskega, linearnega določanja definicije uporabnikovega problema in rešitve ter poti do njene uresničitve k položaju, v katerem socialni delavec in uporabnik postaneta enakovredna udeleženca v socialnodelovnem odnosu in izvornem delovnem projektu pomoči (tudi z uporabo umetnostnih izraznih sredstev).

Iz tega sledi, da socialna delavka, ki z umetnostnimi izraznimi sredstvi vstopa v skupino k posamezniku, spreminja skupino oziroma posameznika, ki spreminja socialno delavko, ki spreminja skupino oziroma posameznika ... Postmodernizem je povzročil številne spremembe v teoriji in praksi psiho(bio)socialne pomoči in podpore, ki demistificirajo proces (svetovalec-uporabnik) in spodbujajo strokovnjakovo kritičnost do lastnih prepričanj kot tudi do strokovnih

in sociokulturnih dogem, ki omejujejo njegovo radovednost in odprtost do novih mnenj in idej.

Kadar pri socialnem delu uporabljamo umetnostna izrazna sredstva (kot možnost novega učenja, povečanja moči uporabnika, sprostitev), lahko omenim nekaj smernic, ki socialnemu delavcu pomagajo udeleženo stopiti v socialnodelovni odnos in povečati njegovo učinkovitost: spodbujanje dvosmerne komunikacije; spodbujanje uporabnika, da izraža svoje motive (želje, skrbi ipd.); uporabniku omogočiti izbiro umetnostnih izraznih dejavnosti in »učnih vsebin«; izhajanje iz konkretnih življenjskih situacij, ki sta jih uporabnik in mogoče tudi socialna delavka že doživela; izražanje lastnih motivov socialne delavke; metakomunikacija; spodbujanje uporabnikov, da sami ocenijo svoje delo; sprotno vrednotenje lastne vloge socialne delavke v procesu; vrednotenje skupaj z uporabnikom; vsi akterji so v opazovanju udeleženi in na opazovano vedenje vplivajo; v procesih socialnega dela se spreminjajo tudi socialni delavci (vseživljenjsko učenje in nenehno pridobivanje ter predelava novih izkušenj in spoznanj).

Največ jasnih odgovorov o vplivu umetnosti oziroma umetnostnih izraznih sredstev na človekovo duševnost so podale nevrofiziološke študije. Je pa zelo malo znanstvenih raziskav drugih področij. Trenutno potekajo velike in obsežne raziskave na vseh področjih, od biomedicine, psihologije do nevrologije, ki se posredno in neposredno ukvarjajo z raziskovanjem vpliva umetnosti na vse človekove razsežnosti. Še posebej zanimiva bodo odkritja, ki se nam nedvomno obetajo v prihodnosti o vplivu umetnosti na aktivacijo človekovih umskih in čustvenih potencialov.

VIRI

- BERROL, C. F. (2000), *The Spectrum of Research Options in Dance/Movement Therapy*. American Journal of Dance Therapy 22, 1: 29–46.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. (2002), Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo* 41 (2): 91–96.
- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G., KOBAL, L., MEŠL, N., MOŽINA, M. (2005), *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- FLAKER, V. (2003), Temeljne in nujne spretnosti socialnega dela. *Socialno delo* 42, 4–5: 237–257.
- KROFLIČ, B. (1992), *Ustvarjanje skozi gib*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- MILOŠEVIČ-ARNOLD, V. (2007): Socialnodelovni pogled na demenco. V: Mali, J., Milošević-Arnold, V. (ur.), *Demenca: Izziv za socialno delo*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (23–36).
- MORENO, J. L., MORENO, Z. T. (2000): *Skupine, njihova dinamika in psihodrama*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno.
- SCHWARZ, A. (2004), *Die Chance der Meditation im Arbeitsfeld der modernen Sozialarbeit*. Diplomarbeit zur staatlichen Abschlussprüfung an der Fachhochschule Bielefeld Fachbereich Sozialwesen.
- STRITH, B. (1995): Prostovoljno delo kot prostor, v katerem se oblikujejo generativne teme. *Socialno delo* 34, 1: 5–19.
- (1996), Pogled na socialno delo v sedanosti za prihodnost. *Socialno delo* 35, 5: 385–394.
- ŠUGMAN BOHINC, L. (1994), Socialno kulturno delo. *Socialno delo* 33, 4: 317–324.
- (2000), Kibernetika konverzacije – o spreminjanju razumevanja sebe in drugega skozi razgovor. Belo: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Univerza v Ljubljani (doktorsko delo: Konceptualni del).
- TANCIG, S., VOGELNIK, M. (1998), Analiza stanja in potrebe pomoči z umetnostjo na področjih zdravstva, socialnega varstva in šolstva v Sloveniji. *Annales: Series historia et sociologia* 8, 12: 151–168.
- TRAMPUŽ, D., BRECELJ-KOBE, M. (2004), *Sistemska/družinska/psihoterapija – kako začeti. Zbornik prispevkov – Kompetentni psihoterapevt*. Tretji študijskih dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, 6. in 7. junij 2003, Rogla, Slovenija. Maribor: Slovenska krovna zveza za psihoterapijo (77–79).
- VOGELNIK, M. (1996), *Likovnost v skupini in umetnostna terapija: Priročnik za ustvarjalno dojetje in uporabljanje oblik in barv za vsakogar*. Koper: Vita.
- ZAVIRŠEK, D., ZORN, J., VIDEMŠEK, P. (2002), *Inovativne metode v socialnem delu – Opolnomočanje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje*. Ljubljana: Študentska založba.

UVOD

Na fakulteti za socialno delo smo razpravljali o predlogu novega zakona o socialnovarstveni dejavnosti, ki naj bi odslej deloma zamenjal sedanji zakon o socialnem varstvu (drugi del sedanjega zakona pa bodo zamenjali z zakonom o socialnovarstvenih prejemkih). Prispevki k tej razpravi so v nadaljevanju, tukaj pa dodajam pripombe, ki zadevajo profile izvajalcev socialnovarstvenih dejavnosti. Kakor izhaja iz prispevka Vita Flakerja, je predlog zakona pri njihovi opredelitvi premalo natančen. Pri opredelitvi strokovnih delavcev je zlasti izpadla nosilna vloga socialnih delavcev in delavk, kar je nekako tako, kakor če bi zakon o zdravstveni dejavnosti odvezl nosilno vlogo zdravstvenemu osebju, zakon o pedagoški dejavnosti pa učiteljicam in učiteljem. Taka deprofesionalizacija niža strokovno raven in ni v korist uporabnikom in uporabnicam.

Socialno delo je na področju socialnega varstva matična stroka. Drugi strokovni profili se morajo doizobraziti oz. dokvalificirati v socialnem delu. To bo še toliko pomembneje, ko bodo na ozemlju Slovenije delovale tudi tuje socialnovarstvene ustanove in organizacije. Tudi zanje bo morala veljati enaka zahteva o strokovni usposobljenosti. Deregulacija na tem področju, o kateri razpravlja Vesna Leskošek, bo povzročila socialno katastrofo. Zato je pomembno, da so kompetence tako strokovnih delavcev kakor strokovnih sodelavcev natančneje določene. Vsi, ne glede na svojo izhodiščno stroko, morajo biti usposobljeni za socialno delo, občutljivo za specifične okoliščine in potrebe ljudi, kar pomeni, da jih morajo znati raziskovati.

Na fakulteti nikakor ne mislimo, da lahko le naša ustanova izobražuje strokovno kompetenten kader, vendar je po našem mnenju nujno zahtevati, da so ustanove, ki skrbijo za (dopolnilno) izobraževanje in (do)kvalifikacijo strokovnih delavcev in sodelavcev v socialnem varstvu, akreditirane za izobraževanje na področju socialnega dela na prvi in drugi stopnji univerzitetnega študija.

O v predlogu zakona predvideni agenciji za kakovost v socialnovarstveni dejavnosti je bilo v razpravi ocenjeno, da je v njej zbrana prevelika moč. Bolje bi bilo, ko bi se vzpostavilo več subjektov, ki bi se morali med seboj usklajevati, zlasti pa bi bilo koristno, ko bi kateri izmed njih imel pooblastila za vpeljavo in testiranje inovacij. V svetih teh institucij – in seveda tudi agencije kot ene izmed njih – bi moralo biti več članov in članic z znanstvenimi referencami. Težnja, da v svetih prevladuje poslovodni kader, podreja potrebe ljudi in odgovore nanje poslovanju ustanov, namesto da bi bilo narobe, kakor bi pričakovali pri prizadevanju za socialno državo.

Bogdan Lešnik

PROFILI IZVAJALCEV

Obstoječi zakon predvideva dve skupini delavcev v socialnem varstvu: strokovne delavce in sodelavce. Za prve je določena obveznost strokovnega izpita in pripravništva. Položaj sodelavcev pa je veliko manj jasen in pomanjkljivo definiran. Novi zakon ne bi smel rešiti problema sodelavcev preprosto tako, da jih črta, temveč bi moral to kategorijo bolj razčleniti, morebiti tudi določiti okvirno, kakšne storitve in opravila znotraj storitev lahko opravljajo posamezni profili. Poleg tega bi veljalo v zakonu navesti neformalne izvajalce storitev socialnega varstva, prostovoljce, neformalne pomočnike in tudi same uporabnike kot izvajalce storitev.

Izvajanje dejavnosti v socialnem varstvu poteka po usmeritvah stroke socialnega dela (5. člen predloga). V novem zakonu bi morali imeti vsaj tak status, kot so ga imeli v prejšnjem oziroma bi morali socialni delavci imeti prednostni položaj v primerjavi z drugimi strokami, saj so profil, ki je šolan prav za izvajanje in vodenje socialnovarstvenih storitev.

Od novega zakona bi pričakovali, da bi zastavil bolj dorečeno strukturo profilov v socialnem varstvu. Osnovna delitev bi naj bila v dveh razsežnostih: na strokovnjake, glede na stopnjo izobrazbe, in glede na to, ali so usposobljeni za

delo v socialnem varstvu. Rang strokovnjakov bi obsegal socialne delavce in druge strokovnjake, ki imajo ustrezno izobrazbo za delo v socialnem varstvu, ter strokovnjake, ki opravljajo v socialnem varstvu posebne naloge, ki ne zahtevajo strokovnosti socialnega dela. Rang strokovnih sodelavcev je srednji rang delavcev z višjo in srednjo izobrazbo. Med njimi taki, ki so posebej usposobljeni za delo v socialnem varstvu, ali pa tisti, ki so usposobljeni za opravila, ki jih je treba opraviti znotraj sistema socialnega varstva, niso pa to naloge, ki imajo generični značaj socialnovarstvenih dejavnosti. Nižji rang delavcev, ki pa so delavci, so bodisi kvalificirani za manj zahtevna opravila v socialnem varstvu ali pa drugo pomožno osebje. Med izvajalci dejavnosti socialnega varstva bi moral zakon naštet in vsaj okvirno regulirati sodelovanje prostovoljcev, neformalnih pomočnikov in uporabnikov.

OSNOVNA DELITEV PROFILOV SOCIALNEGA VARSTVA

- a) Strokovni delavci – visoka izobrazba, samostojno delo in vodenje drugih profilov:
  1. socialni delavci,
  2. drugi strokovnjaki, usposobljeni in kvalificirani za delo v socialnem varstvu,
  3. drugi strokovnjaki, usposobljeni za izvajanje drugih dejavnosti v socialnem varstvu (zdravstvo, izobraževanje, pravo, uprava).
- b) Strokovni sodelavci – srednja in višja izobrazba, samostojno opravljanje določenih opravil pod vodstvom strokovnih delavcev:
  1. usposobljeni ali kvalificirani za delo v socialnem varstvu,
  2. usposobljeni za druga dela.
- c) Kvalificirani delavci – opravljanje manj zahtevnih opravil pod vodstvom strokovnih delavcev:
  1. s kvalifikacijo, potrebno za izvajanje opravil v socialnem varstvu,
  2. z drugimi kvalifikacijami, ki dopolnjujejo delo strokovnjakov in drugih sodelavcev.

¹ Izobrazba, ki jo izvajajo sedanje višje šole zunaj visokošolskega sistema.

Zunaj kategorij strokovnih delavcev, sodelavcev in kvalificiranih delavcev pa obstajajo tudi izvajalci socialnovarstvenih dejavnosti, kot so:

1. prostovoljni sodelavci,
2. neformalni pomočniki,
3. uporabniki, ki sodelujejo pri izvajanju socialnovarstvenih dejavnosti.

V prvo kategorijo bi sodili strokovnjaki, ki imajo bodisi temeljno visoko izobrazbo, ki omogoča delo v socialnem varstvu (socialni delavci), in pa tisti, ki je nimajo, pa je njihovo delo potrebno v socialnem varstvu. Ti bi morali opraviti pripravništvo in strokovni izpit. To so: psihologi, pravniki, pedagogi, predvsem socialni in specialni pedagogi, sociologi in delovni terapevti. Premisliti bi bilo treba, ali teologi sodijo v to skupino.

Za posebne naloge na področju socialnega varstva bi morali od skupine strokovnih delavcev ali strokovnjakov zahtevati posebno izobrazbo (ustrezno drugo stopnjo visokošolskega študija ali poseben izobraževalni program). Te naloge so (že zdaj): koordinacija (koordinatorji nasilja, koordinatorji pluralnih storitev, koordinatorji obravnave v skupnosti), zastopništvo in zagovornišтво, zahtevne oblike svetovanja, družinsko svetovanje in delo z družino, razvojna dejavnost. Za vodenje posebnih enot ali zahtevnih projektov bi tudi morali zahtevati višjo stopnjo izobrazbenosti oziroma podiplomski študij, ki odgovarja vsebini dela v enoti ali projektu.

V drugo skupino sodijo tisti strokovnjaki, ki se ne vključujejo v timsko obravnavo, a so njihove storitve kljub temu pomembne. To so lahko strokovnjaki informatike, upravni delavci, zdravstveni delavci, ki niso dodatno izobraženi za izvajanje socialnih storitev ipd.

Posebej pomembna je skupina srednjega ranga. Sem sodijo tisti delavci, ki imajo srednjo ali višjo izobrazbo². Med njimi razlikujemo tiste, ki imajo socialno ali zdravstveno izobrazbo. V vsakem primeru je potrebno doposabljanje za delo v socialnem varstvu, ki je vezano na tip delovnega mesta, ki ga opravlja.

Najbolj številčna je skupina ljudi, ki nimajo ustreznih srednje izobrazbe, so pa kvalificirani

² Po sedanjem sistemu višjih šol. Višješolska izobrazba po predbolonjskem študiju je nekaj drugega.

za opravljanje nekaterih opravil oziroma delov storitev v socialnem varstvu. Mednje sodijo: socialne oskrbovalke, animatorji, gospodinje, spremljevalci, osebni pomočniki, negovalke, vozniki, varuhi, varstveniki, inštruktorji, rejniki oziroma izvajalci oskrbe v nadomestni družini. Poleg njih izvajajo dejavnosti, manj pa se vključujejo v izvajanje storitev tudi drugi pomožni delavci: čistilke, vzdrževalci, hišniki, administratorji in drugi.

Poleg ljudi, ki poklicno delajo v socialnem varstvu, se v izvajanje storitev in drugih socialnih dejavnosti vključujejo prostovoljni sodelavci, ki lahko izvajajo dejavnosti, ki so del storitev: lahko so svetovalci, spremljevalci, družabniki, animatorji, lahko zagotovijo pomoč pri učenju, varstvo, lahko so sodelavci pri skupnostnih akcijah in dejavnostih, pomočniki uporabnikom.

Nepoklicni izvajalci socialnovarstvenih dejavnosti so tudi bližnji in drugi člani neformalnih mrež. Ti izvajajo vrsto pomembnih nalog neposredne pomoči, pa tudi svetovanja, podpore in kompleksne pomoči. Čedalje pogosteje se uveljavljajo kot koordinatorji oskrbe za svoje bližnje, vodijo pomembne programe in postajajo člani različnih timov.³ Nastopajo tudi kot osebni pomočniki (prej družinski pomočniki). Hkrati pa potrebujejo več usposabljanja, podpore, razbremenjevanja in finančnih spodbud.

Pomembno je vključevati uporabnike v izvajanje storitev in socialnih dejavnosti. Ti

³ Bližnjih ne moremo šteti med prostovoljne sodelavce v zgornjem pomenu besede, saj je prostovoljno delo bližnjih pogosto nuja in izhaja iz povsem drugačnih vzgibov kot prostovoljno delo prostovoljcev (npr. študentov, vrstnikov idr.). Tendenca socialnih politik je (najočitneje na področju oskrbe starih) že vrsto let, da večino bremena skrbi in oskrbe prevzamejo svojci. Drugih neformalnih oblik je malo, formalne niso dosegljive, jih primanjkuje ipd. Skrb za družinskega člana pogosto temelji na načelu vzajemnosti (ker si zame skrbel, ko sem bil majhen in nebogljen, bom jaz zate, ker si star in nebogljen) in ne prostovoljstva. To, da svojci opravljajo velik delež opravil, ki jih sicer opravljajo strokovni profili socialnega varstva, ki so za to usposobljeni in zaposleni, ni posledica prostovoljnega vzgiba svojcev, ampak razmer, ki jih ustvarja socialna politika kot odgovor na sociodemografske razmere.

se lahko seveda vključujejo kot prostovoljci. Seveda so uporabniki kvalificirani za vrstniško pomoč. Omogočiti pa je treba tudi usposabljanje takih strokovnjakov z izkušnjo za izvajanje različnih opravil in manj zahtevnih storitev.

A – strokovni delavci, usposobljeni za delo v socialnem varstvu (strokovni izpit), nekdanji strokovni delavci:

- socialni delavci,
- psihologi,
- pravniki,
- pedagogi, predvsem socialni in specialni,
- delovni terapevti,
- sociologi.

Posebne naloge, ki jih strokovnjaki izvajajo z dodatno izobrazbo ali usposobljenostjo:

- koordinacija (koordinatorji nasilja, koordinatori pluralnih storitev, koordinatori obravnave v skupnosti),
- zastopništvo in zagovorništvo,
- zahtevne oblike svetovanja (opravljen obsežnejši tečaj),
- družinsko svetovanje in delo z družino,
- razvojna dejavnost.

B – Strokovni delavci brez strokovnega izpita (visoka izobrazba):

- zdravstveni delavci,
- informatiki,
- upravni delavci.

C – Sodelavci (višja in srednja šola):

- socialna izobrazba,
- zdravstvena izobrazba,
  - usposobljeni za delo v SV,
  - usposobljeni za druga dela,
- informatika,
- drugi.

Č – Kvalificirani delavci (nižja izobrazba + posebna kvalifikacija):

- socialne oskrbovalke,
- animatorji,
- gospodinje,
- spremljevalci,
- osebni pomočniki,
- negovalke,
- vozniki,
- varuhi,
- varstveniki,
- inštruktorji,

- rejniki, nadomestna družina,
- drugi.

D – Za socialno varstvo nekvalificirani delavci:

- čistilke,
- hišniki,
- vozniki,
- administrativno osebje.

E – Prostovoljni sodelavci:

- svetovalci,
- spremljevalci,
- družabniki,
- animatorji pomoč pri učenju,
- varstvo,
- sodelavci pri skupnostnih akcijah in dejavnostih,
- pomočniki uporabnikom.

F – uporabniki in bližnji usposobljeni:

- vrstniška pomoč,
- sorodstvena in sosedska pomoč.

Svetovalne storitve opravljajo predvsem strokovnjaki, ki imajo v učnih načrtih svojih matičnih strok predmete, ki so namenjeni ustvarjanju spretnosti svetovanja. Praviloma so to socialni delavci, psihologi, pedagogi. Izjemoma lahko opravljajo svetovalne storitve tudi prav za to usposobljeni drugi profili. Za zahtevnejše oblike svetovanja je potrebno določeno število ur usposabljanja ali podiplomski študij ustrezne smeri. Za družinsko svetovanje je potreben podiplomski študij ustrezne smeri. Socialno pomoč lahko opravljajo samo socialni delavci.

Storitve osebne podpore naj bi opravljali večinoma socialni delavci in tudi drugi strokovnjaki, v določenih primerih pa tudi preostali sodelavci, bodisi kot sodelavci pri izvedbi storitve bodisi v manj zahtevnih situacijah kot samostojni izvajalci.

Kompleksne storitve osebne pomoči naj bi vodili socialni delavci, pa tudi psihologi in socialni pedagogi. V izvajanje storitve osebne pomoči v preprostih in kriznih situacijah naj bi se vključevali tudi za sodelovanje v takih oblikah usposobljeni uporabniki. V izvajanje zgornjih dveh storitev se seveda vključujejo tudi drugi udeleženci situacije glede na okoliščine in potrebe in razvoj dela na primeru, saj je pomemben del takega dela tudi animiranje virov pomoči v okolju uporabnika kot tudi drugih služb in

dejavnosti socialnega varstva. Mobilno strokovno pomoč glede na potrebe izvajajo strokovnjaki različnih profilov, tudi tisti, ki niso posebej usposobljeni za delo v socialnem varstvu, imajo pa posebno ekspertizo, ki jo potrebuje uporabnik. Delo mobilnega tima vodi in koordinira socialni delavec ali drug strokovni delavec.

Manj zahtevne oblike storitev osebne pomoči – laično dolgotrajno nego, varovanje, spremljanje, družabništvo, prevoze in pomoč pri urejanju uradnih zadev in v stikih z drugimi službami – praviloma opravljajo delavci, kvalificirani za delo v socialnem varstvu. Dolgotrajno nego opravljajo negovalke v sodelovanju z bližnjimi, varovanje varuh ali v primerih nasilja tudi varnostniki, spremljanje spremljevalci, tudi prostovoljci in uporabniki – vrstniki, družabništvo predvsem prostovoljci, pa tudi animatorji in uporabniki vrstniki, prevoze spremljevalci in vozniki. Seveda te oblike storitev neformalno izvajajo tudi bližnji. Podpora izvajalcem zagotavljajo socialni delavci.

Storitve koordinacije opravljajo strokovni delavci, usposobljeni za storitev koordinacije. V izvajanje osebnega paketa storitev pa se vključujejo tudi vsi drugi izvajalci, ki jih osebni načrt predvideva. Predvidoma so to drugi strokovni delavci in sodelavci ter izvajalci neposrednih oblik pomoči, vanj se vključujejo tudi prostovoljni delavci in neformalni pomočniki. Podobno velja za storitev preselitve iz zavoda.

Oskrbo na domu izvajajo predvsem socialne oskrbovalke, glede na potrebe uporabnika se lahko občasno ali stalno vključijo tudi drugi izvajalci. Delo koordinatork vodi socialni delavec ali delavka. Storitve oskrbe na daljavo koordinira socialni delavec ali za delo v skupnosti usposobljen drug strokovni delavec. Storitev osebnega pomočnika izvajajo osebni pomočniki pod vodstvom socialnega delavca.

Storitve namestitve izvaja večje število ljudi; strokovno delo vodijo socialni delavci in drugi strokovnjaki, usposobljeni za delo v socialnem varstvu, med njimi pomembno vlogo igrajo socialni in specialni pedagogi, strokovnjaki za zdravstveno nego, delovno terapijo in psihologi. Sodelujejo pa načeloma in praviloma vsi drugi profili socialnega varstva.

Manjše enote (do 20 stanovalcev) lahko vodi tudi srednji kader, stanovanjske skupine pa, če gre npr. za prehodne ali krizne namestitve, tudi kvalificiran kader (gospodinja). V takih primerih je potrebna strokovna podpora strokovnih delavcev. V oskrbovanih stanovanjih storitve izvajajo socialne oskrbovalke in čistilke pod vodstvom strokovnih delavcev. Storitve namestitve v drugo družino izvajajo rejniki ali drugi kvalificirani izvajalci (npr. gospodinje), namestitvev samo pa izvedejo socialne delavke, ki tudi zagotavljajo strokovno podporo izvajalcem in stanovalcem. Za zahtevne situacije (specializirane namestitve v drugo družino) je možno zahtevati tudi večjo stopnjo usposobljenosti ali celo višjo ali visoko izobrazbo.

V taki razdelitvi dela in nalog opravil vidimo, da so socialni delavci v predvidenem naboru storitev temeljnega pomena, saj profil socialnega dela ne zajema samo interdisciplinarne perspektive, torej znanj iz družboslovja (sociologije, socialne politike in prava) in humanistike (psihologije in pedagogike), kot tudi znanja neposrednega dela z ljudmi, temveč tudi sama zasnova delovanja v socialnem varstvu temelji na izhodiščih socialnega dela. Njihova ekspertiza je produktivna na vseh ravneh intenzitete storitev. Poleg tega so storitve, ki jih zmorejo opraviti samo socialni delavci in delavke. Prva socialna pomoč je lahko učinkovita le ob tako zasnovanem profilu, kot je profil socialnega delavca. Ekspertiza socialnega dela (poznavanje procesnega prava, ustvarjanje delovnega odnosa, analiza tveganja, organizacijske spretnosti in spretnosti pogajanja) je nujna pri tistih storitvah, ki so povezane z izvajanjem javnih pooblastil. Videti je tudi, da imajo socialni delavci prednost v znanju in kompetencah, ko gre za organiziranje samostojnega življenja v skupnosti in storitev v skupnosti nasploh.

Če imajo socialni delavci v okviru svojega osnovnega dodiplomskega študija dovolj praktičnih izkušenj in naberejo dovolj praktičnih kompetenc kot tudi dovolj poznavanja socialnega varstva, jim ni treba opraviti pripravništva (in strokovnega izpita). Je pa potrebno, da imajo dodatna znanja za izvajanje posebej zahtevnih storitev (npr. koordinacija, duševno zdravje,

nasilje, delo z družino). To lahko pridobijo na posebnih usposabljanjih ali na posebnih podiplomskih študijih.

Drugi strokovni delavci (psihologi, pedagogi, pravniki, sociologi) v primerjavi s socialnimi delavci nimajo v učnih načrtih izobraževanj za ta poklic dovolj vsebin, ki bi jim že po končanem študiju zadoščale za samostojno neposredno delo z uporabniki. Predvsem pa imajo primanjkljaj na področju dela in organiziranja življenja v skupnosti. Zato potrebujejo začetno usposabljanje v socialnem varstvu (pripravištvu in strokovni izpit). To mora obsegati poleg poznavanja sistema socialnega varstva in zakonodaje v enaki meri tudi spretnosti, metode in pristope socialnega dela⁴. To bi lahko zadostovalo za delo, kot ga zahtevajo manj intenzivne storitve. Za vodenje zahtevnega dela osebne pomoči, za podporo in organizacijo izvajalcev manj intenzivnih oblik pomoči in manj kompleksnih oblik organiziranja samostojnega življenja v skupnosti bi potrebovali dodatno izobrazbo v socialnem delu. Za opravljanje storitev, povezanih z javnimi pooblastili pa splošni podiplomski program socialnega dela.

Strokovnjaki zdravstvene nege in fizioterapije imajo še manj teh potrebnih znanj. Zanje začetno usposabljanje za delo v socialnem varstvu verjetno ni dovolj, da bi postali strokovnjaki, usposobljeni za delo v socialnem varstvu. Podobno velja tudi za diplomante preostalih humanističnih in družboslovnih smeri (denimo za upravne delavce, ekonomiste, etnologe, filozofe ipd., podobno bi veljalo za teologe⁵). Ti profili bi morali za delo v socialnem varstvu, ki bi presegalo osnovne kompetence poklica, vzporedno z zaposlitvijo opraviti tudi podiplomski študij,

ki zagotavlja osnovna znanja in kompetence socialnega dela.

Srednji kader, ki bi utegnil sodelovati ali celo izvajati storitve ali opravila znotraj storitev socialnega varstva, so že po tradiciji medicinske sestre in tehniki. Da bi opravljali socialne storitve, bi potrebovali še dodatno usposobljenost, ki bi jo lahko pridobili s posebnim usposabljanjem (tečajem). V zadnjem času so se pojavili nekateri višješolski programi (pod ravniyo prejšnje prve stopnje dodiplomskega študija), a so tako konceptualno vprašljivi kot tudi nepreverjeni v praksi. Tako izobraževanje za delo v socialnem varstvu je smiselno, saj sistem socialnega varstva potrebuje tudi kader, ki je med zgolj kvalificiranim in visoko izobraženim, saj socialno delo v nasprotju z zdravstvenim delom nima kadrov srednje izobrazbe. A je te programe in njihove diplomante treba preveriti v praksi in dodatno določiti, kaj naj bi ti profili vsebovali.⁶ Za izvajanje posebej zahtevnih storitev pa tudi ti profili potrebujejo dodatno izobraževanje ali usposabljanje. Ti profili bi lahko sodelovali pri izvajanju večine storitev, kjer je potrebno več sodelavcev, lahko pa bi tudi vodili nekatere storitve, ki so manj zahtevne (npr. vodenje manj zahtevnih stanovanjskih skupin, koordiniranje manj zahtevnih osebnih paketov ipd.).

V socialnem varstvu na področju institucionalne oskrbe že zdaj deluje večje število delavcev, ki nimajo ustrezne izobrazbe (oziroma je sploh nimajo), pa so priučeni in kvalificirani za posamezna opravila. S preobrazbo institucionalnih struktur v skupnostne in uvajanje t. i. socialnega modela v delo ustanov se (poleg ali namesto negovalk in bolničarjev) pojavljajo profili, ki so socialnega značaja. Nekateri so že vključeni v sistem poklicnih kvalifikacij, nekateri še ne. Ti profili lahko samostojno izvajajo preproste storitve osebne pomoči in se vključujejo v koordinirano obravnavo, kjer lahko opravijo nekatere ključne naloge, v namestitvenih strukturah se vključujejo v timsko delo v enotah ali za posamezne uporabnike. V

⁴ Izpit bi moral vsebovati poleg preskusa poznavanja zakonodaje tudi preizkus praktičnega znanja. Za oceno praktične usposobljenosti bi moral kandidat eksplicitno pokazati tako z dnevniškim gradivom in praktičnimi nalogami kot tudi v pogovoru z izpraševalci, da obvlada osnovne metode in nujne spretnosti socialnega dela. Znanja kandidatov ne bi smeli več preverjati direktorji organizacij socialnega varstva, temveč izkušeni praktiki.

⁵ Vstop teologov z podiplomskim študijem družinske terapije v sistem socialnega varstva je bilo politično motivirano dejanje.

⁶ V zakonu torej lahko te profile bodisi izpustimo bodisi jih kodiramo tako, da je možna določitev programa, profila in njegovih kompetenc.

slednjem primeru so lahko ključni delavci in vodijo tim za posameznega uporabnika. Glede na to, da se utegne večje število brezposelnih ali tudi tujih delavcev zaposliti na tem področju, je reguliranje teh dejavnosti potrebno tako, da se od njih zahteva usposabljanje na akreditiranih izobraževanjih, ki jih izvajajo za socialno delo akreditirane izobraževalne ustanove.

Prostovoljni sodelavci so pomemben člen v izvajanju socialnega varstva. Vključeni se lahko v večino storitev in izvajajo različne naloge. Značilne naloge ali celo storitve, ki jih prostovoljni delavci opravljajo, so spremljanje, družabništvo, prevozi, pomoč pri učenju, urejanju gospodinjstva, opravih ipd. V okviru kompleksne osebne pomoči, koordiniranih storitev lahko opravljajo svetovalno delo, sodelujejo v kriznih timih, opravljajo varstvene dejavnosti. Njihovo sodelovanje je neprecenljivo pri skupnostnih akcijah in dejavnostih. Nekateri prostovoljci imajo veliko izkušenj in znanja (npr. upokojeni strokovnjaki socialnega varstva), drugi manj (npr. študenti socialnega dela in drugih družboslovnih, humanističnih in zdravstvenih smeri), nekateri skoraj nič razen povsem osebnih izkušenj take ali drugačne vrste. Zato potrebujejo uvodno in sprotno usposabljanje oziroma izobraževanje, supervizijo in vodenje, ki jih izvajajo predvsem strokovnjaki, usposobljeni za delo v socialnem varstvu.

Posebna skupina »prostovoljcev« so neformalni pomočniki. V nasprotju s prej omenjenimi, ki jih za delo v socialnem varstvu novači, usposobi in vodi organizacija socialnega varstva, pa njihova motivacija in vključitev v podporo in pomoč ljudem temeljita na osebni povezanosti z ljudmi v stiski. Na neformalen način izvajajo vse storitve socialnega varstva, saj neformalni sektor opravi občutno večji delež socialnega varstva kot formalni. Seveda pa se vključujejo tudi v formalizirane storitve. Navedemo jih lahko kot sodelavce pri izvajanju osebne podpore in pomoči, pri manj intenzivnih oblikah pomoči pa so lahko tudi izvajalci. Vključujejo se tudi v vse oblike koordinirane organizacije podpore in pomoči v skupnosti. Glede na obstoječi zakon so tudi edini izvajalci storitve osebne pomoči (zdaj družinskega). Pri namestitvenih storitvah

večjega obsega pogosto naletijo na ovire, zato je treba nameniti še posebno pozornost njihovem vključevanju, lažje se vključujejo v manjše, v skupnost integrirane strukture. So bistven člen oskrbe v oskrbovanih stanovanjih in nadomestnih družinah. Za svoje delo potrebujejo podporo, včasih strokovno vodstvo in pa različne oblike izobraževanj in konzultacij.

Čedalje bolj navzoča in pomembna skupina izvajalcev storitev socialnega varstva so uporabniki sami. Ne samo kot tvorni sodelavci pri izvajanju storitev, ki so namenjene prav njim (nekateri uporabniki so lahko koordinatorji svojega lastnega osebnega paketa, na primer), temveč tudi kot izvajalci opravil, pa tudi storitev za druge uporabnike.

Pri tem moramo ločiti vrstniško pomoč in kvalificirano pomoč uporabnikov. Prva je podobna prostovoljnemu delu in zanjo zadošča zgolj izkušnja, kako je biti uporabnik socialnega varstva oziroma imeti določeno socialno stisko. Druga zahteva dodatno usposobljenost za delo z ljudmi oziroma za izvajanje neke storitve. Uporabniki so bolj ali manj usposobljeni. Nekateri imajo izobrazbo socialnega dela ali druge ustrezne smeri, drugi pa so se usposobili na posebnih tečajih, ki jih organizirajo uporabniška združenja in drugi akterji. Za prve bi veljalo vključiti v zakon posebno klavzulo pozitivne diskriminacije, tako da bi imeli prednost pri zaposlovanju pred drugimi kandidati za neko delovno mesto. Drug tak ukrep bi bil dolžnost zaposlovanja uporabnikov v tistih organizacijah, ki imajo več programov in izvajajo večje število storitev, kjer je vključevanje uporabnikov še posebej pomembno. To so predvsem krizne intervencije, koordinirane obravnave, namestitve, deloma pa tudi osebna pomoč.

Sodelovanje uporabnikov pa je skoraj neizogibno pri podpornih storitvah. Zelo pomembno je, da so člani različnih timov, da lahko opravljajo konzultansko delo, nepogrešljivi so pri ugotavljanju potreb, načrtovanju novih storitev, programov in služb, zelo potrebni pri izobraževanju in usposabljanju.

Vito Flaker

UVAJANJE NEOLIBERALNEGA KONCEPTA NOVEGA JAVNEGA MENEDŽMENTA V SOCIALNE DEJAVNOSTI

Poglavitne značilnosti zakona so deregulacija, deprofesionalizacija, privatizacija socialnega varstva in uvajanje trga. S tem se temeljno spreminja koncept socialne države, kot smo ga poznali do zdaj.

DEREGULACIJA

Deregulacija je ena osnovnih značilnosti globalizacije. Kaže se v nenehni zahtevi po večji gospodarski rasti s sproščanjem trga storitev. Trg socialnovarstvenih dejavnosti novi zakon sprošča tako, da uvaja tri prevladujoče organizacijske oblike izvajalskih organizacij, in sicer javne, samostojne in zasebne socialne zavode. Poleg teh so predvideni izvajalci še zasebniki, definirani so fizične osebe, in pravne osebe, ki so sklenile javno zasebno partnerstvo. Ker so nevladne organizacije, organizirane kot društva, izpuščene iz nabora izvajalcev, lahko trdimo, da je osnovna naravnost zakona podjetizacija področja socialnega varstva. Društva so posebna organizacijska oblika, ki predvideva veliko enakopravnost članstva in temelji na soupravljanju. Za socialne dejavnosti sta soupravljanje in porazdelitev moči ključna. Podjetizacija področja kaže na prevladujočo miselnost

ustvarjalcev politik, ki verjetno verjamejo, da hierarhija pomeni večjo varnost in stalnost. V zadnjih dvajsetih letih se je pokazalo, da so nevladne organizacije razvile precejšen del področja socialnega varstva in pomembno pripomogle k večji kakovosti storitev. Še posebej je to značilno za področja nasilja nad otroki in ženskami, duševnega zdravja, fizične in intelektualne oviranosti in mladine.

Zavodi in drugi izvajalci bodo opravljali javno službo, ki z zakonom ni natančno opredeljena. Ne vemo, kaj vse bodo lahko opravljali zasebni izvajalci s koncesijo, ker bo obseg javne službe vsakič določal nacionalni program socialnega varstva, ki je politični dokument, na katerega ima stroka malo vpliva, več pa politika, odvisno od zmožnosti in pripravljenosti na dialog vsakokratne politične opcije na oblasti. Zato bi bilo dobro obseg javne službe natančno določiti z zakonom, določiti pa bi bilo treba tudi, kaj lahko opravljajo le javni socialni zavodi (npr. CSD, krizni centri, domovi za stare in drugi) in katere storitve se bodo privatizirale.

PRIVATIZACIJA

Značilnosti deregulacijskih politik sta privatizacija in deprofesionalizacija. To sta cilja tudi v predlogu ZSVD. Zakon bo omogočil privatizacijo tako, da uvaja možnost preoblikovanja javnih zavodov v samostojne zavode. Predvidevam, da se s tem podreja dolgoletnemu pričakovanju in pritiskom po privatizaciji družbenega imetja po načelu »država je slab gospodar«. Drugi mit je, da zasebniki zagotavljajo kakovostnejše storitve. Številne raziskave kažejo prav nasprotno. Zasebni izvajalci delujejo v lepših prostorih, bolje opremljenih, s spodobnimi čakalnicami, so prijazni, včasih ponudijo napitke in dajo ljudem občutek, da so statusno pomembni. Vendar je raven storitve pogosto nizka, podrejena plačilu za storitev, to pa je včasih tudi na meji zakonitosti.

Poleg zavodov so izvajalci še zasebniki in pravne osebe, ki sklenejo javno zasebno partnerstvo. To so lahko katerekoli pravne osebe, ki s področjem socialnega varstva niso nikoli nič imele, npr. gradbena ali računalniška podjetja,

zavarovalnice, trgovine ipd. Zagotoviti morajo le svojo finančno udeležbo. Mislimo si lahko, da je njihova edina ambicija finančnega vlaganja ustrezen donos oziroma dobiček. Na začetku zakona je sicer zapisano, da je socialnovarstvena dejavnost neprofitna – to bi pomenilo, da se dobiček preliva nazaj v dejavnost – vendar se je v praksi pokazalo, da je to zelo težko nadzorovati. Samostojnim in zasebnim zavodom namreč plače določajo uprave ali nadzorni sveti. Poleg tega je problem tudi, kam gre preostali dobiček iz dejavnosti. Zakon ne določa načina prelivanja tega dobička nazaj v dejavnost, torej v razvoj ali v kakovost storitve, bivalnih razmer ipd. Najbrž zakon tega natančno ne regulira, ker potem zasebni izvajalci ne bi imeli motiva sodelovati v tej dejavnosti. Vendar je hkrati tudi klavzula o neprofitnosti le pamflet.

Po tem zakonu se bo privatizirala tudi dejavnost centrov za socialno delo. To je zelo sporen del zakona. Zakon določa, da lahko storitve prve socialne pomoči, svetovanja s pomočjo ter načrtovanja in organiziranja pomoči, ki jih izvajajo centri za socialno delo, izvajajo po pogodbi tudi drugi izvajalci. Celo več, 160 čl. določa, da lahko občina, ki je financirka teh storitev, zagotovi tudi drugega izvajalca, če ugotovi, da jih CSD izvaja neustrezno. Pri tem zakon ne pove, kaj je neustrezno izvajanje in kako ga občina ugotavlja.

Centri za socialno delo bi morali biti službe posebnega družbenega pomena. Izvajajo namreč vrsto zakonsko opredeljenih nalog, ki večinoma posegajo v zasebna življenja ljudi. Nekatere od teh nalog se vežejo na uresničevanje pravic, druge na povečanje možnosti v vsakdanjem življenju, tretje pa posegajo v zasebnost tako, da ščitijo pravice le dela članov gospodinjstva. V vseh treh primerih gre za vitalne eksistenčne zadeve ljudi, ki ne morejo biti odvisne od kapitalskih možnosti, želje po dobičku ali skrbi za iskanje financirjev storitev. Problem se ne kaže le na ravni dostopnosti ali kakovosti, temveč na ravni legalnosti, ki je povezana z razumevanjem odnosa med zakonsko določenimi nalogami in storitvami svetovanja, osebne pomoči, prve socialne pomoči ter načrtovanja in organiziranja pomoči.

Pri delitvi na javna pooblastila in storitve gre za unikum, saj takšne delitve ne bomo našli v nobenem drugem sistemu socialnega varstva. Delitev je posledica nevzdržne poenostavitve zelo kompleksnega in zahtevnega dela pri poseganju v osebna življenja ljudi. Predpostavka je, da lahko zakonsko določene naloge opravimo z izdajo nekega dokumenta, npr. odločbe, sklepa ipd. Ta del naj bi po novem zakonu izvajali na centrih za socialno delo na podlagi mnenja, ki bi ga dobili iz privatne organizacije, ta pa bi opravila storitev, npr. osebno svetovanje. Nevzdržnost te predpostavke je v tem, da deli nekaj, kar je po vsebini nedeljivo. Namreč, da lahko strokovne delavke na CSD izdajo neki dokument, se morajo najprej z ljudmi temeljito ukvarjati, se z njimi pogovarjati, iti k njim na dom, se srečati z drugimi službami ipd., ker z dokumentom bistveno posegajo v življenja ljudi. Tako se lahko odločajo o odvzemu otroka, odvzemu starševskih pravic, oddaji v vzgojni zavod ali v rejništvo in drugo. Tega ne morejo početi po nareku nekoga drugega. Takšna umetna delitev po naravi nedeljive dejavnosti je v zadnjih dvajsetih letih povzročila birokratizacijo, ki ima vidne posledice tudi v številnih javnih aferah. Nauk te zgodbe je, da brez poglobljenega in obsežnega dela ni mogoče posegati v zasebna življenja ljudi, ker je škoda, ki pri tem nastane, zares velika. Osebna pomoč, svetovanje, terensko delo, skupnostno delo, načrtovanje skrbi ipd. so nedeljivi deli dela, ki ga opravljajo na CSD na podlagi zakonov. Če država želi posegati v življenja ljudi, potem mora zagotoviti tudi, da to poseganje ne bo ljudem naredilo dodatne, večje škode, ki jo tako ali tako že doživljajo.

DEPROFESIONALIZACIJA

Pomembna značilnost novega zakona je, da deregulira tudi zahteve po izpolnjevanju profesionalnih pogojev za delo na področju socialnega varstva. Do zdaj veljavni zakon o socialnem varstvu je jasno določal, kdo so lahko delavci na področju socialnega varstva. Sedanji zakon ne opredeli niti stopnje izobrazbe, kaj šele, da bi omenjal strokovne profile. Znanje, ki ga delavke in delavci pridobijo z

univerzitetno diplomu, je tako dokončno razvrednoteno. Lahko bi tudi rekli, da bolj kot so delavke in delavci izobraženi, manj veljajo. Trditev lahko razumemo dobesedno. Del razlogov, zakaj je to edino področje, kjer z zakonom niso zagotovljeni strokovni profili zaposlenih, gre iskati v tem, da so manj izobraženi delavci pač cenejši. Nepredstavljivo je, da bi npr. v zdravstvu na podoben način deregulirali poklice. Še boljši primer je šolstvo, kjer se sploh ne more zaposliti nihče, ki ni končal pedagoške fakultete in ni pridobil pedagoške izobrazbe. Ta je potrebna celo za šolsko svetovalno delo, ki je bilo tradicionalno multidisciplinarno. Področje socialnega varstva pa bo zdaj lahko obvladoval vsak, tudi ljudje s tehničnimi izobrazbami in raznimi tečaji, ki jih bodo organizirali »pluralni« izvajalci. Tako bomo zelo hitro dobili tečaje za delovni odnos ali krepitev moči. O tem smo lahko prepričani.

Podobno izrinjanje socialnega dela se je zgodilo npr. v Ukrajini in Gruziji, nekoliko tudi v Romuniji. Značilno za Albanijo pa je, da poleg socialnega dela izobražuje za profil socialnega administratorja. To je predvsem posledica razumevanja delovanja javnih služb, kot ga je zaslediti tudi pri nas z ločitvijo na javna pooblastila in storitve. Vendar gre v vseh primerih za države, ki socialnega dela sploh niso imele in so stroko začele razvijati šele v devetdesetih letih po političnih spremembah. Nerazumljivo je, da se jim pridružujemo v Sloveniji, saj imamo bogato in dolgo tradicijo dobrega socialnovarstvenega sistema in tudi razvitega socialnega dela. Socialno varstvo je domicilno področje socialnega dela. V večini evropskih držav je to regulirana stroka, ki doživlja v zadnjih letih pravi razcvet, saj se npr. v skandinavskih državah, Veliki Britaniji in Nemčiji zaradi povečanih potreb odpirajo vedno nove univerzitetne izobraževalne ustanove.

UVAJANJE TRGA V SISTEM SOCIALNEGA VARSTVA

Ideja o uvedbi trga oziroma o prodajanju in kupovanju storitev se je rodila v Veliki Britaniji v času vladavine ministrske predsednice

Margaret Thatcher. Koncept je znan kot »novi javni menedžment«. V Veliki Britaniji so ga uvedli v osemdesetih letih, v devetdesetih pa ga je pospremila tudi zakonodaja. Eden od zakonov, ki je pomembno spremenil socialne servise, je bil kontroverzni zakon o skupnostni skrbi, ki je sicer omogočil denacionalizacijo, vendar tako, da je uvedel dve ravni upravljanja, in sicer upravljanje skrbi (*care management*) in upravljanje s posameznim primerom (*case management*).

Poglavitna značilnost sistema je torej uvedba nove upravljalске miselnosti, ki jo Foucault koncipira s pojmom *governmentality*. Nova upravljalškost naj bi sistem socialnega varstva prikrojila po podobi gospodarstva s prepričanjem, da bo sam sistem bolj gospodaren, finančno učinkovitejši in kakovostnejši, ker naj bi bili zasebni izvajalci kakovostnejši kot javni. Ko torej govorimo o uvajanju trga, govorimo o (neo)liberalizaciji sistema. Značilnost argumentacije je uporaba pojmov, kot so: *fleksibilizacija* sistema (stari naj bi bil domnevno tog, konzervativen), *kupovanje in zagotavljanje storitev* (*purchasing-providing, contracting out*), ki naj bi ponudili potrebno *izbira* (o kultu izbire glej več v Renata Salecl, *Izbira*), *modernizacija, posodabljanje* ipd.

Ni povsem jasno, zakaj država skriva in prikriva uvajanje novega javnega menedžmenta. Že površna analiza zakona je pokazala, kaj je v ozadju. Strukturne reforme, ki jih je zastavila že prejšnja vlada, ta pa jih je radikalizirala, se na socialnem področju izvajajo dosledno in sistematično. Zato je toliko pomembneje dosledno in sistematično opozarjati na spremembe in pri tem poudarjati posledice za konkretne ljudi in njihovo vsakdanje življenje.

Vesna Leskošek

DECENTRALIZACIJA = ULTRALIBERALIZACIJA SOCIALNEGA VARSTVA

Predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti (ZSVD) ima številne slabosti.¹ Za dolgoročni razvoj področja, ki ga regulira ta zakon, so najbolj škodljive zlasti tri rešitve:

- načrtna deprofesionalizacija in politizacija socialne politike,
- napačen odnos do participacije uporabnikov,¹
- decentralizacija sistema socialnega varstva.

Deprofesionalizacija in politizacija bosta posledici nerazumnega, z ničimer in nikjer pojasnjene prenosa ključnih pristojnosti z dosedanje Socialne zbornice Slovenije na novo Javno agencijo za kakovost. Za to agencijo je predvideno, da bo delovala znotraj Ministrstva za delo in da bo v celoti podrejena ministru tega ministrstva, saj ji bo ta spisal celo pravilnik, nadzoroval njeno delo, ji določil personalno sestavo itd. Kako naj bi namesto Socialne zbornice – ki je v sedanjih ureditvi edino avtonomno strokovno telo, pristojno za sodelovanje med političnim predstavništvom države in sistemom socialnega varstva – nova agencija bila še bolj strokovna in še manj apolitična od zbornice?

¹ Ključne slabosti ZSVD so po mojem mnenju v členih: 5, 10, 11, 13, 60, 91, 116, 119, 120, 128, 129, 132, 149, 154, 160, 164, 165, 202.

Isto velja za nejasnost glede ustanovitve Inštituta za socialno varstvo (kot da ga nimamo že sedaj) ter za predviden strokovni in uporabniški svet pri ministrstvu. Gre za posvetovalne organe, katerih člane rekrutira minister, so pa nekakšen razširjen posvetovalni kolegij, ki bo – sestavljen po ministrovem izboru! – pomagal ministru zagovarjati ukrepe, ki si jih je pač zastavil v svojem ministrskem programu (vsakokratne vladajoče koalicije).

Problematičnost odnosa do uporabniške participacije pri ustvarjanju socialnih storitev je tale: zakaj ustanavljati uporabniški svet na tako abstraktni ravni, kot je ministrstvo za delo – torej znotraj njega in po izboru ministra – hkrati pa obstoj uporabniških svetov v samih organizacijah, ki izvajajo konkretne storitve, predvideti zgolj fakultativno, v čem je smisel? Zakaj ne obrnjeno, da bi pri izvajalcih ustanovili obvezne svete uporabnikov (sestavljene iz dejanskih koristnikov storitev), hkrati pa na najvišji, ministrski ravni v imenu uporabnikov okrepili inšpekcijsko funkcijo nad izvajalci, ki je sedaj nezadostna?

V nadaljevanju se osredotočam na projekt decentralizacije, ki prežema celoten predlog ZVSD.

Predlog obravnavanega zakona vpeljuje radikalno decentralizacijo (v smislu »občinizacije«) skoraj vseh temeljnih storitev, na katerih temelji osnovni oz. minimalni koncept socialne države na Slovenskem. Decentralizacija pomeni prenos finančnih in drugih obveznosti za izvajanje socialnovarstvenih storitev z države na lokalne oblasti, to je na občine, ki bi bile po novem – ne glede na zelo različno finančno kondicijo občinskih proračunov – pristojne za večino storitev.²

² Predlog ZSVD pozna osem socialnovarstvenih storitev: prva socialna pomoč, svetovanje s pomočjo, načrtovanje in organiziranje pomoči, socialna oskrba na domu, socialna oskrba z nastanitvijo, dolgotrajna oskrba, delo pod posebnimi pogoji in socialni servis – za večino naštetih pa se predvideva, da naj bi jih namesto države odslej financirale občine. Pod občinsko pristojnost naj bi po novem sodile dejavnosti: socialna preventiva, prva socialna pomoč, svetovanje s pomočjo, načrtovanje in organiziranje pomoči, najmanj 50 % celotnih stroškov socialne oskrbe na domu, razvojni in eksperimentalni programi, sodelovanje z nevladnimi organizacijami.

Preveliko prelaganje bremen financiranja z države na občine je zelo problematično, saj lahko pospeši erodiranje samih temeljev socialne države. Kajti obstoječe občine so preštevilne, preveč razdrobljene, večina jih celo ne ustreza legalnim pravilom o ustanovitvi, hkrati pa so med občinami prevelike neenakosti v finančnih možnostih, da bi lahko v vseh primerih zagotavljale potrebno, varno in ažurno financiranje socialnovarstvenih storitev.

Problematičnost naše lokalne samouprave, kakršno smo vzpostavljali v zadnjih dveh desetletjih, je tako zelo očitna, da v Sloveniji že nekaj let ni mogoče najti niti enega strokovnjaka in niti enega samega politika, ki bi dvomil o tej trditvi in zagovarjal nasprotno, da so obstoječe občine primeren odgovor na zahteve lokalne samouprave in da je njihovo število ustrezno.

Primer: v 13. členu zakona o lokalni samoupravi je določeno, da mora imeti občina vsaj 5000 prebivalcev, izjemoma lahko (zaradi posebnih okoliščin) občina šteje tudi manj prebivalcev, vendar pa nikakor ne manj kot 2000. Z drobljenjem lokalnih skupnosti, ko je iz nekdanjih 60 nastalo kar 210 občin, pa smo dobili takšno stanje: po podatkih o številu prebivalcev sredi leta 2009 ima 52 % vseh občin manj kot 5000 prebivalcev, 12 % vseh občin ima manj kot 2000 prebivalcev, dobre 3 % občin pa imajo celo manj kot 1000 prebivalcev. Od tod absurdna situacija, ko primerjamo občino z najmanjšim številom prebivalcev (Hodoš: 320 prebivalcev) z najštevilčnejšo občino (mestno občino Ljubljana: 278.314 preb.) – v prvi občini prebiva kar 870-krat manj prebivalcev kot v drugi.

A te nočne more še ni konec. Ne pozabimo, da se predvideva še dodatna členitev slovenskega prostora na pokrajine, ki so predvidene celo z ustavo, o katerih pa ni niti najmanjšega konsenza o njihovi obliki, pristojnostih in številu. Hkrati že obstaja v Sloveniji tudi posebna členitev na razvojne regije (teh je trenutno 12), ki so po zakonu o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja opredeljene kot funkcionalne ozemeljske enote za izvajanje regionalne politike.

A to še ni vse. Slovenija je ob vsem tem razdeljena še na 58 upravnih enot, namenjenih izvajanju državnih nalog na lokalni ravni. Skratka, slovensko lokalno samoupravo smo tako zelo razdrobili, da smo z namnožitvijo števila občinskih oblasti in povečanjem različnosti med posameznimi občinami onemogočili večini občin izvajanje večine pooblastil, saj zanje nimajo ne denarja ne kadra. Eksperti za lokalno samoupravo ocenjujejo, da »večina občin že sedaj ne more izvajati 300 nalog iz 150-tih področij«, ³medtem ko je takšnih občin, ki so sposobne preživeti same, torej brez finančne pomoči države, le 27 (oz. 13 %).

Z vidika evropskih primerjav je za našo različico samouprave značilno tudi to, da kljub evropsko primerljivemu obsegu finančnih virov, ki jih država pobira z naslova potreb lokalne samouprave, občine dobijo nazaj od države manjši delež teh sredstev, kot pa je to značilno za evropsko povprečje.

Zakaj torej kljub takšnemu stanju hočemo temeljne socialnovarstvene storitve narediti odvisne od občinskih proračunov, ne pa od državnega? Še pred slabim letom so domnevno nujnost decentralizacije socialnega varstva predstavniki Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve razlagali prav s sklicevanjem na uvajanje pokrajin, češ, *ker* bomo dobili nove pokrajine, je treba tudi centre za socialno delo prilagoditi oz. uskladiti z novimi pokrajinskimi pristojnostmi. Zdaj, ko so celo na ministrstvu spoznali, da je tudi projekt s pokrajinami v slepi ulici, se seveda ne sklicujejo več na omenjeni pokrajinski argument, a decentralizacija CSD-jev ostaja, tokrat z novo argumentacijo – treba jih je uskladiti z lokalno samoupravo na občinski ravni.

Ne le, da to ni najbolj prepričljivo, je tudi protislovno. Namreč, namen decentralizacije naj bi bil, da bi CSD postali bolj vpeti v skupnost, če bodo delovali znotraj občinskih meja in v odvisnosti od občinskih oblasti. Vendar, tudi če za hip predpostavimo, da bi bilo to res, še vedno ostaja uganka, zakaj se je pred

³ Ocena dr. Staneta Vlaja, podana na posvetu: »Za decentralizacijo Slovenije« (IFIMES, Ljubljana: 19. 10. 2010).

enim letom isto decentralizacijo zagovarjalo z nujnostjo prilagoditve na pokrajine, saj je prav predvidena pokrajinska raven še višja in bolj odmaknjena od skupnosti kot občinska.

Torej, če se je prej šlo v spremembe kompetenc CSD zaradi pokrajin, zakaj zdaj še vedno vztrajati na spremembah, če je jasno, da pokrajin ne bo? Če je namen v približevanju storitev skupnosti, zakaj se je prej skušalo CSD preslepiti s pokrajinami, torej v nasprotno smer od skupnosti? Ali pa je pravi namen decentraliziranja mogoče drugje, npr. v varčevanju države, ki bi se rada znebila osnovnih socialnih stroškov in jih prevalila na občine?

Čeprav je ta ultraliberalistična težnja po čim bolj »vitki« državi zelo verjetna, je brez računice, saj je, kot rečeno, velika večina občin že sedaj nesposobnih za preživetje, če pa ne bi zmogle še dodatnih socialnovarstvenih stroškov, jih je dolžna pokriti država na račun insuficientnih občin – kaj bi torej v teh primerih država privarčevala?

Ostaja še ena razlaga, namreč, da skuša država s projektom decentralizacije socialnega varstva reševati (reanimirati) mrtev projekt lokalne samouprave. Pri tej možnosti je dejanski cilj oživljanje občin, orodje za doseg tega cilja je decentraliziranje socialne države, žrtev pa so CSD-ji, katerih dejavnost bo fragmentirana znotraj 210 nepovezanih enot, kar pomeni, da bodo v skupnosti postali strelovod nezadovoljstva uporabnikov.

Skratka, ni se mogoče izogniti občutku, da ima decentralizacijski projekt najmanj skupnega prav s tistim namenom, s katerim se ga skuša legalizirati: s krepitvijo skupnostne funkcije CSD. Če bi bila krepitev skupnostnih služb poglavitna skrb, potem bi zakon moral težiti prav v nasprotno smer. Zavarovati bi moral avtonomijo CSD na lokalnih ravneh, da se disfunkcionalne lastnosti fragmentirane lokalne samouprave ne bi prenašale tudi v socialne storitve javnega pomena, hkrati pa poudariti pristojnosti in odgovornosti državnega financerja za celoten sistem socialnega varstva.

Ne pozabimo na splošne in nepovratne trende razvitih družb: z erodiranjem oz. moderniziranjem tradicionalnih skupnosti se zastruje

ravnanje z življenjskimi tveganji (najbolj) pristih, ki si sami ne morejo pomagati. Najpomembnejše vprašanje družbene integracije je, ali naj ta tveganja prevalimo na posameznike ali pa jih kolektiviziramo.

Prva rešitev gre v smeri ultraliberalnih modelov, ki krepijo svobodo in (z njo) odgovornost posameznikov na račun varnosti tako, da vsa tveganja v tej zvezi delegirajo na individualno raven. Druga rešitev je v kolektivizaciji *temeljnih* tveganj, ki se v procesu izginjanja tradicionalnih skupnosti (družina, sorodstvo, sosedstvo) prenašajo na višje, bolj abstraktne enote.

Socialna država je bila v kapitalističnih razmerah gospodarstva pravočasni, najpomembnejši in edini delujoči odgovor na ta protislovja. Liberalistično izpodjedanje koncepta socialne države se je začelo z afirmacijo tržnega sektorja na račun državnih kompetenc, ta podjetizacija modernih organizacij pa je na državni ravni podlegla ultraliberalistični dogmatiki na križišču dveh trendov.

Prvič, ko je tržna liberalizacija zajela tudi *temeljne* eksistenčne potrebe posameznika in *temeljne* dobrine skupnosti (npr. voda, javni prevoz, osnovna zdravstvena, socialna varnost), in drugič, ko se je država umikala tržni regulaciji z abdiciranjem od skupnih zadev, ne pa z drugačnim angažiranjem okrog njih. Ko se država znajde na presečišču obeh trendov, začnejo politiki uporabljati isti koncept in isti žargon kot ekonomisti pri mahanju z »nevidno roko« trga, socialna politika postane orodje ekonomske politike (podjetizacije države), državno ministrstvo, pristojno za socialno šibke, pa izdaja zakone proti njim. Korak v isto smer je tudi obravnavani predlog ZSVSD.

Srečo Dragoš

ČRNI LABODI V SOCIALNEM VARSTVU: ALI BOSTA SVODOBA IZBIRE IN KONKURENČNOST RES PRINESLI KAKOVOST?

Znameniti filozof Bertrand Russel v svojem delu *Problemi filozofije* (1912) opisuje anekdoto o kokoši, ki jo Nassim Nicholas Taleb, avtor teorije črnega laboda, priredi takole.

Kokoš hranimo vsak dan. S tem kokoši krepimo prepričanje, da jo prijazni pripadniki človeške vrste nahranimo zato, ker skrbimo za njeno blaginjo. Vendar, glej ga zlomka, kokoš dan pred praznovanjem božiča zakoljejo in spečejo za božično večerjo. Kokoš doživi *nepričakovano*. Morala bi bila spremeniti svoje dosedanje prepričanje, zdaj pa ni več v položaju, v katerem bi to lahko naredila. Vprašanje je torej, kaj lahko kokoš iz včerajšnjih dogodkov sklepa o jutrišnjih? Prav nič, saj je tako ali tako prepozna in ni v položaju razmišljajočega subjekta, ki ima moč odločanja. Morala zgodbe je – ne moremo vedno inducirati resnice na podlagi preteklih izkušenj.

V primeru kokoši velja pravila, da je roka, ki te hrani, lahko tudi roka, ki ti zavije vrat (Taleb 2010: 70). Kokoš dogodka ni mogla predvideti, učinek teh nepredvidljivih dogodkov je bil zanjo dokončen, učenje na podlagi preteklih izkušenj pa onemogočeno. Anekdota je odlična ponazoritev omenjene teorije črnega laboda, ki se nanaša na težko predvidljive in redke

dogodke z izjemnim učinkom. Taleb meni da je večina posledic takšnih dogodkov nepričakovanih, nepredvidljivih in nenačrtovanih, kljub temu pa se nenehno skušamo prepričati, da je takšne dogodke mogoče pojasniti z retrospektivno logiko, uporabo preprostih modelov ocenjevanja tveganj, kot je Gaussova krivulja, ter induktivnim, linearnim sklepanjem, ki pripelje predvsem do posploševanja in učinka vzratnega učenja. Dober primer takšnega učinka je razlaga napačne logike, ki se veže na terorizem, kjer večina iz podatka, da so vsi teroristi muslimani, sklepa, da so vsi muslimani teroristi. Toda, če bi bilo na svetu recimo deset tisoč teroristov in če to število primerjamo z več kot milijardo muslimanov, to pomeni, da je 0,001 odstotka muslimanov teroristov in ne vsi, kot pravi logika vzratnega učenja.

Podoben učinek vzratnega učenja je značilen tudi za gospodarsko krizo, ki jo aktualna politika ocenjuje kot »priložnost za spremembe«. Posledice čutimo tudi na področju dejavnosti socialnega varstva. Velik del teh dejavnosti sodi med t. i. neproduktivne investicije. Te po mnenju nekaterih ekonomistov nimajo neposrednega vpliva na gospodarsko rast Slovenije.

Na ta domnevni problem je Slovenijo opozoril Mednarodni denarni sklad, ki kot rešitev predlaga nujno izvedbo strukturne reforme za zmanjšanje socialnih transferjev, saj bodo sicer javnofinančni izdatki začeli »odžirati« sredstva, ki bi morala biti namenjena za produktivne investicije (Poročilo 2010). Priporočila niso naletela na gluha ušesa tudi pri snovalcih politike socialnega varstva, saj so pripravili paket reformnih ukrepov v obliki sprememb socialnovarstvene zakonodaje. Kot zadnji v sklopu se pojavlja predlog zakona o socialnovarstvenih dejavnosti, ki je usklajen s predlogi Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada. Predlog zakona stremi k pospeševanju privatizacije t. i. industrije javnih storitev.

Logika teh ukrepov se neposredno veže na nekatere temeljne koncepte neoliberalne politike, ki zagovarjajo privatizacijo javnih dobrih, liberalizacijo ter deregulacijo trgov in finančnega sistema. Te koncepte spremlja

uvajanje modela novega javnega menedžmenta, utemeljenega na privatizaciji, deregulaciji, učinkovitosti, komercializaciji, fleksibilnosti, podjetizaciji in udeležbi na ravni organizacij javnega sektorja, ki jih je s primerno regulativo mogoče prenesti tudi na druge izvajalce programov javnega dobrega.

Rdeča nit nove zakonodaje sta zagotovo koncepta »izbira«in »konkurenčnost«, zato si zaslužita več pozornosti.

IZBIRA KOT PRAVICA UPORABNIKA

Le Grand (2007), profesor socialne politike na London School of Economics in nekdanji vladni svetovalec za področje reforme javnih storitev, je prepričan, da je učinkovitost javnih storitev precej odvisna prav od zagotavljanja izbire uporabnikom in spodbujanja tekmovalnosti med izvajalci storitev, pri čemer področje socialnega varstva ni izjema. Ideja o izbiri izvira predvsem iz konceptov potrošništva – torej, če imajo ljudje na voljo izbiro, ali nakupovati pri »najboljšem sosedu« ali pri katerem od konkurenčnih ponudnikov, potem je prav, da imajo na voljo tudi izbiro na področju socialnega varstva.

Vendar večja izbira v praksi pokaže, da več izbire za posameznika pomeni predvsem več težav pri odločanju. Ameriški profesor socialne teorije in družbene akcije Barry Schwartz v delu *Paradoks izbire: Zakaj je več manj* (2004) ugotavlja, da se ljudje, ki jim v prodajalni ponudimo izbiro med nekaj marmeladami, odločijo za nakup ene od njih, v primeru izbire med tridesetimi marmeladami pa se večina sploh ne odloči za nakup. Ekonomska teorija racionalne izbire nikakor ne vzdrži, saj večanje izbir pomeni predvsem doživljanje tesnobe, negotovosti in neodločnosti.

Renata Salecl (2010) piše o tiraniji izbire in zdi se, da nov predlog zakona stremi k ustvarjanju tiranije izbire. Izbira je v določenih okoliščinah celo odveč; Lipsey (2007) navaja raziskavo, v kateri je 65 % anketiranih trdilo, da bi želelo imeti izbiro glede zdravljenja v primeru raka, na drugi strani pa je takšno svobodo glede izbire želelo le 12 % obolelih za rakom.

Vprašanje izbire torej ni vprašanje večanja vpliva uporabnikov, kot nas skuša prepričati predlagatelj novega zakona, gre predvsem za popolno dedemokratizacijo storitev socialnega varstva. Te naj bi bile predvsem bolj enakomerno porazdeljene, torej nasprotno, kot je značilno za porazdelitev kapitala. Ne moti nas, če plutokrat A lahko poje več kaviarja kot smetar B, pričakujemo pa, da bo slednji dobil enako zdravstveno ali socialno oskrbo (*ibid.*). To je temeljna ideja javnih, kakovostnih in dostopnih storitev, ki ne potrebujejo radikalne reforme in prostega trga, da takšne postanejo. Potreben je predvsem premislek o tem, kako izboljšati obstoječe storitve na način, ki bo omogočal enakost in dostopnost.

KONKURENČNOST KOT ZAGOTOVILO KAKOVOSTI

Na začetku leta 2010 je Steve Davis z Univerze v Cardiffu opravil analizo, ki je pokazala, da je dodaten pritisk, ustvarjen v času krize, vplival na zniževanje cen storitev zasebnih ponudnikov na področju socialnega varstva v Veliki Britaniji. Pokazalo se je, da so zasebni prostovoljski sektor izločili zasebni ponudniki in konkurenčne cene, ki so jih ponujali. Konkurenčnost so zagotavljali predvsem z zunanjim najemanjem izvajalcev storitev in to je pomembno nižalo stroške dela. Številni zaposleni iz nevladnih prostovoljskih organizacij so morali poiskati nove zaposlitve, najpogosteje v lokalnem supermarketu (*The Guardian* 2010). Vprašanje je, ali bo socialno varstvo postalo prostor novih zaposlenih revnih? Bo konkurenčnost v imenu kakovosti neposredno vplivala na slabšanje kakovosti življenja izvajalcev?

Pregled razmerja med zasebnimi in javnimi ponudniki pokaže, da je koncesionarjev na področju institucionalnega varstva odraslih 33 (Mddsz 1), od tega 27 koncesionarjev in 2 zasebnika z dovoljenjem za delo (Mddsz 2) že izvajajo dejavnost institucionalnega varstva odraslih. Javnih izvajalcev na tem področju je 60, se pravi, da je razmerje med javnimi in zasebnimi ponudniki v tem hipu 66,5 % proti 32,5 %.

Če primerjamo hipotetične izračune oskrbe dveh izvajalcev, enega javnega in drugega zasebnega v primorsko-kraški regiji, lahko ugotovimo: cene v DSO Ilirska Bistrica (javni zavod, starejša gradnja) je od 16,67 evrov do 32,36 evrov na dan (DSO Ilirska Bistrica 2011). Zasebni izvajalec Vital Glammy d. o. o. kot zasebni ponudnik v novogradnji v Luciji ponuja z 27,81 evra najcenejšo ceno oskrbnega dne, najdražja cena oskrbnega dne pa znaša 57,88 evra (Center Lucija 2011). Ugotovimo lahko, da zasebno sicer res pogosto pomeni luksuz, vendar pa tudi nekaj stane in ne bo dostopen vsem.

Podjetje Vital Glammy d. o. o. pa, podobno kot mnoga podjetja, ki delujejo na prostem trgu, nenehno išče priložnosti za ustvarjanje dobička. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je konec maja 2008 objavilo javni razpis za podelitev koncesij za domsko varstvo starejših, s katerimi naj bi zasebniki zagotovili 450 novih domskih mest za starejše v Ljubljani. Ob prijavi na razpis so morali zainteresenti za pridobitev koncesije predložiti tudi soglasje matične občine z njihovo namero za opravljanje domskega varstva na predlaganih lokacijah. V prošnji, naslovljeni na MOL, je omenjeno podjetje navedlo, da bi na lokaciji Einspielerjeva 6, v stavbi, ki bi jo bilo treba še prenoviti, kot najemnik odprlo dom za 149 starostnikov. Podjetje za investicijski inženiring, Ram Invest, d.o.o., ki je lastnik šestnadstropne poslovne stavbe na Einspielerjevi, o nameri lastnice družbe ni prav nič vedelo, povedali so le, da se je gospa zanimala za najem pisarne v kletnih prostorih, vendar ga pozneje ni najela (*Dnevnik* 1).

Podobno zgodbo smo lahko spremljali leta 2008 v Rušah. Tam je poslovnež Alojz Canjko najprej spravil v stečaj TDR Metalurgijo d. d., s hipoteko brez vednosti lastnikov obremenil stanovanja, ki so bila nekoč v lasti podjetja, ustvaril terjatev v višini slabih 3 milijonov evrov ter spravil ob delo 150 ljudi. MDDSZ mu je podelilo koncesijo za gradnjo doma za stare v Rušah, vredno 7 milijonov evrov (*Dnevnik* 2). Iz medijev o gradnji doma poročajo vse do konca 2009, ko je mogoče v Večerju prebrati,

da bo lastnik 51-odstotni delež prodal občini Ruše (*Večer* 2011).

Da so investicije v starajočo se družbo varne, dobičkonosne in jih podpirajo s sredstvi tako uporabnikov kot države, saj gre za storitve v nacionalnem interesu, se vse bolj zavedajo številni investitorji, ki v tem vidijo naložbo z razmeroma nizko stopnjo tveganja in potencialno visokim donosom.

Odgovor na to vprašanje je v predlogu zakona zapisan kot rešitev, da »se dejavnost socialnega varstva izvaja na nepridobiten način«(2. člen). Toda, nepridobitno ne pomeni prepoved ustvarjanja dobička, pomeni le, da večji del dobička usmerimo v razvoj osnovne dejavnosti. Ko gre za lastniške vložke, zakon naredi izjemo in se sklicuje na zakonodajo, ki ureja javno-zasebna partnerstva (80. člen). Ta zakonodaja delitev dobička omogoča v skladu z vložkom in pogodbo o javno-zasebnem partnerstvu.

Zakon naj bi opredelil in normiral izide in izhode storitev in dejavnosti socialnega varstva. S tem naj bi se povečala nadzor in spremljanje kakovosti izvajanja dejavnosti.

Pri tem je treba upoštevati, da se storitve občutno razlikujejo od produktov, zato je tako rekoč nemogoče normirati izhode. Ena temeljnih značilnosti produktov je fizična otipljivost. To pomeni, da je marmelade vedno mogoče medsebojno primerjati in izboljšati okus, embalažo ali trženje, storitve pa nimajo značilnosti fizične otipljivosti, temveč so ustvarjene in uporabljene sočasno na mestu produkcije (Baines *et al.* 2008). Gre torej za akt simultanosti, ki ga ni mogoče izmeriti ali vnaprej opredeliti, lahko pa je opredeliti njihove človeške, finančne, informacijske in druge materialne vnose ter razmere okolja, v katerih jih izvajajo. Vse organizacije, tudi socialnovarstvene, delujejo po načelih odprtih sistemov, kot jih definirata Katz in Kahn (1966), spremembe v delovanju teh organizacij pa so odvisne ne od reform, ki jih uvede država, temveč od neposrednega družbenega in naravnega okolja, v katerem delujejo ti socialni sistemi.

Reforme morajo nastajati znotraj socialnega okolja in v sodelovanju z njim, sicer so

obsojene na neuspeh in doživljajo silovite upore. Pripravljavci takšnega zakona bi morali svoje reforme oblikovati na podlagi kompleksnosti vseh akterjev, ki jih te reforme zadevajo, in ne zgolj na podlagi nekaj mnenj, ki zavestno ali nezavedno krojijo usodo mnogih.

Pomembno je, da se pri tem oddaljimo od napak, ki lahko nastanejo zaradi linearnega sklepanja in mišljenja, da je obstoječi sistem slab in potreben ne le prenove, temveč menjave. Vprašati se moramo ali nas res potem čakajo veliko boljše, pravičnejše, dostopnejše, kvalitetnejše in učinkovitejše dejavnosti socialnega varstva, kot jih imamo danes.

Romana Zidar

VIRI

- BAINES, P., FILL, C., PAGE, K. (2004). *Marketing*. Oxford University Press, Oxford.
- Center Lucija (2011). http://www.center-lucija.si/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=100004&lang=sl (21. 2. 2011).
- Dnevnik* 1. <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042228604> (15. 2. 2011).
- Dnevnik* 2. <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042206346> (15. 2. 2011).
- DSO Ilirska Bistrica (2011). <http://www.dso-ilb.si> (21. 2. 2011).
- KATZ, D., KHAN, R. L. (1966), *The Social Psychology of Organizations*. Wiley & Sons, Chichester.
- LE GRAND, J. (2007), *The Other Invisible Hand: Delivering Public Services through Choice and Competition*. Princeton: Princeton University Press, Oxfordshire.
- LIPSEY, D. (2007), A Sceptic's Perspective, v: Le Grand, J. (2007), *The Other Invisible Hand: Delivering Public Services through Choice and Competition*. Princeton: Princeton University Press, Oxfordshire.
- Mddsz 1. http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci_na_podrocju_socialnega_varstva/koncesionarij (21. 2. 2011).
- Mddsz 2. http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci_na_podrocju_socialnega_varstva/domovi_za_starejse (21. 2. 2011).
- Poročilo (2010), Poročilo o udeležbi delegacije Republike Slovenije na letnem zasedanju Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada – predlog za obravnavo, Generalni sekretariat Vlade Republike Slovenije, št. 909-104/2010/6 z dne 5. 1. 2011.
- SALECL, R. (2010), *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- SCHWARTZ, B. (2004), *The Paradox of Choice: Why More Is Less*. New York: Harper Collins Publishers Inc.
- TALEB, N. N. (2010), Črni labod. Tržič: Učila.
- The Guardian* (2010), International Edition, 19. februar 2010.
- Večer (2011). <http://web01.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2009120305491271> (15. 2. 2011).

PRISPEVEK ZA JAVNO RAZPRAVO

Predstavitve in razprave o predlogu zakona 19. 1. 2010 na FSD se nisem mogla udeležiti, zato sem izhodišča za pripravo predloga povzela po izjavah ministra ter direktorja Direktorata za socialne zadeve v intervjujih na tiskovni konferenci ob predstavitvi predloga ZSVD. Ugotovila sem, da so predstavljena izhodišča pravzaprav cilji in strategije iz Resolucije o nacionalnem programu socialnega varstva, in sicer:

- izboljšati dostop do storitev in programov,
- doseči večjo učinkovitost pri dodeljevanju denarne socialne pomoči ter izboljšati kakovost storitev in programov ter hkrati povečati njihovo ciljno usmerjenost in učinkovitost,
- krepiti strokovno avtonomijo, upravljavsko samostojnost in racionalno poslovanje,
- dodan pa je še cilj »večanje vpliva uporabnika«.

Te štiri cilje sem postavila za referenčne točke pričujočega razmisleka. V Resoluciji o nacionalnem programu je vsak cilj razdelan in dokument prinaša poti za njihovo doseganje. Izboljšanje cilja »dostop do storitev in programov« podpirajo na primer tele strategije:

A) razvijati mrežo v skladu s potrebami uporabnikov,

- B) omogočati in spodbujati pluralnost izvajalcev in vstop novih izvajalcev v sistem socialnega varstva ob poenostavitvi pogojev in postopkov,
- C) posebej skrbeti za regionalno uravnoteženost ponudbe in možnosti ter uveljaviti sistem pomoči manj razvitim območjem v državi,
- Č) spremeniti sistem financiranja in sredstva za plačljive storitve zagotavljati neposredno uporabnikom,
- D) uvesti enovit sistem dolgotrajne oskrbe s povezanimi zdravstvenimi in socialnimi storitvami za vse starostne skupine, ki potrebujejo oskrbo,
- E) prenos izvajalske funkcije na področju socialnovarstvenih zavodov z države na druge subjekte (večja stopnja partnerstva države in lokalnih skupnosti ter civilne družbe in zasebnega sektorja).

Predlog ZSVD prinaša obsežne in v potankosti izdelane ukrepe za uresničevanje strategij B in E, ki urejata status izvajalskih organizacij in prenos izvajalskih funkcij z države na druge subjekte. Po drugi strani pa dokument ne pove, kako bo izboljššan dostop do programov, niti ne predvidi ukrepov za uresničevanje strategij pot A, C, Č in D. Te strategije so ključne za oblikovanje pomoči prebivalstvu in to se kaže tudi pri kakovosti življenja prebivalcev.

Resolucija o nacionalnem programu je nastajala v obdobju nagle gospodarske rasti, ob nizki stopnji brezposelnosti, ko se je zdelo, da nam gre lahko samo še na bolje. Težko je verjeti, da bodo po šestih letih in v zelo spremenjenih ekonomsko-socialnih razmerah za razvoj socialnovarstvene dejavnosti relevantni isti cilji. Povsem razumljivo bi bilo pričakovati javne razprave o prerazporejanju prioritet oziroma oblikovanju novih ukrepov na področju socialnovarstvene dejavnosti. Vendar se to ne zgodi. Namesto da bi ukrepe načrtovali iz današnje resničnosti za jutri, predlagatelj selektivno po njemu znani logiki uresničuje strategije iz resolucije. Predlog ZSVD prinaša ukrepe za deregulacijo sistema SVD, ki morda ni najboljši, je pa edini, ki ga imamo. Z deregulacijo sistema bo tudi dosežena decentralizacija državne odgovornosti za kakovost in vzdržnost sistema SVD.

Namesto teh ukrepov bi morala prizadevanja predlagateljev iti prav v nasprotno smer: okrepiti bi bilo treba vlogo centrov za socialno delo, zlasti storitev prve socialne pomoči, in jo pripeljati v vsak kotiček naše države, k njenim prebivalcem. CSD bi moral imeti mandat za naročanje storitev, odgovornost za zagotavljanje storitev si delita država in občina, izvajalci pa se lahko pojavijo na mešanem trgu. V dokumentu je zapisano, da bo lahko občina odvezla izvajalske funkcije centru za socialno delo, če bo presodila, da jih ne opravlja dovolj kakovostno. Takšen odnos predlagatelja do CSD kot izvajalca socialnovarstvenih storitev je žaljiv, poverjanje pravice do presojanja o strokovnosti v politično sfero pa je povsem nedopustno.

Krizna obdobja, ki že spominjajo na izredne razmere v družbi, ustvarjajo nove priložnosti za nedemokratsko ravnanje pri uvajanju ukrepov, ki v strokovni javnosti ne bi poželi posebnega odobravanja. Nekritično uvajanje sprememb v sistem socialnovarstvene dejavnosti brez resnih analiz o tem, kakšne bi bile njihove posledice, je v času gospodarske krize še bolj problematično kot v obdobjih debelih krav, ker so sredstva bolj omejena kot sicer, prebivalstvo pa se spremembam težje prilagaja in ima v takšnih okoliščinah tudi manj vpliva.

Ko gre za vprašanje zagotavljanja vpliva uporabnika na načrtovanje in izvajanje storitev, iz predloga SVD ne izvemo, kako bo ta cilj dosežen. Pravzaprav pojma »vpliv uporabnika« v predlogu niti ne najdemo. Če izvezamemo inšpekcijski nadzor, ostane uporabnikom po novem zakonu možnost vplivanja na izvajanje storitev prek uporabniškega sveta pri ministristvu. Ta svet ima zgolj posvetovalno vlogo, zato je težko verjeti, da se bo z dvanajstimi predstavniki zainteresiranih skupin uporabnikov v uporabniškem svetu pri ministristvu pomembno okrepila odzivnost na potrebe uporabnikov. Se bo pa vpliv uporabnikov z novim predlogom zmanjšal v svetih zavodov. Svet zavoda je namreč zdaj sestavljen tako, da imajo uporabniki v njem svojega predstavnika. Po novem ima zavod upravni svet, v katerem ni predstavnika uporabnikov. Predlog ZSVD dopušča možnost, da »ima zavod lahko uporabniški svet« (68. čl.).

Vendar je pojem vpliva ključen za oblikovanje ustrezne podpore posamezniku kakor tudi za načrtovanje ukrepov za pomoč prebivalstvu za kakovostnejše življenje. Uresničuje se v načelu, da ima uporabnik vpliv in zadnjo besedo v vsaki fazi prejete socialnovarstvene storitve: pri opredelitvi svoje resničnosti, oblikovanju poti za spremembe na bolje, izvajanju pomoči, plačilu in oceni kakovosti prejete pomoči. Ko ima uporabnik zadnjo besedo pri oblikovanju pomoči zase, nastajajo učinkoviti odgovori v podporo njegovi življenjski situaciji.

Ključno za merjenje kakovosti storitev ni ugotavljanje zadovoljstva uporabnikov. Zadovoljstvo je psihološki pojem, ki ima s kakovostjo socialnovarstvenih storitev malo skupnega. Za nastajanje učinkovite pomoči po izbiri uporabnika tudi ne zadošča načelo »večanja vpliva«, saj je za izvajalce nezavezujoče in ga upoštevajo arbitrarno, po lastni presoji tistega, ki ima več moči (izvajalec). Namesto merjenja zadovoljstva bo uporabnik podal oceno kakovosti prejete storitve, pomoči. Ocena je izražena v številčni vrednosti in s komentarjem. Uporabnikova ocena kakovosti storitve in podatki o manjkajočih vsebinah, storitvah in programih prinesejo nedvoumne podatke o tem, kaj je treba razviti, vzpostaviti za oblikovanje učinkovite pomoči posameznemu uporabniku, programov in storitev v skupnosti in ukrepov v sistemu socialnega varstva. To so podatki, ki jih morajo zbirati inštitut in druge službe, odgovorne za spremljanje, razvoj in analiziranje socialnovarstvene dejavnosti.

Da bi ugotovila, kako se v predlogu ZSVD uresničujeta načelo učinkovitosti storitev in njihova ciljna usmerjenost, ki jih govorca predstavljata kot enega izmed izhodišč, sem izdelala preprosto analizo. Iz nabora socialnovarstvenih storitev sem izpustila javne socialnovarstvene programe in izvajanje javnih pooblastil. Podatke o preostalih storitvah sem uredila v preglednico 1.

Kot lahko razberemo, uzakonja predlog ZSVD pet različnih oblik socialnovarstvenih storitev za pomoč uporabniku pri obvladovanju vsakodnevnih opravil v skrbi zase in za zagotavljanje osnovnih življenjskih pogojev v

Preglednica 1: Podatki o storitvah.

	Storitev (čl.)	Kaj obsega	Kdo je uporabnik	Kaj je namen
1	prva socialna pomoč (14. čl.)	pomoč in nujne kratkotrajne ukrepe, s katerimi je mogoče rešiti ali začasno omiliti socialno stisko ali težavo	posameznik v stiski ali težavah	prepoznavanje in opredelitev stiske, ocenitev možnih rešitev in seznanitev z oblikami pomoči in izvajalci
2	svetovanje s pomočjo (15. čl.)	neposredno strokovno pomoč in podporo	posameznik, ki težav ne zna in ne zmore odpraviti sam, tudi po tem, ko je bil seznanjen z možnimi rešitvami	prispevati k razrešitvi socialne in osebne stiske, izboljšanju kakovosti življenja, pomoč družini pri opravljanju njene vsakdanje funkcije
3	načrtov. in organiziranje pomoči (16. čl.)	pripravo, izvedbo in financiranje osebnega paketa pomoči	posameznik, ki doživlja stiske ali težave in potrebuje različne oblike pomoči	uveljavitev svojih potreb in uresničitev zastavljenih ciljev
4	socialni servis (21. čl.)	organiziranje in izvajanje vsakodnevnih podpornih opravil		dopolnjujejo skupnostne oblike pomoči
5	socialna oskrba na domu (17. čl.)	organizirano pomoč pri temeljnih dnevnih opravilih, podpornih dnevnih opravilih in pomoč na daljavo	posameznik, ki zaradi bolezni, oslabelosti, invalidnosti, poškodb, družinskih ali drugih razlogov ne zmore dnevnih opravil brez pomoči druge osebe	možnost bivanja v domačem okolju
6	dolgotrajna oskrba (19. čl.)	pomoč pri opravljanju temeljnih dnevnih opravil in podpornih dnevnih opravil in storitveva ohranjanje preostalih psihofizičnih sposobnosti	oseba, ki je zaradi posledic bolezni, poškodb, invalidnosti ali drugih vzrokov v daljšem obdobju odvisna od pomoči drugih	zmanjšanje potrebe po pomoči na najmanjšo možno mero, v okviru možnosti pa tudi povrniti sposobnost osebe za življenje brez pomoči druge osebe
7	socialna oskrba z nastanitvijo (18. čl.)	oskrbo v instituciji, v drugi družini ali drugi organizirani obliki		nadomestiti ali dopolniti funkcije lastnega doma, zlasti pa bivanja, organizirane prehrane, oskrbe in socialno vključevanje
8	osebni pomočnik (25.-36. čl.)	pomoč pri opravljanju vseh osnovnih življenjskih potreb, sodelovanje pri zdravstveni negi, spremstvo	polnoletna oseba s hudo motnjo v duševnem razvoju ali polnoletna hudo gibalno ovirana oseba	osnovna in socialna oskrba in udejstvovanje v različnih socialnih, družbenih, kulturnih, športnih, izobraževalnih, verskih dejavnostih

primarni družini, v lastnem domu ali v drugi organizirani obliki nastanitve. Čeprav so storitve 4, 5, 6, 7 in 8 vse namenjene podpori posamezniku v vsakdanjem življenju, je stanje pri zagotavljanju ustrezne pomoči starejšim za življenje v skupnosti po oceni dr. Jane Mali katastrofalno. V obdobju od sprejema resolucije o nacionalnem programu socialnega varstva

leta 2006 še ni bil v celoti izpeljan niti en večji projekt države za posodobitev in izboljšanja ponudbe socialnovarstvenih storitev v podporo prebivalstvu za organiziranje kakovostnega življenja v skupnosti.

Svoj razmislek o predlogu ZSVD sklenem z ugotovitvijo, da težava ni toliko v tem, kar predlog prinaša, temveč bolj v tem, kar izpušča.

Pozorno bom spremljala potek razprave in se s prispevki vanjo vključila, če bo predlagatelj pokazal pripravljenost za dialog. Če dialoga ne bo, bomo morali ugotoviti, da je bil pojem vpliva uporabnika zlorabljen za politično promocijo.

Jelka Škerjanc

POGLED Z VIDIKA SKRBI ZA STARE LJUDI

Staranje prebivalstva ni zgolj individualni, družbeni, nacionalni proces, je proces, katerega posledice posegajo v celotno človeštvo. V političnih krogih ga označujejo s sintagmo demografski preplah. V resnici pa daljšanje življenjske dobe (ali krajše: staranje) lahko razumemo povsem preprosto kot največji dosežek naše civilizacije, saj v zgodovini človeštva takšnemu pojavu še nismo bili priče. Na staranje bi morali biti ponosni (Mali 2009), zato potrebujemo zakon, ki bo izhajal iz razumevanja starosti kot fenomena ponosa in ga kot takšnega omogočal in zagotavljal. Potrebujemo zakon, ki nam bo omogočal, da bomo v prihodnje bolj zadovoljni tudi z lastnim staranjem, staranjem naših najbližjih, prijateljev, znancev, sodelavcev in uporabnikov socialnega dela. Kajti vsi se staramo in smo potencialni uporabniki socialnovarstvene dejavnosti. Tega se pri delu z drugimi starostnimi skupinami uporabnikov v socialnem delu kot tudi v socialnem varstvu mogoče zavedamo manj, a zato ni nič manj pomembno. Le da se staranju že po naravnih zakonitostih ne moremo ogniti. To pa pomeni, da se ob zavedanju staranja zavedamo tudi naše osebne odgovornosti, ki jo pri pripravi omenjenega zakona prevzemamo za lastno staranje.

Pogled na predlog zakona podajam v treh ključnih točkah: (1) kakšne spremembe prinaša predlog v trenutno ureditev skrbi za stare ljudi, (2) z vidika zagotavljanja dolgotrajne oskrbe in (3) z vidika promoviranja osebnega pomočnika.

SPREMEMBE V UREDITVI SKRBI ZA STARE LJUDI

Na področju skrbi za stare ljudi smo v zadnjem desetletju intenzivno razvijali storitve in programe za starejše, ki potrebujejo pomoč pri vsakodnevnih dejavnostih in opravilih. Oblikovali smo mrežo storitev in programov socialnega varstva¹ za stare ljudi. Pred uvedbo sprememb potrebujemo celovito analizo delovanja sektorjev na mikro, makro in mezo ravni, da bi ugotovili prednosti, pomanjkljivosti in izzive za razvoj tega področja socialnega varstva.

Eden ključnih problemov, ki se kaže že dalj časa in zavira razvoj skrbi za stare ljudi, je pomanjkanje skupnostnih oblik skrbi, pretirana institucionalizacija, skratka tog sitem oblik skrbi, ki ne odgovarja na potrebe starih ljudi kot izrazito heterogene skupine prebivalcev. Svojevrsten problem je dostopnost pomoči, saj ta pogosto ni zagotovljena, in to ne glede na to, ali star človek živi v urbanem ali ruralnem okolju. Stari ljudje v ruralnem okolju pogosto nimajo na voljo ne institucionalnih oblik pomoči (doma za stare) ne skupnostnih oblik pomoči (denimo pomoči na domu), saj so domovi za stare v številnih primerih prevzeli tudi razvoj pomoči na domu, in če ni na voljo prvega, tudi drugega ni. V urbanih okoljih najdemo paleta naštetih oblik pomoči, ki pa nezadostno odgovarja na potrebe starih

¹ Formalne oblike pomoči za stare ljudi obstajajo v treh sektorjih: (1) v javnem sektorju izvajajo pomoč centri za socialno delo, domovi starejših občanov, centri za pomoč na domu, nosilci drugih javnih storitev v bivalnem okolju, denimo oskrbovana stanovanja, (2) v zasebnem sektorju domovi za stare in socialni servisi in (3) v nevladnih in prostovoljskih organizacijah, denimo v društvih upokoencev, skupinah starih ljudi za samopomoč.

ljudi², saj smo zadnja leta poleg čakalnih vrst za sprejem v domove priče čakalnim vrstam za pomoč na domu.

Obstoječe stanje vsekakor potrebuje spremembe, a tako, da predvsem raziščemo in ugotovimo potrebe starih ljudi. Uvajanje sprememb pa bi moralo temeljiti na ravni kvantitativnih kazalcev (koliko domov, dnevnih centrov, pomoči na domu ipd. potrebujemo) kot tudi kvalitativnih (katere potrebe starih ljudi niso zagotovljene, kakšne storitve še potrebujemo in kje). Žal predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti tovrstnih sprememb ne predvideva niti ne specificira ureditve z morebitnim podzakonskim aktom ali kako drugače. Dobimo vtis, da država nima interesa za ureditev katastrofalnih razmer na področju skrbi za stare ljudi, in le ugibamo lahko, komu prepušča urejanje razmer. Glede na obsežni poglavji o koncesijah za opravljanje javne službe in o statusu izvajalcev socialnovarstvene dejavnosti v okviru mreže javne službe lahko sklepamo, da računa predvsem na zasebni sektor.

Interesi zasebnega kapitala znajo biti prav na področju skrbi za stare ljudi najmočnejši, pa ne le zaradi demografskih sprememb, ki jim zagotavljajo dolgotrajnost obstoja dejavnosti, pri nas tudi zaradi že dolgo časa neurejenih razmer na področju skrbi za stare ljudi. Sodelovanje javnega in zasebnega sektorja z vidika pluralizacije sistema socialnega varstva in prihranka javnih sredstev ni sporno, celo pohvalno. Ni pa dopustno, da urejanje razmer na področju skrbi za stare ljudi prevzame zasebni kapital, ki bo sicer javno deloval v duhu neprireditne dejavnosti, dejansko pa za zasebnika v osnovi ni smiselno, da vstopa na polje javne službe, če v tem ne vidi profita.

Pa tudi tovrstna razmerja še niso sporna, dokler se ne spustimo na mikro raven, na raven starih ljudi, kar bomo (vsaj upamo na to) nekoč mi vsi. V preteklem desetletju smo bili priče zasebnim domovom za stare, socialnim servisom,

² Tako denimo Ljubljančan, ki že tri leta čaka na sprejem v dom, nenadoma potrebuje oskrbo na domu, pa ne more dobiti niti te. Preostane mu le odhod v dom v oddaljeno Prekmurje, saj tam novo zgrajeni domovi niso polno zasedeni.

a spet kakšne podrobnejše analize učinkovitosti njihovega vstopa v sistem socialnega varstva nismo naredili³. Le kako lahko brez tovrstnih analiz še okrepimo njihovo vlogo v prihodnjem sistemu socialnega varstva? Kje so upi in zagotovila, da bo zasebni kapital boljši od državnega?

UVAJANJE DOLGOTRAJNE OSKRBE

Rešitve, ki jih ponuja predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti, niso preveč obetavne za našo starost. Naši upi so zato toliko bolj usmerjeni v zakon o dolgotrajni oskrbi. Tudi iz predloga zakona o socialnovarstveni dejavnosti lahko razberemo, da je dolgotrajna oskrba novost, saj je kot takšna uvrščena pod socialnovarstvene storitve in je v veljavnem zakonu ne poznamo. Po drugi strani imamo še vedno socialno oskrbo na domu in socialni servis.

Kakšna je razlika med vsemi temi storitvami? V čem so si podobne? Kako se dopolnjujejo? Kako je urejeno financiranje? Kaj naj

³ Z velikim razočaranjem pogosto prek raziskovanja študentov ugotavljamo, da so stanovalci v zasebnih domovih pod še večjim pritiskom kot v javnih domovih. Bojijo se pritožiti nad delom zaposlenih, saj v svoji skromni drži raje sami potrpijo, kot pa ogrozijo zaposlitev ljudi, od katerih so povsem odvisni. In to je zgolj delček sestavljanke, s katerim želimo prikazati razmere, v katerih so stari ljudje, ki so že sicer pogosto v odvisnem in nemočnem položaju, potisnjeni v še bolj odvisen položaj. V takšnih razmerah so zlorabe neizogibne, so žal sestavni del obstoječega sistema. Po drugi strani se (prav tako na podlagi raziskovanja študentov) srečujemo s socialnimi servisi, ki so sicer pridobili dovoljenje za delo, a ne znajo delovati in razvijati svoje dejavnosti tako, da bi dopolnjevali javno službo, da bi izvajali kakovostne storitve, da bi znali meriti učinke svojega dela. Vstopili so v sistem socialnega varstva in v njem plavajo, dokler ne potonejo. Prav nič čudno zato ni, da seznam zasebnikov, ki opravljajo socialnovarstveno dejavnost, na spletni strani ministrstva ni zanesljiv in na njem najemo tudi zasebnike, ki tovrstne dejavnosti sploh ne opravljajo več. Verjamem, da bi predlagana javna agencija RS za kakovost socialnovarstvene dejavnosti seznam vodila bolj vestno in ažurno, dvomim pa, da bi lahko uredila kaotične razmere na področju skrbi za stare ljudi.

izberem, ko bom na stara leta potrebovala več kot pomoč svojcev? Z večanjem izbire in nedorečenostjo storitev predlog zakona ustvarja zgolj potencialno fleksibilnost storitev. V večji meri povzroča zmedo in zlasti uporabnike (stare ljudi) pušča v še večji negotovosti kot jo že sicer ustvarja obstoječi sistem socialnega varstva. Pomembno je natančneje opredeliti vsako od storitev in opisati, kako se socialni servis in pomoč na domu vključujeta v sistem dolgotrajne oskrbe, saj zgolj načelen opis dolgotrajne oskrbe in zaznamek, da jo ureja poseben zakon, ne zadoščata.

Opredelitev teh razmerij je še toliko pomembnejša, ker je dolgotrajna oskrba, ne le v sistemu socialnega varstva, temveč tudi v našem življenju, novost. Za sistem socialnega varstva pa je pomembno, da se že v zakonu o socialnovarstveni dejavnosti prikažejo učinki uvajanja te dejavnosti v sistem socialnega varstva.

Glede na to, da se predlog zakona v večjem delu ukvarja s statusnimi spremembami zavodov, ne spregovori pa dovolj o skupnostnih oblikah skrbi za stare ljudi, je vprašanje tudi, ali je dolgotrajna oskrba sploh mišljena kot socialnovarstvena storitev. Razumemo lahko celo, da bo dolgotrajna oskrba stopala na področje socialnega varstva kot dolgotrajna nega⁴, ki bo dopolnjevala danes znane storitve za stare ljudi, povsem pa prezrla potrebo po oskrbi, ki ni le dolgotrajna nega, torej oskrba telesa, saj je za življenje in preživetje ljudi, ki potrebujejo kontinuirano pomoč drugih, pomembno veliko več kot le negovano telo.

Skratka, spremembe, ki jih predvideva predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti glede dolgotrajne oskrbe, so tako nedorečene in ohlapne, da se uvajanje dolgotrajne oskrbe zdi še bolj oddaljeno kot prej.

Zakon o socialnovarstveni dejavnosti bi moral začrtati sistem socialnega varstva tako, da bi bilo uvajanje dolgotrajne oskrbe nadgradnja obstoječega sistema socialnega varstva in zapolnitev manjka storitev, ki odgovarjajo na potrebe (starih) ljudi. V tem pogledu bi moral zakon kot primarno stroko socialnega varstva določiti socialno delo. Namesto tega pa, po enakem ključu kot predlog zakona o dolgotrajni

oskrbi, briše vlogo socialne stroke in naivno upa, da bodo druge stroke upoštevale strokovne usmeritve s področja socialnega dela.

Če se za hip vrnemo na področje skrbi za stare ljudi, tovrstna ureditev pomeni, da ob že tako kaotičnem stanju lahko pričakujemo še poslabševanje neurejenih razmer, prelaganje odgovornosti ene stroke na drugo, nezainteresiranost strok za oskrbo starejših in samo čas bo pokazal, kaj vse nam še sledi. Predvidevamo lahko, da bodo nastale razmere krojili zasebniki, ki bodo v skrbi za stare ljudi prepoznali zgolj zaslužek in dobiček, a pod pretvezo nepridobitne dejavnosti splošnega pomena.

Za večino razvoja različnih oblik pomoči v zadnjih dveh desetletjih je zaslužno institucionalno varstvo starih ljudi⁴, tega v prihodnje ne moremo predvideti. Statusne spremembe domov, ki jih predvideva predlog tega zakona, bodo direktorjem uresničile večne želje po zadovoljitvi menedžerske sle in ustvarjanju dobička, vprašanje pa je, koliko bodo vplivale tudi na povečanje kakovosti storitev. Pričakujemo lahko boljši bivalni standard, ne pa nujno tudi oskrbni standard. Tega bi morali zagotoviti v skladu s spremembo že zdavnaj preživetih standardov in normativov iz 80. let 20. stoletja. Če tudi v institucionalnem varstvu sledimo zadovoljevanju potreb stanovalcev, bi veljalo najprej velike institucije zmanjšati, spodbuditi reorganizacijo velikih domov v manjše bivalne enote ali celo razvoj novih bivalnih oblik za stare ljudi. Namesto tega pa predlog zakona krepi institucionalizacijo in onemogoča vnašanje sprememb, ki bi odgovarjale na potrebe zdajšnjih in prihodnjih stanovalcev.

PROMOVIRANJE OSEBNEGA POMOČNIKA

Predlog zakona uvaja osebnega pomočnika, ki naj bi nadaljeval (boljšo) prakso družinskega pomočnika. Vemo, da je prejšnji zakon uvedel družinskega pomočnika naknadno, med dru-

⁴ Poleg institucionalnega varstva je večina domov razvila tudi pomoč na domu, začasno varstvo, dnevno varstvo.

gim tudi zaradi že takrat neurejenih razmer na področju skrbi za stare ljudi (dolge čakalne vrste v domovih, pomanjkanje oskrbe na domu idr.). Tokrat ga preimenuje in skuša odpraviti nekatere pomanjkljivosti sedanje zakonodaje. Tudi pri tem se sprašujem, zakaj na področju skrbi za stare ljudi ta oblika pomoči ostaja in se krepi, če ni izdelanih analiz, ki bi utemeljile tovrstne tendence. Če je bil v veljavnem zakonu družinski pomočnik uveden kot začasni ukrep, začasna rešitev, kako je v predlogu zakona utemeljena okrepljena oblika pomoči?

Osebni pomočnik je na področju skrbi za stare ljudi poseben fenomen najmanj zaradi dveh razlogov. Prvi se nanaša na razmerje starega človeka do osebnega pomočnika. Vse domače in tuje raziskave vedno znova, in to že več desetletij, opozarjajo, da stari ljudje ne želijo biti v breme drugim, predvsem pa ne svojim domačim. Pri nas se prav zato veliko starih ljudi odloči za odhod v dom, v zadnjem času za oskrbovana stanovanja, če bi imeli na voljo še kakšno obliko bivanja, pa bi se verjetno tudi za to.

Namesto da bi osebni pomočnik starim ljudem pomagal zagotavljati neodvisnost od svojih domačih (ker si tega želijo), naredi prav nasprotno. Stare ljudi potisne v odvisnost od domačih. Odvisnost starega družinskega člana od mlajšega je z osebnim pomočnikom v zakonu legaliziran odnos odvisnosti, ki ni naraven, spontan ali želen. In v razmerah, v kakršnih živijo stari ljudje pri nas danes, je pogosto tudi edino možen in sprejemljiv odnos. Ne gre za izbiro, ki bi jo imel star človek na voljo, ampak za nujo. Nujo, da bomo stara leta preživljali odvisni od svojih otrok.

Drugi razlog izhaja iz obratnega razmerja, torej razmerja osebnega pomočnika do starega človeka. Gre za razmerje delavec – delodajalec, ki z vidika dela ni sporen, če ne bi šlo za delodajalca, ki je družinski član. Poleg tega je ta isti delodajalec zaradi naravnih zakonitosti človeškega življenja dolgoročno dokaj nezanesljiv in ne omogoča dolgotrajne zaposlitve. Če bi osebnega pomočnika danes poskušali razumeti kot enega od načinov reševanje brezposelnosti, na to vsekakor ne moremo računati pri starih ljudeh.

Področje skrbi za stare ljudi je ob znanih demografskih napovedih pomembna tema za razvoj socialnega varstva. Zgodovinsko gledano je bilo vedno pomemben del socialnega varstva. Zdajšnji sistem skrbi za stare ljudi je z vidika socialnega varstva tako pomanjkljiv, da morajo večji delež skrbi za stare ljudi (hočeš nočeš) prevzeti družinski člani (zakonec, otroci, snaha, vnukinja). Pogosto opravljajo tako obsežno in zahtevno delo kot osebni pomočniki, a njihovo delo ni priznано, nimajo pravic iz delovnega razmerja, ki bi jim olajšale tovrstno skrb, niti pravic s področja zdravstvenega zavarovanja in drugih. Žal tudi predlog zakona o socialnovarstveni dejavnosti ne ponuja rešitev, ki jih (že danes) potrebujejo stari ljudje in njihovi svojci.

Jana Mali

VIR

Mali, J. (2009), Sožitje med generacijami kot ga razumemo v socialnem delu: Sožitje generacij. V: Bezjak, S. (ur.), *Vloga starejših v sodobni slovenski družbi: Zbornik*. Ljubljana: Inštitut Hevrek! (70–76).

TEZE ZA DISKUSIJO

Zakon, ki ureja socialno varstvo (ZSV), je star in zastarel in je bil že ob nastanku konzervativen. Če je bila mera konzervativizma v tistem času ustrezna in potrebna zaradi zaščite socialnega sistema (proti demontaži socialne države), pa lahko rečemo, da je zakon v resnici oviral razvoj socialnega varstva.

Konkretno smo lahko opazovali disfunkcionalnost zakona pri uvajanju skupnostnih oblik varstva – stanovanjske skupine še po skoraj 20 letih po ustanovitvi prve nimajo ustrezne zakonske podlage in je financiranje njihovega delovanja provizorično – pri poskusih dezinstitutionalizacije, saj je bilo vsako delovanje zunaj ustanove rezultat improvizacije, še zlasti pa dobre volje strokovnjakov, pri uvajanju individualiziranih oblik oskrbe, saj smo na vsakem koraku naleteli na institucionalne ovire, pomanjkanje pravnih podlag in nezmožnost socialne inovacije.

Sedanji sistem je brez dvoma okostenel in potreben velikih sprememb. Četudi je treba ohraniti in še povečati stopnjo socialne varnosti, ki jo regulira področni zakon za socialno varstvo, pa je treba to narediti tako, da bo moč uresničevati ideje in vrednote socialnega dela, da bodo storitve ustreznejše, bolj kakovostne,

da bodo izhajale iz volje uporabnika, krepile njegovo moč in izbiro.

Odlike sistema, ki ga imamo, so brez dvoma: precej velika nosilnost, dober strokovni potencial in izobražen kader, raziskovalna tradicija, ki povezuje »teorijo in prakso« ter relativno močno znanstveno osnovo socialnega dela. Sistem zagotavlja (ne vedno ustrezno) pomoč velikemu številu ljudi, delavci na področju socialnega varstva imajo vsaj za socialno delo dovolj dobro izhodišče in so glede na vložek v izobraževanje in usposabljanje razmeroma dobro opremljeni. Na področju je bilo dovolj eksperimentov, ki se večinoma niso uveljavili v sistemu – deloma tudi zaradi zastarele zakonodaje.

Hkrati lahko sedanji sistem opišemo kot izrazito institucionalnega, pretirano zbirokratiziranega, nefleksibilnega. V njem deluje izjemno močen in dodelan institucionalni sistem, ki v splošnih in posebnih socialnovarstvenih zavodih, varstveno-delovnih centrih in zavodih za usposabljanje gosti več kot 20.000 stanovalcev, v veliki večini v velikih in dokaj zaprtih ustanovah.

Ob tem kolosu (ki je tudi največji strošek socialnega varstva) obstaja mreža centrov za socialno delo, ki so po definiciji in lokaciji skupnostne službe, a v učinku nezmožne ustvarjati nosilne odgovore v skupnosti. Ta strokovna nemoč, ki se ne kaže v neznanju, temveč v nezmožnosti naročanja in ustvarjanja odgovorov na socialno stisko, ima za posledico, da se socialne delavke in delavci na centrih zatekajo bodisi v upravno bodisi svetovalno definiranje svoje vloge. To ima po eni strani učinek birokratizacije, po drugi pa psihologizacije (v obeh pa pretirane individualizacije) socialnega dela v socialnem varstvu.

V javnem sektorju obstaja še šibek podsektor za pomoč na domu, navadno pripojen sektorju institucionalnega varstva, deloma centru za socialno delo, deloma pa je samostojen. Imamo srednje razvit prostovoljni sektor, ki ga skorajda izključno financira država in ki se zaradi obstoječe ureditve čedalje bolj institucionalizira in komercializira. Zasebni sektor vstopa le v institucionalno varstvo in tam lahko

v nasprotju z drugimi oblikami socialnega varstva na posreden način ustvarja profit.

Poleg neposrednih izvajalcev socialno varstvo vsebuje še regulatorska in razvojna telesa. Poleg ministrstva ima še socialno zbornico in skupnosti izvajalcev (centrov, varstveno-delovnih in zavodov). Njihova vloga je bolj regulativna kot pa razvojna. Socialna zbornica in skupnosti funkcionirajo bolj kot interesna združenja, ki imajo bolj namen ohranjati obstoječe stanje kot pa ustvarjati nove odgovore in razvijati stroko. Ob šibkem potencialu Inštituta za socialno varstvo je razvoj v socialnem varstvu temeljil na dejavnosti fakultete in posameznih organizacij ali strokovnjakov. Društvo socialnih delavk in delavcev in sindikati na področju socialnega varstva do zdaj niso imeli večje (razvojne) vloge.

Če hočemo torej drugačen sistem socialnega varstva, so potrebne spremembe. Preoblikovati morajo sistem, in sicer tako, da se bo občutno zmanjšal delež institucionalne oskrbe, da bodo socialni delavci na centrih za socialno delo dobili strokovno moč za naročanje storitev, sam sistem storitev socialnega varstva pa naj bi bil bolj bogat in fleksibilen, tako da bodo lahko uporabniki prejeli storitve in druge datjave, ki jih res potrebujejo.

To zahteva tudi, da načrtovanje odgovorov na socialne stiske in težave – tako na individualni kot skupnostni ravni – izhaja iz ocene potreb. To pomeni uvajanje načrtovanja med storitve kot tudi dejavnosti predvsem centrov za socialno delo, a tudi drugih akterjev socialnega varstva. Zahteva tudi močan razvojni element v sistemu, ki bo zmožen zbirati, analizirati podatke in na podlagi ugotovljenih potreb in evaluacije odgovorov ustvarjati nove potrebne storitve. Nujne so spremembe v poklicni regulaciji v smeri, ki bo zagotavljala vseživljenjsko učenje – ne samo strokovnjakov, temveč tudi uporabnikov in drugih udeležencev sistema socialnega varstva. Pri tem morata biti krepitev moči in sodelovanje uporabnikov dve od osnovnih načel tako metod, ki jih uporabljamo v socialnem varstvu, kot tudi upravljanja sistema.

Konkretno bi moral nov zakon razširiti nabor storitev, še zlasti pa omogočiti organiziranje,

plačevanje in izvajanje storitev v skupnosti. Vsebovati bi moral spodbude za razvoj skupnostnih služb in ovire za nadaljnjo krepitev oziroma mehanizme za zmanjševanje institucionalnega sektorja. Nabor storitev bi moral presegati obstoječe ozko klasifikacijo tako, da bo po eni strani standardiziral storitve (to je v socialnem delu mogoče), po drugi pa omogočal ustvarjanje raznovrstnih odgovorov na stiske ljudi.

Zakon mora ustvariti sistem, ki bo temeljil na »potrebah« uporabnikov, ki bo torej raziskoval in beležil, kaj uporabniki potrebujejo, kaj si želijo, kaj je nujno za odpravljanje socialne stiske. To mora storiti na individualni, osebni ravni, ravno tako pa tudi na skupnostni. Izraz potreb naj bi bili osebni in pa kolektivni skupnostni načrti, ki naj bi predvidevali storitve, sredstva, ukrepe, oblike organiziranja podpore in pomoči, programe in projekte kot tudi povsem skupnostne akcije. Znotraj tega sistema bi morali uporabniki imeti možnost in pravico, da bodisi sami bodisi s pomočjo socialnega dela (predvidoma CSD) naročajo in plačujejo storitve. Skupnostne načrte bi morala sprejeti lokalna skupnost v dialogu med uporabniki, izvajalci, stroko in lokalnimi oblastmi. Potrjen načrt bi moral biti podlaga za plačilo storitev in programov.

Dinamičen sistem potrebuje dva osnovna regulatorja – kakovosti in razvoja. Če naj bo resnični izraz potreb in hotenj uporabnikov, morata regulatorja temeljiti na sodelovanju uporabnikov in znanstveno-raziskovalnem razvoju stroke. Zakon, ki naj bi izboljšal sistem, bi moral izrecno temeljiti na socialnem delu kot matični stroki socialnega varstva. Ustvariti mora kvalifikacijsko strukturo, ki bo na tem temeljila, da ne bo le izhajala iz osnovnih usmeritev socialnega dela, temveč bo tudi zahtevala, da drugi profili obvladajo osnovna znanja in spretnosti socialnega dela, priznala diplomantom socialnega dela tisto, kar je zares njihova prednost, pri tem pa upoštevala tudi potrebo po znanjih socialnega dela pri nižjih kvalifikacijskih strukturah zaposlenih v socialnem varstvu.

Nov zakon bi moral spodbujati raziskovanje in razvojno delo, krepitev moči uporabnikov in zagotavljanje kakovost storitev. Zagotoviti

bi moral strokovno odličnost tako z razvojem metod socialnega dela kot nenehnim izobraževanjem in usposabljanjem delavcev na področju socialnega varstva.

Predlog novega zakona dejansko uvaja nekatere novosti. Razširi nabor in storitev ter omogoči bolj fleksibilno pojmovanje storitev. Predvsem uvede načrtovanje in organiziranje storitev kot novo storitev. Krepi moč uporabnikov na ravni odločanja z vzpostavljanjem uporabniškega sveta na državni ravni in možnostjo uporabniških svetov na nižjih ravneh. Vzpostavi socialno delo kot enega od principov socialnega varstva (a tega ne izpelje do konca v bolj izvedbenih členih). Zastavi večjo možnost dinamičnega razvoja ne samo s členom, ki omogoča pilotiranje, temveč tudi z zahtevo po akcijskih načrtih akterjev. Predlog zakona vsebuje tudi ustanovitev agencije, ki jo zastavi kot dejavnik kakovosti in (manj razvoja). Predvideva nekatere nove oblike organiziranja (ki naj bi zagotovile večjo prožnost in učinkovitost odgovorov na stisko?).

Rečemo lahko, da predlog novega zakona vsebinsko odgovarja večini izzivov, ki smo jih našli. Temeljna pomanjkljivost je, da ostane pri tem nedorečen, manjkata mu dosledna izpeljava posledic nekaterih novosti in konsistentnost pri uvajanju. Manjka mu izrecna (eksplicitna) usmerjenost v skupnostno oskrbo, dodelava mehanizmov naročanja in plačevanja storitev. Spremembe, ki jih predlog zakona napoveduje, gredo brez dvoma v pravo smer, vendar premalo odločno in dodelano.

Zato moramo predlog zakona vzeti kot podlago za razpravo. Diskusija, ki se začne, mora biti bogata in izčrpna, če naj bo zakon popolnejši in celovitejši in če naj bi ga stroka tudi izvajala. Predvsem bi morali nameniti pozornost trem tematskim sklopom: ustvarjanju klasifikacije storitev, ki bo omogočala fleksibilnost in preglednost in ki bo logično konsistentna, ustvarjanju sistema, ki bo temeljil na potrebah ljudi, in krepitvi stroke in razvoja v socialnem varstvu.

Še beseda o začetku razprave. Diskusija se je začela z okroglo mizo, ki je obsodila zakon in celo pozvala ministra k odstopu.

Organizatorjem tiskovne konference bi namreč zakon (z izjemo morda Inštituta za socialno varstvo) vzel pooblastila (in jih prenesel na agencijo). Tega seveda v poročilih o konferenci ni zaslediti, zaslediti ni niti ugovorov oziroma zagovorov, zakaj naj bi pooblastila obdržali. Razen formalnih pripomb v kritiki ni zaslediti niti malo vizije, kaj naj bila alternativa predlaganemu zakonu. Tudi eksplicitno akterji apelirajo na konzervativizem in ohranjanje *statusa quo* s sklicevanjem na ohranjanje ravni kakovosti življenja.

Če je bil ob nastanku zakona o socialnem varstvu potreben konzervativizem zaradi ohranjanja ravni socialnega varstva in je obranil socialno varstvo pred procesi, ki smo jih lahko opazovali na primer v zdravstvu, je v tem hipu potrebna odločna reformistična naravnost, saj obstoječa ureditev onemogoča razvoj, onemogoča večje sodelovanje uporabnikov in upoštevanje njihovih potreb. Za ohranjanje ravni socialnega varstva in varnosti so predvsem potrebne spremembe, če teh ne bo, se zna zgoditi ne le to, da bo ta raven stagnirala, temveč nazadovala.

Vito Flaker

INTERNACIONALIZACIJA VISOKEGA ŠOLSTVA

Drugega februarja 2011 je na Brdu pri Kranju potekal nacionalni posvet o visokem šolstvu z naslovom »Internacionalizacija visokega šolstva«. Posvet sta organizirala Ministrstvo RS za visoko šolstvo, tehnologijo in razvoj ter Center RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja (CMEPIUS).

Uvodna nagovora sta imela minister Gregor Golubič in Ivan Rozman, podpredsednik Rektorske konference RS. Golubič je dejal, da je v predlogu nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020 internacionalizacija eden od štirih osrednjih stebrov razvoja visokošolske politike. Ugotovil je, da je trenutno mobilen en odstotek slovenskih študentov, in komentiral, da je to zelo slab rezultat.

Rozman je dejal, da je internacionalizacija visokega šolstva danes nuja in da »je mednarodna dimenzija obvezna komponenta«. Ugotovil je, da je bil nacionalni program visokega šolstva v obdobju 2007–2010 nedodelan. Nasprotno pa je za obdobje 2011–2020 nacionalni program veliko jasneje opredeljen. Cilj je, da bo Slovenija »privlačna za visokošolski študij ter za pedagoško, raziskovalno in strokovno delo tujih študentov in strokovnjakov«.

Glavni govornik je bil dr. Hans van Ginkel, rektor Univerze v Utrechtu in nekdanji predsednik Mednarodnega združenja univerz in rektor Univerze Združenih narodov. Tema njegove predstavitve je bila »internacionalizacija visokega šolstva – tradicija in izziv«. Povedal je, da bi bilo treba obuditi tradicijo srednjeveških evropskih univerz, saj so bile izjemno mednarodne, učenjaki pa so brez težav prehajali meje. Od druge polovice 19. stoletja so začele nastajati nacionalne univerze in meje so postajale čedalje pomembnejše, znanje pa je bilo vse bolj v domeni nacionalnih držav. To trend je treba obrniti in univerze spet narediti mednarodne, vpliv meja pa čim bolj zmanjšati. Dejal je, da je v Sloveniji zato zelo pomembno, da internacionalizira visoko šolstvo.

Dejal je, da mobilnost lahko merimo s številki, da pa povečevanje števil ni smiselno samo po sebi. Pomembni so rezultati srečevanja študentov in strokovnjakov na mednarodni ravni: nove ideje, inovacije, ustvarjalnost. Bistvo internacionalizacije je krepitev svobodnega in neodvisnega razmišljanja, ki se rodi v dialogu. Dialog med kulturami poveča občutek za odtenke, razlike, za komplementarnosti, za razumevanje raznovrstnosti. Povečevanje števila mobilnih je samo sredstvo za ustvarjanje razmer, v katerih bi se iskriale nove ideje. Mobilnost prinaša prepričanost idej, ta pa je v akademskem svetu vedno dobrodošla. Prav zato so dejavne, uspešne, prodorne univerze, ki imajo veliko stikov z drugimi dobrimi univerzami po svetu, po njegovem mnenju ključne.

Van Ginkel je omenil širši kontekst, v katerem delujejo univerze: družba se bliskovito spreminja, znanje je čedalje pomembnejše in izjemno hitro zastari. Omenil je nevarnost, da univerze postanejo samozadostne. Poudaril je, da morajo služiti družbam, ki se nenehno spreminjajo. »Učenje in raziskovanje sta bistveni prvini za kulturni, družbeno-gospodarski in okoljsko trajnostni razvoj posameznikov, družb in narodov.«

Pomudil se je pri procesih, ki vodijo v spremembe:

- globalizacija in lokalizacija (procesa sta zelo povezana: bolj ko so ljudje izobraženi, večji vpliv hočejo imeti na svoje lokalno okolje),

- razvoj družbe, usmerjene v znanje (vsaka knjiga, starejša od deset let, je v naravoslovju neuporabna),
- pomen etike in vrednot se povečuje,
- okoljske katastrofe,
- temeljni premik v ravnovesju med javnim in zasebnim.

Živimo v *knowledge-intensive society*. Več univerz pomeni več znanja, več znanja pomeni več citatov. Danes so citati (v naravoslovju), starejši od 5 let, že stari. Vloga univerz se spreminja: čedalje bolj postajajo usmerjevalke in povezovalke tokov znanja.

Udeležil sem se delavnice »primer dobre prakse tuje visokošolske institucije«. Vodil jo je Loufti Mohamed, dekan za mednarodni razvoj Univerze v Walesu iz Cardiffa (UWIC). Na začetku si je postavil nekaj zelo preprostih vprašanj, potem pa nanje odgovarjal na podlagi lastnih izkušenj.

»Kaj je univerza?« Ustanova, ki si prizadeva za resnico, blaginjo, pomen in red. Glede na vrstni red teh štirih stvari se univerze zelo razlikujejo. Univerzi v Cambridgeu in Oxfordu imata na prvem mestu iskanje resnice, Univerza v Walesu pa blaginjo, zato je neprimerljivo bolj socialno usmerjena. Vsaka univerza bi si po njegovem mnenju morala odgovoriti na vprašanje, kakšno je njeno poslanstvo, saj iz tega izhaja, kaj hoče.

»Kaj je internacionalizacija?« Nenehen proces. Delujemo v globalnem kontekstu, zato je treba »pridelovati« aktivne globalne državljane.

»Zakaj je internacionalizacija pomembna?« Z njo si univerza ustvari mednarodni profil in ugled.

»Kako povečati internacionalizacijo šolstva?« Tako, da izobraževalna ustanova ustvari etos. Na splošno to naredi tako, da določi vizijo, vrednote, usmeritev, strategijo, politike in splete partnerske vezi s tujimi ustanovami, konkretno pa tako, da zna za izmenjave navdušiti študente in učitelje. Ponuditi mora na primer učinkovite programe za integracijo tujih študentov v lokalno okolje (klubi, tutorstvo, *buddies programmes*). Osebe na šoli jih mora dejavno spremljati v učnem procesu in ob njem. Ustanova mora imeti privlačen in

dostopen učni program s predmeti, ki so na voljo tujim študentom. Ustanova mora spodbujati željo in nadobudnost svojih učiteljev, da bi velikokrat hodili v tujino, in dejavno vabiti tuje profesorje. Mohamed je dejal, da v njegovi šoli (ima 11.000 študentov) z veseljem sprejemajo učitelje zunaj Združenega kraljestva, ker to »pomlajuje poučevanje z drugačnimi pedagoškimi pristopi in drugačnimi učiteljskimi slogi«.

Univerza v Walesu ima impresivno mrežo mednarodnih partnerjev, med katerimi so tudi takšni, ki veljajo za najuglednejše. Na podlagi programov Tempus in Erasmus Mundus (manj pa Erasmus) imajo zelo tesne stike z arabskimi državami in Hongkongom. Kar 12 % njihovih študentov prihaja iz tujine (iz 125 držav). V šestih programih je tujih študentov kar 65 %. Spodbujajo transnacionalno izobraževanje (študenti se kadarkoli lahko odločijo za mobilnost, npr. maroški študenti, ali bodo študirali na podružnici v Maroku ali v Britaniji). Cilj ustanove je izobraziti »odgovornega globalnega državljana«. Zanimivo je, da dajejo programu Erasmus Mundus prednost pred Erasmusom, ker za Erasmus Mundus študent dobi približno tisoč funtov na mesec, za Erasmus pa pol manj.

V diskusiji po predavanju je Mohamed poudaril: »Globalization is here to stay.« Zato je po njegovem mnenju internacionalizacija nuja, ne izbira. Trdi, da je treba študentom ponuditi nekaj več. Kot prednost mobilnosti je navedel povečanje samozavesti, izostritev kulturnega zavedanja (*cultural awareness*).

Dal je tudi nekaj praktičnih nasvetov tistim, ki skrbijo za mednarodno sodelovanje. Ustanova mora imeti podporno moštvo/osebo, ki bo domače študente dobro pripravila na odhod v tujino (posebna priprava: na kaj vse morajo biti pripravljene, kako ublažiti kulturni šok, povezati jih s študenti, ki so že bili v izbrani državi, da bo strah pred neznanim čim manjši), hkrati pa bo tujim študentom ves čas na voljo z nasveti, usmeritvami in pomočjo. Šola bi morala imeti *welfare team*, ki bi za tuje študente skrbel kot za otročičke. Oseba, ki bi skrbela za tuje študente, bi morala te študente »posvojiti« in postati njihov stric/teta. Za začetek jih je

treba naučiti najosnovnejših stvari, kot so, kako se zahvali in pozdravi, kaj v kulturnem okolju velja za nezaželeno ipd.

Mohamed je zase rekel, da je »izdelek internacionalizacije«. Rodil se je v Egiptu, študiral v ZDA, na Norveškem, Združenem kraljestvu ..., zdaj pa kot dekan sam spodbuja internacionalizacijo. Pravi, da bi šlo brez internacionalizacije veliko darov mladih ljudi v nič.

Delavnicam je sledila panelna razprava, na kateri so govorili Golobičev namestnik Jozsef Györkös, rektorji Radovan Pejovnik (Univerza v Ljubljani), Ivan Rozman (Univerza v Mariboru), Rado Bohinc (Univerza na Primorskem), Franko (Univerza v Novi Gorici) in Rok Primožič (ŠOS).

Pejovnik je izjavil: »Internacionalizacija je več kot mednarodno sodelovanje, je osnovno merilo kakovosti!« V Sloveniji se UL ne more primerjati z nikomer (UL je menda dosegla zgornjo mejo števila vpisanih študentov), zato se mora primerjati z Evropo in svetom. Izjavil je, da je UL zelo vpeta v mednarodno sodelovanje:

- sodelovanje v mednarodnih šolah,
- sodelovanje v mednarodnih projektih,
- vodenje delovnih skupin v evropskem prostoru,
- vpetost v mednarodne univerzitetne mreže.

Strateški cilj UL je povečati mednarodno sodelovanje. Kakovost raziskovalnega in razvojnega dela je treba izboljšati. UL je imela leta 2010 250 projektov v EU. Na leto gre z UL v tujino študirat približno tisoč študentov, prav toliko jih pride na UL. Najboljša fakulteta se lahko pohvali s 3-odstotnim deležem izmenjanih študentov. Največ študentov gre študirat v Španijo, na Portugalsko in v Nemčijo. Kritično je pripomnil, da študenti velikokrat dajo prednost »prijaznosti« tuje ustanove pred kakovostjo študija. Mednarodna uveljavljenost UL je velika konkurenčna prednost pred drugimi slovenskimi univerzami.

Ivan Rozman z Univerze v Mariboru je poročal, da se število njihovih mobilnih študentov giblje okrog 1,5 %, da pa je to veliko premalo. Cilj je doseči 10 %. Imajo podpisanih sto bilateralnih pogodb, tudi z afriškimi in azijskimi ustanovami. Poudaril je aktivno

članstvo v mednarodnih mrežah in prizadevanja za črpanje denarja iz EU. Bolj bi morali razviti mednarodno pisarno. Spopadajo se s hudo konkurenco agresivnih, privlačnejših in finančno bolje podprtih avstrijskih univerz. Rozman je menil, da pretirana zaščita slovenskega jezika prej škodi kot koristi. Z UL se težko primerjajo, saj imajo dvakrat manj študentov in trikrat manj zaposlenih. Cilj Univerze v Mariboru je preboj med 500 najboljših univerz v nekaj letih.

Rado Bohinc z Univerze na Primorskem je pri matični ustanovi pohvalil »smelo, odločno usmerjenost v internacionalizacijo«. Med letoma 2005 in 2009 se je mobilnost vsako leto povečala za 50 odstotkov. Na njihovi univerzi je trenutno mobilnih 2–3 % študentov, toda s tem rektor »nikakor ni zadovoljen«. Vidi »velikanske možnosti«, treba je »sprostiti zelo veliko energije« in »vzpostaviti poseben center za mobilnost in mednarodno raziskovanje«. Želijo si čim več tujih študentov in bodo poskušali uresničiti bolonjski cilj: 20 % mobilnih študentov do leta 2020.

Mladen Franko z Univerze v Novi Gorici je dejal, da je internacionalizacija nuja in strateška odločitev hkrati. Na njegovi univerzi je mobilnih 2–3 % domačih študentov. Je edina slovenska univerza, ki ima prostore v tujini (Gorica). Zaradi obmejne lokacije čutijo močno potrebo po sodelovanju in so zelo vpeti v mednarodni prostor (Gorica, Trst, Benetke). Udeležba tujih študentov je kar 13,6 %, od tega imajo na doktorski ravni redno vpisanih 46,9 % tujih študentov. Od 92 raziskovalcev imajo kar 31,6 % tujih. Za slovenščino jih ne skrbi: kdor se hoče zaposliti, se mora naučiti slovensko (obvezna udeležba tečajev). Največ tujih predavateljev prihaja iz Italije.

Rok Primožič je kot predstavnik študentov dejal, da ga veseli, da je internacionalizacija postala ena od prednostnih nalog slovenskih univerz. Prednost izmenjav je po njegovem, da študenti vidijo, da »naš način študija ni edini« in da je kakovost študija zelo različna. Povedal je, da je trenutno stopnja mobilnosti nizka, se pa študenti zelo veliko pogovarjajo o tem, vsem je všeč ideja. Tudi sam je vedno

znova navdušen nad odzivom študentov, ki se vrnejo v Slovenijo. Drugačna izkušnja študija se mu zdi najbolj dragocena. Študenti širijo znanje, spoznavajo dobre prakse, kulture, povečajo se jim priložnosti za delo. Za povečanje mobilnosti je predlagal boljšo promocijo mobilnosti (»razbliniti strahove«) in dovolj velike štipendije. Problem so socialno šibki študenti, pa tudi tujim študentom bi morali omogočiti socialne transferje, ki so jih deležni slovenski študenti. Kot ovire mobilnosti je navedel neustrezno mentorstvo/tutorstvo, študenti dobijo premalo informacij, ko se odločajo za odhod v tujino. Primožič meni, da je izkušnja tujine premalo izkoriščena. S študenti, ki pridejo z izmenjave, bi bilo treba opraviti poglobljene pogovore/intervjuje. Spodbuditi bi morali tudi večjo mobilnost predavateljev in druge oblike mobilnosti, npr. EVS (prostovoljci) in MvA (Mladi v akciji). Neformalni del učenja je prav tako pomemben kor formalni!

Jozsef Györkös je dejal, da je internacionalizacija »v službi kakovosti« in da spodbuja gospodarsko in kulturno sodelovanje. Omenil je, da se v kratkem obeta nov zakon o priznavanju izobraževanja, ki bo »evropsko poenoten in preprostejši«.

Razvila se je živahna razprava. Erasmus koordinatorka z Ekonomske fakultete UL je dejala, da so tujci, ki študirajo pri nas, in slovenski študenti, ki študirajo v tujini, resnični diplomati (poleg športnikov). Skrbi jo, ker se število odhajajočih študentov zmanjšuje. Opozorila je na zelo zapletene birokratske ovire pri izmenjavah z »eksotičnimi« državami. Tudi najboljši tamkajšnji strokovnjaki morajo čakati tudi po pol leta, da smejo v Slovenijo.

Rado Bohinc je opozoril na pravilo, da je izvajanje izobraževanja v tujem jeziku dovoljeno samo, če je na voljo enako izobraževanje tudi v slovenščini. Po njegovem je pravilo zastarelo.

Radovan Pejovnik je dejal, da »je nekaj z mobilnostjo v Sloveniji zelo narobe«. Slovenija je po njegovem tako majhna, da bi bilo pametno ustanoviti enoten slovenski univerzitetni sistem po vzoru Univerze Kalifornije ali Univerze v Parizu. Univerza Slovenije bi dala po njegovem mnenju zelo dobre rezultate, ker

»bi znotraj lahko naredili stvari veliko boljše«.

Na koncu so bili vsi panelni govorniki povabljeni, naj povzamejo tri najpomembnejše naloge svoje ustanove. Franko je naštel: krepitev mednarodnih stikov, pošiljanje študentov ven in dodatna promocija mednarodne izmenjave. Pejovnik je naštel: ostati najboljša univerza, vzpostaviti sistem kakovosti, pridobiti sredstva za izvedbo programov. Rozman je naštel: skrb za kakovost (prepoznavnost univerze), skrb za ljudi (študentje se morajo dobro počutiti), mreženje (podonavska regija, EU, svet). Bohinc je naštel: do leta 2013 podvojiti število mobilnih študentov, krepiti podiplomski študij, odstraniti ovire pri pridobivanju viz (postopki morajo biti krajši). Primožič je naštel: promocija mobilnosti, podpora socialno šibkejšim študentom, ureditev priznavanja znanja, pridobljenega v tujini.

Namen nacionalnega posveta je bil opraviti pomanjkanje javne razprave o problematiki visokega šolstva v Sloveniji. Sodeč po zelo veliki, celo rekordni udeležbi je bil takšen posvet zelo potreben.

Borut Petrovič Jesenovec

INDEKS**SOCIALNO DELO, LETNIK 49 (2010)****ČLANKI**

- ČAČINOVIČ VOGRINČIČ, G. – Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela 4: 239
- FARINI, F. – Hibridizacija kot posledica novih kulturnih oblik: Udeležba priseljenih mladostnikov, modenskih srednješolcev, v družbenih procesih države gostiteljice 1: 11
- GRABRIJAN, B. – Materinski domovi in varne hiše 17 let po ustanovitvi 1: 21
- HRŽENJAK, M. – Romi v Ljubljani 2–3: 121
- JANKO SPREIZER, A. – Z angažirano antropologijo proti rasizmu in rasni dominaciji nad Romi 2–3: 99
- JANSEN, E. – Nemčija in njene mavrične družine 5–6: 361
- KOGOVŠEK, N. – Iskanje pravnih razlogov za priznanje enakih pravic istospolnim partnerjem in njihovim družinam 5–6: 319
- KUHAR, R. (Mencin Čeplak, M. &) – Boji za enakost 5–6: 283
- LEŠNIK, B. – Sovražni govor v psihoanalitični perspektivi 5–6: 299
- MALI, J. (& OVČAR, L.) – Življenjski svet starejšega kmečkega prebivalstva 4: 229
- MENCIN ČEPLAK, M. (& KUCHAR, R.) – Boji za enakost 5–6: 283
- MEŠL, N. – Socialno delo z družino: Uporaba in soustvarjanje znanja v praksi 1: 1
- OVČAR, L. (MALI, J. &) – Življenjski svet starejšega kmečkega prebivalstva 4: 229
- PIKL, T. – Vpliv družinskega okolja na revščino in socialno izključenost otrok 4: 201
- PLATERO, R. L. – Zapositi za roko? 5–6: 331
- RAJGELJ, B. – Razmerja v istospolnih družinah – kje smo in kam lahko gremo? 5–6: 305
- RAPE ŽIBERNA, T. – Zadovoljstvo z delom v javnem zavodu 4: 217

- RUSPINI, E. – Italijanski homoseksualni očetje med stereotipi in željo po starševstvu 5–6: 373
- SARDELIČ, J. – Multikulturalizem in položaj Romov v Sloveniji 2–3: 109
- SOBOČAN, A. M. (ZORN, J. &) – Pravica do mesta 2–3: 133
- ŠVAB, A. – Kdo se boji (raznovrstnosti) družin? 5–6: 341
- TUŠ ŠPILAK, N. – Obravnavanje istospolnih družin v slovenskih vrtcih 5–6: 351
- URH, Š. – Etnična (ne)občutljivost v izobraževanju za socialno delo 2–3: 73
- ZAVIRŠEK, D. – Etnizacija in patologizacija Romov in romskih skupnosti 2–3: 85
- ZORN, J. (& SOBOČAN, A. M.) – Pravica do mesta 2–3: 133

STROKOVNA PRISPEVKA

- BEDRAČ, J., (PIREC, A., RECKO, T., & SCHMIDT, A.) – Se vam zdi to zabavno ali pomembno? 2–3: 155
- GUTIĆ, D. (HRIBAR, M. &) – Pogojevanje prejemanja denarne socialne pomoči Romom kot oblika institucionalnega rasizma 2–3: 143
- HRIBAR, M. (& GUTIĆ, D.) – Pogojevanje prejemanja denarne socialne pomoči Romom kot oblika institucionalnega rasizma 2–3: 143
- PIREC, A. (& RECKO, T., BEDRAČ, J., SCHMIDT, A.) – Se vam zdi to zabavno ali pomembno? 2–3: 155
- RECKO, T. (PIREC, A., & BEDRAČ, J., SCHMIDT, A.) – Se vam zdi to zabavno ali pomembno? 2–3: 155
- SCHMIDT, A. (PIREC, A., RECKO, T., BEDRAČ, J., &) – Se vam zdi to zabavno ali pomembno? 2–3: 155

ESEJI

- AKERMAN, B. – Pogovarjanje z osebo, ki jeclja 261: 4
- Gerenc̃er Pegan, S. – Sporazumevanje z osebo z gluhoslepoto 4: 247
- KNEZ, M. – Sporazumevanje in pridobivanje informacij pri izkušnji gluhoslepote 4: 257
- PAN, M. – Feministično-queerovski *a priori* raziskav homofobičnega nasilja 5–6: 389
- ŠORLI, M. – Istospolne družine 381: 5–6

KNJIŽNE RECENZIJE

- DRAGOŠ, S. – JELKA ŠKERJANC (2006), *Individualno načrtovanje z udejanjanjem ciljev* 1: 33
- LUKIĆ, G. – Ellis Lawlor, Helen Kersley, Susan Steed (2009), *A Bit Rich: Calculating the real value to society of different professions* 1: 37
- MALI, J. – Christine Bryden (2005), *Dancing with dementia: My story of living positively with dementia* 1: 41
- URH, Š. – Leida Schuringa (2005), *Community work and Roma inclusion* 2–3: 189
- ZAVRL, T. – Mary Hoffmann, Ros Asquith (2010), *Velika knjiga o družinah* 5–6: 401

NARACIJE

- URH, Š. – Etnične realnosti Romov 2–3: 185

POROČILA IZ PRAKSE

- KOŠAK, A. – Romski otroci v OŠ Leskovec pri Krškem – primeri dobre prakse 2–3: 181
- KUDER, B. – Oblikovanje prilagojenega sporazumevanja z osebami z motnjo v duševnem razvoju 4: 267
- LEVA, M. – Ugotovitev očetovstva za otroka, rojenega v zunajzakonski zvezi, po smrti domnevnega očeta 1: 43
- NOVAK RABZELJ, M. – Prispevek CSD Krško k preseganju institucionalnih rasizmov do Romov 2–3: 177
- ŠKORJANC, T. – Mavrična svetovalnica 5–6: 397
- URH, Š. – Ustvarjanje strategij za preprečevanje in preseganje socialne izključenosti Romov v občini Grosuplje 2–3: 165
- ZAMAN, J. – Promocija strpnosti kot način preseganja predsodkov in marginalizacije 2–3: 171

POROČILA S POTI

- GABAJ, Ž. (Mali, J. & Germ, P., Klaric, M., Štiglic, M., Rukmini Tavčar, S.) – Intenzivni seminar evropske mreže šol za socialno delo na področju socialnega dela s starimi ljudmi 1: 49
- GERM, P. (Mali, J. Gabaj, Ž., & Klaric, M., Štiglic, M., Rukmini Tavčar, S.) – Intenzivni seminar evropske mreže šol za socialno delo na področju socialnega dela s starimi ljudmi 1: 49

KLARIC, M. (Mali, J., Gabaj, Ž., Germ, P., & Štiglic, M., Rukmini Tavčar, S.) – Intenzivni seminar evropske mreže šol za socialno delo na področju socialnega dela s starimi ljudmi 1: 49

KRESAL, B. – Seminar o enakem obravnavanju žensk in moških 1: 57

MALI, J. (& Gabaj, Ž., Germ, P., Klaric, M., Štiglic, M., Rukmini Tavčar, S.) – Intenzivni seminar evropske mreže šol za socialno delo na področju socialnega dela s starimi ljudmi 1: 49

RUKMINI TAVČAR, S. (Mali, J., Gabaj, Ž., Germ, P., Klaric, M., Štiglic, M., &) – Intenzivni seminar evropske mreže šol za socialno delo na področju socialnega dela s starimi ljudmi 1: 49

SOBOČAN, A. M. – Izobraževanje za socialno delo na Kosovu 1: 53

ŠTIGLIC, M. (Mali, J., Gabaj, Ž., Germ, P., Klaric, M., & Rukmini Tavčar, S.) – Intenzivni seminar evropske mreže šol za socialno delo na področju socialnega dela s starimi ljudmi 1: 49

ZIDAR, R. – Druga mednarodna konferenca o socialni ekonomiji 1: 45

IN MEMORIAM

UREK, M. – Zoran Sedmak (1962–2010) 5–6: 403

DOKUMENT

Indeks avtoric in avtorjev v letniku 48 (2009) 1: 61

UREDNIK IN UREDNICI TEMATSKIH ŠTEVILK

KUHAR, R. – Istospolna partnerstva in družine, 4–5

SOBOČAN, A. M. – Istospolna partnerstva in družine, 4–5

URH, Š. – Romi, 2–3

Miro Samardžija

ETNIČNE MANJŠINE V PRIMEŽU AVTOHTONOSTI, IDENTITETE IN INTEGRACIJE

Članek najprej obravnava avtohtonost kot pojem, ki se v Ustavi Republike Slovenije pojavi ob koncu osemdesetih let v 64. členu in je v dobršni meri utrdil pravni položaj italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Prispevek skuša pokazati, da je raba pojma avtohtonosti, če je namenjena zaščiti pravic etničnih manjšin, nepotrebna in hkrati diskriminatorna do tistih etničnih skupnosti, ki jih takšna ustavna raba izključuje iz pravnega reda ter politik prepoznanja. To so predvsem ustavno nepriznane etnične manjšine, ki jih sestavljajo pripadniki narodov s področja nekdanje SFRJ. V nadaljevanju prispevek obravnava še dva ključna in hkrati problematična pojma, ki zadevata položaj etničnih skupnosti: etnično identiteto in integracijo.

KLJUČNE BESEDE: etnokulturne skupnosti, avtohtonost, integracija, etnična identiteta, Slovenija.

Miro Samardžija, podiplomski študent sociologije kulture na ljubljanski Filozofski fakulteti, se pri svojem študiju in delu ukvarja zlasti z novim rasizmom, etničnimi manjšinami, reprezentacijami in multikulturalizmom. Kontakt: mirosamardzija@yahoo.com.

Nina Mešl, Tadeja Kodele

SOUSTVARJANJE PODPORE IN POMOČI UČENCEM Z UČNIMI TEŽAVAMI V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI

POGLED UČITELJIC

Rezultati več raziskav, ki so preučevale povezanost šolskega uspeha in uspeha ljudi v nadaljnjem življenju, poudarjajo pomen dobrih izkušenj spoprijemanja z izzivi v šolskem okolju. Ključno vlogo v šolskem prostoru ima gotovo učitelj kot učenčev spoštljivi in odgovorni zaveznik v soustvarjanju novega znanja in povečevanju otrokove moči. Vmesna analiza dela v projektu »Strokovne podlage za nadaljnji razvoj in uresničevanje koncepta dela 'učne težave v osnovni šoli'« z zornega kota učiteljic pokaže, da učiteljice vidijo koncept soustvarjanja učenja in pomoči v delovnem odnosu za otroke z učnimi težavami kot dober – ne le na ravni ideje, temveč tudi na ravni uporabe v šolskem prostoru. Učiteljice, vključene v projekt, opažajo spremembe pri svojem delu in napredek pri učencih. Poudarijo napredek v sodelovanju vseh udeležencev izvirnega delovnega projekta pomoči na način, da se pomoč in podpora soustvarja, da se dogovarjajo o novih, možnih korakih v smeri rešitev in da je pri tem upoštevan otrokov glas. Glavni pomislek glede (ne) uporabnosti koncepta se nanaša na sistemske ovire, povezane s časovnimi in organizacijskimi težavami, ki bi lahko otežile udejanjanje modela v šolskem sistemu. Po drugi strani pa učiteljice menijo, da bi bilo dobro zagotoviti pomoč v izvirnem delovnem projektu pomoči čim več učencem.

KLJUČNE BESEDE: učne težave, šolski uspeh, varovalni dejavnik, sodelovanje, akcijska raziskava.

Dr. Nina Mešl je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani, Topniška 31, 1000 Ljubljana. Med letoma 1998 in 2003 je kot socialna delavka delala na področju dela z mladimi in z družino. Področji njenega raziskovalnega dela sta socialno delo z družino in teorije pomoči v socialnem delu. Kontakt: nina.mesl@fsd.uni-lj.si. Tadeja Kodele je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Področje njenega raziskovalnega zanimanja je predvsem delo z otroki in mladimi. Kontakt: tadeja.kodele@fsd.uni-lj.si.

Klavdija Kustec

UMETNOSTNA IZRAZNA SREDSTVA V SOCIALNEM DELU

Podana sta strjen zgodovinski razvoj in uporaba umetnostnih izraznih sredstev na različnih poljih dela z ljudmi. Na kratko sta opisana prevladujoča modela oziroma pristopa – medicinski in socialni – in v tem kontekstu so prikazani paradigmatični premiki v socialnem delu, ki so pomembni tudi pri delu z umetnostnimi izraznimi sredstvi. Posebna pozornost je namenjena raziskovanju uspešnosti oziroma učinkovitosti dela z umetnostnimi izraznimi sredstvi in kompetencam, ki naj bi jih imel socialni delavec/delavka, ki pri svojem delu uporablja umetnostna izrazna sredstva. .

KLJUČNE BESEDE: umetnostna izrazna sredstva, psiho(bio)socialna podpora in pomoč, paradigme, kompetence.

Mag. Klavdija Kustec je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani, Topniška 31, 1000 Ljubljana. Tel.: (01) 300 62 33, elektronski naslov: klavdija.kustec@fsd.uni-lj.si.

Miro Samardžija

ETHNIC MINORITIES IN THE GRIP OF AUTOCHTHONISM, IDENTITY AND INTEGRATION

The article deals with autochthonism which as a conception emerged in the Slovenian Constitution at the end of the 80s in the article 64 and consolidated position of the Italian and Hungarian national minorities in Slovenia. The article aims to demonstrate that such usage of the autochthonism – as a constitutional notion designed for minority rights protection – is, on the one hand, unnecessary and, on the other hand, even discriminatory against those national minorities which are still excluded from Slovenia's legal order and from the policies of recognising ethnic minorities. Primarily we are talking about constitutionally unrecognized national minorities from the regions of ex-Yugoslavia. Furthermore, the article deals with two key, and at the same time, quite problematic notions significant for the national minority issues: ethnic identity and integration.

KEYWORDS: ethno cultural groups, autochthonism, integration, ethnic identity, Slovenia.

Miro Samardžija is a postgraduate student of Sociology of Culture at the Faculty of Arts in Ljubljana. His research focus is primarily concentrated on new racism, ethnic minorities, representation and multiculturalism. Contact: mirosamardzija@yahoo.com.

Nina Mešl, Tadeja Kodele

COLLABORATIVE WORK RELATIONSHIP IN SCHOOL: FROM THINKING ABOUT THE USEFULNESS OF THE CONCEPT TO THE BEGINNING OF ITS USE

TEACHERS' PERSPECTIVE

Many research findings, dealing with the connection of school success and the success in somebody's further life, emphasize the importance of positive experiences in coping with challenges in school environment. As a respectful and responsible pupil's ally, the teacher certainly plays the main role in co-creating new knowledge and in empowering the child as well. The interim analysis of the project »Professional foundations for further development and implementation of the concept 'learning difficulties in primary school'« shows that teachers see co-creation in a work relationship with children, having learning difficulties, as a good concept – not only on the conceptual level, but also on the level of its use at school. All the participants in this unique work project of help, where help and support are co-created, stress the progress in collaboration, show that steps towards solutions are easily agreed upon and that the child's voice is heard. The main concern about the (un)usefulness of the concept refers to the systematic obstacles connected with time and organizational problems, which could impede the implementation of this model into the school system. On the other hand, teachers support the idea of including as many other pupils as possible to this unique work project of help.

KEYWORDS: learning difficulties, school success, protective factor, cooperation, action research.

Nina Mešl, Ph.D., is an assistant lecturer at the University in Ljubljana, Faculty of Social Work, Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia. She worked as a social worker in fields of youth and family social work (from 1998 to 2003). Her field of research is family social work and social work theories of help. Contact: nina.mesl@fsd.uni-lj.si. Tadeja Kodele is an assistant lecturer at the University in Ljubljana, Faculty of Social Work, Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia. Her field of research interest is mainly work with children and youth. Contact: tadeja.kodele@fsd.uni-lj.si.

Klavdija Kustec

**ARTISTIC MEANS OF EXPRESSION
IN SOCIAL WORK**

This paper presents a summarised historical development and use of artistic means of expression in diverse fields of work with people. It gives a short description of predominant models or approaches – the medical model and the social work model – and within this context paradigmatic shifts in social work, which are important for work with artistic means of expression are shown. Special attention is devoted to successfulness or effectiveness of work with artistic means of expression and to required competences of social workers who use artistic means of expression in their work.

KEYWORDS: artistic means of expression, psycho(bio) social support and help, paradigms, competences..

Mag. Klavdija Kustec is Assistant Lecturer at the Faculty of Social Work of the University of Ljubljana, Topniška 31, 1000 Ljubljana. Tel.: (01) 300 62 33, e-mail address: klavdija.kustec@fsd.uni-lj.si.

Katedra za socialno pravičnost in vključevanje
Fakultete za socialno delo vas vabi na

MEDNARODNO KONFERENCO:

CHAINS OF MIGRATION

Migration and identity in the post-Yugoslav countries

**25. in 26. marca 2011 (petek in sobota)
na Fakulteti za socialno delo.**

Konferenca je sklepno dejanje projekta, v katerem smo sodelovale raziskovalke s fakultet v Ljubljani, Prištini, Skopju in St. Pöltenu. Financira jo Avstrijski znanstveni institut v Ljubljani (ASO). Rezultati projekta so npr. okrepljene vezi in izmenjava znanja in kadrov med raziskovalnimi in pedagoškimi institucijami, nadgradnja znanja pri študentih, ki so bili vključeni v seminarje, študijsko gradivo, ki je dostopno tudi v knjižnici FSD (Zaviršek *et al.*: *Challenging identity normativity*).

Na konferenci bodo s predavanji nastopile Lena Dominelli, Birgit Rommelspacher, Darja Zaviršek, Marina Lukšič Hacin, Katerina Kolozova idr., obeta pa se tudi okrog 20 govork in govorcev v panelnih predstavvah.

Katedra za socialno pravičnost in vključevanje FSD

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor
Bogdan Lešnik

Editorial Board
Lena Dominelli, Srečo Dragoš
Tamara Rape Žiberna
Mojca Urek, Darja Zaviršek

Assistant Editor
Borut Petrovič Jesenovec

In memoriam
Jo Campling

Advisory Board
Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Zdravko Mlinar
Marija Ovsenik, Jože Ramovš, Tanja Rener
Bernard Stritih, Nada Stropnik

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd/eng

Subventions
Slovenian Book Agency

The Journal is issued bimonthly.

Instructions and information to foreign authors
may be found on the Journal's web pages
(www.fsd.uni-lj.si/sd/eng – To authors).

SOCIALNO DELO, Vol. 50, Issue 1
(February 2011)

SELECTED CONTENTS

- 1 Miro Samardžija – Ethnic minorities in the grip of autochthonism, identity and integration
- 13 Nina Mešl, Tadeja Kodele – Collaborative work relationship in school: From thinking about the usefulness of the concept to the beginning of its use – Teachers' perspective
- 27 Klavdija Kustec – Artistic means of expression in social work
- 75 English Abstracts

ČLANKI

Miro Samardžija – **ETNIČNE MANJŠINE V PRIMEŽU AVTOHTONOSTI, IDENTITETE IN INTEGRACIJE** – 1

Nina Mešl, Tadeja Kodele – **SOUSTVARJANJE PODPORE IN POMOČI UČENCEM Z UČNIMI TEŽAVAMI V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI – POGLED UČITELJIC** – 13

Klavdija Kustec – **UMETNOSTNA IZRAZNA SREDSTVA V SOCIALNEM DELU** – 27

TEMATSKI BLOK

**PRIPOMBE K PREDLOGU ZAKONA
O SOCIALNOVARSTVENI DEJAVNOSTI**

Bogdan Lešnik – **UVOD** – 35

Vito Flaker – **PROFILI IZVAJALCEV** – 37

Vesna Leskošek – **UVAJANJE NEOLIBERALNEGA KONCEPTA NOVEGA JAVNEGA MENEĐMENTA V SOCIALNE DEJAVNOSTI** – 43

Srečo Dragoš – **DECENTRALIZACIJA = ULTRALIBERALIZACIJA SOCIALNEGA VARSTVA** – 47

Romana Zidar – **ČRNI LABODI V SOCIALNEM VARSTVU – ALI BOSTA SVODOBA IZBIRE IN KONKURENČNOST RES PRINESLI KAKOVOST?** – 51

Jelka Škerjanc – **PRISPEVEK ZA JAVNO RAZPRAVO** – 55

Jana Mali – **POGLED Z VIDIKA SKRBI ZA STARE LJUDI** – 59

Vito Flaker – **TEZE ZA DISKUSIJO** – 63

POROČILO

Borut Petrović Jesenovc – **INTERNACIONALIZACIJA VISokeGA ŠOLSTVA** – 67

DOKUMENT

INDEKS – SOCIALNO DELO – LETNIK 49 (2010) – 71

POVZETKI

SLOVENSKI – 73

ANGLEŠKI – 75